

TANULMÁNYOK
BASSOLA ZOLTÁN
EMLÉKÉRE

ELTE Eötvös József Collegium
2020

Tanulmányok Bassola Zoltán emlékére

ELTE Eötvös József Collegium
Budapest, 2020

A kiadvány „Az Oktatási Hivatal által nyilvántartott szakkollégiumok támogatása” című pályázat keretében (NTP-SZKOLL-20-0032) valósult meg.

ELTE Eötvös József Collegium Budapest, 2020

Felelős kiadó: Dr. Horváth László, az ELTE Eötvös Collegium igazgatója

Szerkesztette és a szöveget gondozta: Bassola Zoltán örökösei

Borítóterv: Szalay Éva

Copyright © Eötvös Collegium 2020 © A szerzők

Minden jog fenntartva!

A nyomdai munkákat a Pátria Nyomda Zrt. végezte

1117 Budapest, Hunyadi János út 7.

Felelős vezető: Orgován Katalin

ISBN 978-615-5897-32-0

Tartalomjegyzék

Előszó	7
PETRINÉ FEYÉR JUDIT	
Bassola Zoltán pedagógiai tevékenysége	9
BOROS ZOLTÁN	
Az egyházi iskolák és az állam kapcsolata Bassola Zoltán hivatali tevékenysége tükrében	43
GARAI IMRE	
„Bassola Zoltán is igen alapos, jó képzettségű tanár lesz.” A Bárány Eötvös József Collegium működése az 1920-as évek első felében	65

Tanulmányok Bassola Zoltán emlékére

Előszó

Édesapánk, Bassola Zoltán halálának 50. évfordulója alkalmából az ELTE Eötvös József Collegiumban 2018 novemberében tartott emlékestén három előadás hangzott el, s most ezeknek az előadásoknak bővített változatát tartalmazó kötetet tartja kezében a tisztelt Olvasó.

Petriné Feyér Judit végigköveti Bassola Zoltán teljes szakmai életútját, pedagógiai munkásságának kibontakozását, kiemelve azokat a mozzanatokot, amelyekkel elhivatott, magasan képzett, átfogó gyakorlati tapasztalattal rendelkező tanárrá vált, neveléstudományi kutatómunkát végzett, majd tapasztalatait minisztériumi munkájában, az oktatásszervezésben kamatoztatta.

Boros Zoltán „Az egyházi iskolák és az állam kapcsolata Bassola Zoltán hivatali tevékenysége tükrében” c. tanulmányában két időszakot elemez, először 1935-től kezdődően 1944-ig, amikor Bassola Zoltán az Országos Köznevelési Tanácsban, ezt követően a Vallás- és Köznevelési Minisztériumban tevékenykedett, majd az 1945 és 1948 közötti időszakot, amikor a köznevelés újjászervezésében fontos szerepet töltött be.

Garai Imre Bassola Zoltán egyetemi tanulmányait és a Collegiumban eltöltött éveit vizsgálja. Az 1920-as években a Vallás- és Köznevelésügyi Minisztérium a képzést átalakította és ez Bassola tanulmányait is érintette. A Collegium megpróbált a háború és a forradalmak lezárását követő helyzethez alkalmazkodni. A tanulmány kitér arra is, hogy milyen hatást gyakoroltak a Collegiumban eltöltött évek Bassola Zoltán személyiségének fejlődésére, önazonosságának kimunkálására és kapcsolatrendszerének kiépítésére.

Az előadások egyik legfontosabb forrásanyaga Bassola Zoltán önéletrajza, amely 1998-ban Jáki László és Kardos József szerkesztésével az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum gondozásában jelent meg. Ebben elsősorban a pedagógia

szempontjából fontos események szerepelnek. Bassola Zoltán már az elemi iskolai élményeit is a pedagógus szakember szemével láttatja. Bemutatja a tanári pálya iránti igen korai elköteleződését, amit tanulótársai sikeres korrepetálásának öröme indít el benne. Kordokumentum a háború és a politikailag zűrzavaros időszak alatti gimnáziumi évek leírása, az Eötvös Collegium diákéletének hiteles bemutatása, a házitanítói állás két nevezetes családnál, továbbá tanári munkája egy budapesti gimnáziumban. Fontos élettapasztalatot jelentett számára a jómódú családok gyerekeinek tartott magántanítás, amely ahhoz is hozzásegítette, hogy hosszú évek nyomorgása, anyagi bizonytalansága után végre egy kicsit fellelegezhessen. Végül magas állami pozícióba kerülve részletes leírást ad a XX. század 30-as és 40-es éveinek oktatásügyi helyzetéről, azon belül is a közoktatás szervezeti működéséről, valamint annak újjászervezéséről a háborút követő években.

Az Eötvös Collegium kiadásában a közeljövőben jelenik meg Bassola Zoltán önéletrajzának teljes anyaga, ami a fentiekén kívül további kortörténeti érdekességeket és személyes történeteket is tartalmaz.

Köszönjük az előadók magas színvonalú, igényes munkáját.

Köszönetünket fejezzük ki Horváth Lászlónak, az ELTE Eötvös József Collegium igazgatójának a 2018-ban lezajlott emlékülés rendezéséért és a tanulmánykötet kiadásáért.

Budapest, 2020. augusztus 14.

PETRINÉ FEYÉR JUDIT

Bassola Zoltán pedagógiai tevékenysége

Bassola Zoltán halálának 50. évfordulója alkalmából rendezett emlékülés
Eötvös Collegium 2018. november 23.

1902–1968

Emlékezésem címe: Bassola Zoltán pedagógiai tevékenysége. A pedagógiai tevékenységek körébe tartoznak a következő fogalmak, kifejezések: nevelés, oktatás, tanulás, tanítás, tanuló, tanítvány, tanár, módszerek, öröklődés, család, iskola/egyetem mint színtér/környezet, személyiségfejlődés, a gyermek megismerése, az egyéni sajátosságokhoz való alkalmazkodás, a közoktatás irányítása, oktatáspolitikai, iskolaszervezés, iskolalátogatás, tanterv, óraterv, tanóráelemzés, stb. Összefoglalom, ahogy ezek a tevékenységek Bassola Zoltán életében megjelentek. Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum 1998-ban kiadott: *Ki voltam...* című könyvéből (Bassola, 1998.), és a család által őrzött bővebb, később fia Bassola György közreműködésével, képekkel kiegészített kéziratból (Bassola, é.n.), idézem *szó szerint* és jelzem a szövegben megkülönböztetett, *vastag dőlt betűkkel* a mondatait, utána a megfelelő hivatkozással. Így az olvasónak Bassola Zoltán saját maga ismerteti a következőkben életének pedagógiai tevékenységeit. Idézek még a család által rendelkezésemre bocsátott leveléből, és iskolai értesítőkből* *álló, vastag betűkkel*.

* Köszönetet mondok Dömsödy Andreának, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum iskolai könyvtári referensének a kutató munkában nyújtott segítségért.

Önéletírásában hűen követhető személyiségének alakulása, amelyet meghatározott / meghatároztak a szűkebb és tágabb környezete, valamint a 20. század 1968-ig tartó történelmi eseményei. Életútját szakaszokra bontva követem.

KISGYERMEKKOR, KISISKOLÁSKOR

1902–1905–1910 – Kötcsse

Dédapja iskolamester és kántor, nagyapja jegyző, édesapja „olyan mulatós természetű” tisztviselő, édesanyja egy hétgyermekes szabómester lánya volt. A házasságból négy gyermekük született. Nagy szegénységben éltek. Édesapja korán meghalt, az egyedül maradt édesanya a négy gyermeket különböző közeli rokonainál helyezte el, a testvérek egymástól is elszakadtak, nem is egy városba kerültek. (Bassola, é.n. I. k.: 67-69.) A három éves Zoltánka édesapja gyermektelen nővérénel, Berta néni-nél – akinek férje Vilmos bácsi evangélikus lelkész volt Kötcsén – talált otthonra. Az ötven-hatvan éves házaspárnál nevelődött, velük élt édesapja másik nővérének 28 éves lánya is. Ebben a családban töltötte a kisfiú a kisgyermekkorát. Kötcséhez, mint „szülőfaluhoz” kötődnek e korszak emlékei. Így emlékszik erre az időre:

A család – Családi fénykép

„Eleinte ... sokat sírtam Édesanyám után. [...] Aztán meg teljesen elfelejtettem [...] amikor évek múlva meglátogatott, nem ismertem fel”. Az idős nevelőszülők „mindenkor szilárd elveken nyugvó nevelésmódot alkalmaztak nálam [...] tudtam, hogy szeretnek, álmodozó, el-elbámméskodó kisgyerekek lehettem. [...] Túl sok tilalom jellemezte ezt a pedagógiát [...] Kevés volt, ami szabad volt. [...] Többnyire felnőttek társaságában voltam, parasztyerek játszótársat ritkán engedtek csak hozzám.”

A parókiához, annak nagy kertjéhez kapcsolódtak az iskoláskor előtti „**boldog kor**szak” élményei. „**Többet mosolyoghattam, mint nevettem, s inkább másokat és magamat figyelő, mint magát kiélni akaró egyéniség alapvonásai alakultak ki bennem. [...] A parókia, a falu jelentette számomra az otthonot.**” A szomszéd falvakba, a közeli Balatonhoz néha ellátogattak, ezek jelentették számára a „**lakott világot**”.

Evangelikus parókia

Kisiskola (Stirling, 1996: 552., 556.)

Mielőtt beírátták a „kisiskolába”, önállóan megtanult olvasni és írni. „**Játszva s hamar tanultam meg olvasni. Azt hiszem, Robinson Crusoe története lehetett ezen az úton elindítóm. Bizonyára addig-addig olvastattam magamnak belőle, míg – egyes részeket fejből tudva – végül össze tudtam hozni az írásjelekkel a hangalakokat.**” Bölcs tanítója két hét után a másodikosokhoz osztotta be az összevont osztályában, ahol harmadikig együtt tanultak a gyermekek. „**A harmadik osztályban ui. szintén csak két vagy három hónapig maradtam, akkor áttettek a negyedik osztályba**”, ami már a „nagyiskolában” (negyediktől-hatodikig) volt a templom mellett. Az osztályugrásnak legfőbb oka az volt, hogy Vilmos bácsi (az iskolaszék elnöke is) már idős volt, mielőbb gimnáziumba szeretne volna járatni nevelt fiúkat. Így „**mindössze 6-9 éves koromig jártam elemibe**”

„**A megbocsátó, minden hibával együtt szerető szülői szeretet akkoriban még nem hiányzott nekem. Csak később, gimnazista koromban kezdtem ridegnek érezni Berta néni és Vilmos bácsi velem szembeni magatartását. Akkor is tudtam, hogy szeretnek, de nem éreztem oly mértékben, ahogy vágyódtam utána. [...] Ha együtt mentünk, szinte mindig fogta valamelyikük a kezemet – éreztem szorításukból a védő, pártfogó, irányító vezetés melegét. Ez kielégített, nem is vágyódtam többre. Ilyen körben, ilyen környezetben töltöttem kisgyermekkoromat.**” (Bassola, 1998: 7-16.) Tudjuk, hogy az első három év, a kisgyermekkor meghatározó személyiségünk alakulásában.

KAMASZKOR

1911–1919 – Bonyhád

Vilmos bácsi nyugdíjazását kérte, Bonyhádra költözött a lelkészházaspár, hogy Zoltán ott helyben végezhesse a gimnáziumi tanulmányait, így felügylhették sorsát. A Tolna-Baranya-Somogyi Ágostai Hitvallású Evangélikus. Egyházmegye Államilag Segélyezett Bonyhádi Főgimnázium tanulója lett.

Evangélikus Bonyhádi Főgimnázium

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Bonyhad/pages/bonyhadi_arckepek/006_5_kepzomuveszek.htm

Az első évek nehezen mentek. Küzdött a tanulással, eredményei nem érték el az elvárásokat. Még elégséges osztályzata is volt. Felnőtt fejjel megtalálta az okot is: *„éretlen voltam még a szakosított tanításhoz, hiszen Bonyhádra költözésiünk nyarán töltöttem csak be a kilencedik évetem s a falusi osztatlan iskolában nem szokhattam meg a rendszeres és logikus tanulást”* (Bassola, 1998: 20.) Vilmos bácsi segíteni próbált, kikérdezte mindig a leckét.

„Testileg is, szellemileg is fejlődtem komolyodtam, ötödik osztályba érve már [...] szerettem tanulni.” A felsőbb osztályokban már végig jeles, elismerten jó tanuló lett. *„Egyszerre három tanárom is 'felfedezett': magyar nyelv és irodalom, latin és matematika.”* Magyartanára a jegyzetelését, a lényegkiemelését méltatta, matematikából az egyéni utak, problémamegoldások területén emelkedett ki társai közül. *„Berta néniék nem igen engedtek fel a távoli gimnázium-kertbe. [...] féltettek, [...] nem akarták, hogy megszokjam a csavargást.”* A felsőbb osztályokban már *„kialakultak azok a baráti kapcsolatok, amik szükségesek hozzá, hogy a magát kereső és magát igazolni akaró Én mások előtt kitérüljön”*, a siker a tanulásban meghozta Zoltán önbizalmát, barátai is lettek. (Bassola, 1998: 20-30.)

Tanárai tanácsolták, hogy vállaljon tanítást, őt ajánlották az „instruktort” kérő szülőknek. *„Felelősségtudat alakult ki bennem Vilmos bácsiékkal szemben, hogy helyzetükön*

tanítás útján könnyítsek.” Keresetét (olykor egy zsák lisztet, burgonyát, cukrot, diót kapott) mindig hazaadta. Egyre több tanítványa lett, így pénzt is keresett. *„Tanítványaim [...] jó eredménnyel végeztek [...] pedig módszerem nagyon egyszerű volt: világosan elmagyaráztam azt, ami magyarázatra szorult, azután nem nyugodtam addig, míg meg nem tanulták.*” Ehhez különböző, személyre szabott tanulási praktikákat is kitalált. *„Osztálytársaim közül a tanítványok ’tanár úr’-nak szólítottak. [...] Örömemet leltem a tanításban, lassanként kezdett a vágy bennem megfogalmazódni, de jó lenne, ha igazi tanár lehetnék.*” Nem bizonyított, hogy pedagógusnak születni kell, de Bassola Zoltánban már középiskolás korában tetten érhető az ösztönös pedagógiai érzék. Kivételes érzékenységgel ismerte fel, melyik tanítványát hogyan motiválja, ki-nek milyen úton segítheti a tanulását. A fejezetben bemutatja tanárait. Megalapozott a pozitív és negatív jellemzők megfogalmazása. Véleményéből összerakható a ma is érvényes jó és rossz tanár képe. (Bassola, 1998: 20-30.)

A gimnázium értesítőiben (évkönyveiben) olvashatjuk, hogy a felsőbb években jutalmat is kapott jó tanulmányi eredményeiért:

- „A tanári kar 200 koronás „Erzsébet“ alapítványának 10 kor. kamatját kapta Bassola Zoltán V. oszt. tanuló.” (Evangélikus Gimnázium, Bonyhád, 1915/16: 48. o.)
- „Weber János 1000 koronás alapítványának 50 kor. kamatját a magyar nyelvben és történelemben tanúsított előmenetelért a tanári testület Bassola Zoltán VII. o. tanulóknak ítélte oda.” (Evangélikus Gimnázium Bonyhád, 1917/18: 29.)

A gimnáziumi évek idején a történelmi események gyorsan követték egymást. A háború borzalmi, nyomorúsága, Tisza István meggyilkolása, balratolódás Károlyi Mihály alatt, Kun Béla kiszabadulása, a Tanácsköztársaság megalakulása, bukása. *„Nyugtalan időkben nem lehetett nyugodt a tanulás sem. [...] mikor már a VIII. osztályba értünk, feleannyian maradtunk.*” (Bassola, 1998: 28-38.)

A VIII. osztály – Családi fénykép

Bonyhád nem élte át közvetlenül az iszonyatos eseményeket, de bevonulás, halálesetek, katonai sérülések, hadifogság, a katonák átvonulása, stb. hírek foglalkoztattak mindenkit, a diákokat is. A gazdasági helyzet romlása, a szegénység őket is sújtotta.

A Tanácsköztársaság idején nem jelent meg a gimnázium értesítője. Az 1919/20-as tanév kötete foglalkozik egy fejezetben az 1918/19-es tanév eseményeivel. Az értesítő leírja a Tanácsköztársaság egyházi iskolákkal szembeni intézkedéseit. Ebben a tanévben érettségizett Bassola Zoltán. A 26 nyolcadikos tanuló közül huszonketten érettségiztek. A szeptemberi „szóbeli érettségin: **Jelesen megfelelték Bassola Antal Zoltán, [...] tehát 4, jól megfelelt 5, elégségesen, 13.**” Elismerően írt könyvében a gimnázium szellemiségéről, elsősorban „kötelességtudásra, becsületre, hazaszeretetre” nevelte tanítványait. (Evangélikus Gimnázium, Bonyhád, 1919/20: 7.)

Az 1928/29. tanév értesítőjében olvashatjuk, hogy a 10 éves találkozón „**a volt növendékek élén Bassola Zoltán üdvözölte az igazgatót és volt tanáraikat, megemlékezett azon súlyos időkről, melyeknek bizonytalanságai között 1919-ben az intézetet elhagyták.**” (Evangélikus Gimnázium, Bonyhád, 1928/29:20.)

Már hetedikés korában találkozott a budapesti Mintagimnázium egyik tanárával, aki a jól tanuló diákot biztatta, hogy érettségi után jelentkezzen a Báró Eötvös József Kollégiumba, ahová jeles tanulókat vesznek fel, szállást, ellátást, és szaktárgyaikból kiváló oktatást kapnak, idegen nyelveket is kell ott tanulniuk, valamint a szegények számára ingyenes a tanulás. A már nyugdíjas, idős lelkész „szülők” anyagi helyzete szűkös volt, „*így adtam be jeles érettségi bizonyítványom birtokában kérvényemet a br. Eötvös József Kollégium igazgatójához. [...] Az egyetemek megnyitására nem volt kilátás az első félév folyamán, addig tehát állás után kellett néznem. A telekkönyvi hivatalban kaptam állást.*” (Bassola, 1998: 50.)

IFJÚKOR

1920–1923 – Budapest – Báró Eötvös József Collegium

Báró Eötvös József Collegium a '20-as években

https://nagyhaboru.blog.hu/2015/03/02/1919_elso_honapjai_a_fovarosban

„Szinte lámpalázzal küzdök, amikor az Eötvös Kollégium leírásába kezdek. Tudom-e érzékelteni, szemléletesen megjelentetni azt az intézményt, szervezetével, életmenetével és lakóival együtt, ami oly hosszú időn át volt otthonom s oly nagy hatással volt egyéniségem alakulására, életem menetére? [...] A ráció alapján álló önálló szemlélet volt [...] a kollégium egyik legértékesebb hagyománya, [...] a másik az örök vitatkozás.” ... (Keresztury Dezső által megfogalmazott jelige „Szabadon szolgál a szellem” olvasható a Kollégium logóján, a bejáratánál is, az egykori kollégiumi igazgató is ebben a szellemben vezette a rangos intézményt.) „A kollégium minden vonatkozásban sokkal többet nyújtott akkoriban, mint az egyetem, s az a körülmény, hogy valaki kollégistának mondhatta magát, nemesebb fémjelzést jelentett, mintha pusztán egyetemi hallgató lett volna.” (Bassola, 1998: 51-95.)

1920–1924 – Budapesti Tudományegyetem, 1921-től Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem (BTK, V. kerület)

Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem

<https://www.szeretlekmagyarorszag.hu/>

4-csodalatos-budapesti-epulet-amelyet-steinidl-imre-tervezett/

Bassola Zoltán Eötvös-kollégistaként végezte a görög, latin, magyar szakot a Magyar Királyi Pázmány Péter Egyetem Bölcsészettudományi Karán. Az első és „[...] a második év is komoly munkában telt. Ennek végeztével volt első vizsgám, az ún. alapvizsga, aminek letétele bizony már – nem úgy, mint a kollokviumoké – kemény erőpróbának számított [...] Jó vizsgaalanynak bizonyultam: amikor a vizsgáztató professzor elé ültem, egyszeriben eloszlott minden addigi izgalmam, s higgadtan, nyugodtan mondtam el mindent, amit tudtam. A vizsgaeredmény megerősítette önbizalmamat, amire bizony nagy szükségem volt. Láttam, hogy mégis 'fog a fejem', s hogy érdemes is tanulni.” (Bassola, 1998: 84.)

„Harmad- és negyedéves koromban már könnyebb volt életem. Egyrészt az első két év alatt félretett munkatőke szépen hozta kamatait: azokkal könnyebben olvastam az új meg új és fokozódóan szélesebb körű klasszikus írókat és költőket, s önbizalmam is megerősödött.” Másrészt „magántanítványokat is kaptam, [...] így valamicske

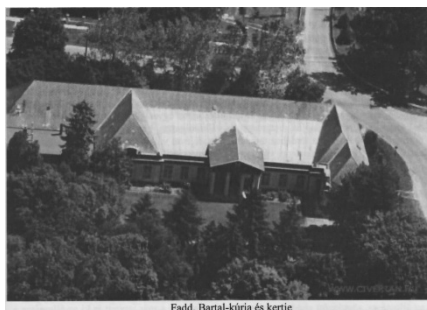
pénzt is kerestem.” (Bassola, 1998: 85.) Kiváló adottságai, szorgalma, és a hatékony tanulása vezette el a tanári diplomáig.

Az egyetemen tanító tanárok közül kettőt kiemelt, akiknek előadásai *„az ún. pedagógiai vizsga anyagát tartalmazták. [...] Élvezetet jelentett számomra Pauler Ákos filozófia történetének hallgatása [...] szájából a mondatok láncszemek módjára egymással logikailag szorosan egybefonódva, oly könnyedén, oly fület zsongító, kellemes, töretlen hangon peregtek. A csengő mindig előbb szólalt meg, semmint várta volna az ember.”* (Bassola, 1998: 91.)

„Rendszeresen hallgattam Fináczy Ernő előadásait. Áttekinthetően felépített váza volt minden órájának, kristálytiszt, egyértelmű volt minden mondata, s felelősségtudat, magas szintű erkölcsiség áradt minden szavából. Minden, ami a magántanítványokkal végzett munkámban eddig ösztönösen irányított, most ezeken az órákon megkapta a magyarázatot. Ettől fogva nemcsak éreztem, hanem tudtam is, hogyan kell tanítani. [...] Paulernél, Finácynál finoman áradt az 'éthosz' a tiszta erkölcsiség magából a tartalomból, s abból az egyszerűen nemes formából, amibe az előadás öltöztette.” (Bassola, 1998: 91.)

Olvashatunk hasonlóan részletes jellemzést kevésbé jó tanárokról is. Az egyetemi oktatásról, több tanárról nem volt jó véleménye. *„Bár a felsőbb évfolyamosok elbeszélései után nem sokat vártam az egyetemről, az első tapasztalatok még így is nagy csalódást okoztak. Hát ezek a híres egyetemi tanárok? Ilyen rázós fejű, öreg emberek, akiknek sokszor alig érteni a motyogását? Hát ilyen végtelenül unalmasak az előadások? Vagy ami tudomány, az egyúttal természeténél fogva unalmas is? Hiszen itt lehetetlen figyelmesen végighallgatni az órákat, az első néhány mondat után halálos unalom köti gúzsba az embert. [...] Sivár képet nyújtott az egyetem. [...] Mi kollégisták tehát hamarosan elmaradtunk az egyetemről, s nagy ritkán néztünk csak be egy-egy órára, [...] 'pofafürdőt' vettünk a vizsgáztató tanároknál.”* (Bassola, 1998: 71-73.)

Sikeresen letette a vizsgákat, következett a gyakorló év. *„Elméletben három lehetőség közül választhattam: vagy tanári állást vállallok [görög-latin szakon nem volt üresedés], vagy a Trefort utcai Gyakorlógimnáziumba járok be [csak budapestieknek], vagy elmegyek házi nevelőnek. [...] Így hát csak a nevelőként való elhelyezkedés jöhetett számba. Akkoriban a földbirtokosok, mágánások s más gazdag családok gyermekeiket többnyire magánúton taníttatták. Sok tanárjelölt szerezte meg akkoriban gyakorlatát nevelőként.”* (Bassola, 1998: 94-95.)

A faddi Bartal-kúria – Családi tulajdon

Vilmos bácsi segítségével a Tolna megyei Faddra került, Bartal Aurél faddi föld-birtokos 10 éves Gyuri fia nevelője lett, akit édesapja a pécsi cisztercitákhoz szándékozott beíratni. *„Értelmes, kedves gyerek, csak kissé játékos. Rá kellene nevelni a komoly tanulásra. [...] Megállapodtunk: szeptember 1-én foglalom el a helyemet. Havi fizetésem – [akkor még tartott az infláció] – két mázsza búza árának megfelelő összeg. 80 korona.”*

Az első órákon a káplán is részt vett, *„Bár bántott egy kissé az ellenőrzés, megértettem, hogy jogos az aggodalom az ismeretlen kezdő ember tudományával szemben. Az órákat azonban olyan határozottan irányítottam, hogy nem maradhatott kétség hozzáértésem felől [...] Úgy osztottam be a napi munkát, hogy 9–12-ig az órákat az én szobámban tartottuk, délután 2–4-ig pedig Gyuri egyedül készült másnapra saját szobájában. Önállóságra és kötelességtudásra akartam ezzel nevelni. [...] Már az első hónapok alatt teljes és őszinte bizalom, abszolút engedelmesség nyilvánult meg Gyuri részéről velem szemben. [...] Így azután nagyszerűen haladtunk a tanulásban, s zavartalan örömet jelentett mindkettőnk számára, ha szabadidőnket együtt tölthettük.”* (Bassola, 1998: 96–106.) Sok felejthetetlen élmény, utazás kötötte egyre szorosabbá a házi nevelő és tanítvány kapcsolatát.

„Együttes szorgalmunk eredményeképpen a júniusi magánvizsgán Gyuri tiszta jeles bizonyítványt kapott. [...] A szórakozás mellett tanulnom is kellett a nyár folyamán. Októberben szándékoztam ui. letenni az utolsó ún. pedagógiai vizsgámat. Gyakorlati évrnek elfogadta a Tanárvizsgáló Bizottság a pécsi cisztercita gimnázium igazgatójának igazolását, hogy magántanulót készítettem elő. Komoly megerőltetést a készülés nem jelentett, hiszen az év folyamán az anyagot már átvettem, most inkább rendszerbe foglalására és átismétlésére volt csak szükség. Filozófiából Kornis Gyulához, pedagógiából Fináczy Ernőhöz kerültem. Mindkét tárgyból kitűnő osztályzatot kaptam, s ezzel meg is szereztem a ’latin és görög nyelv és irodalom tanítására képesítő’ középiskolai tanári oklevelet, huszonnégy éves koromban.” (Bassola, 1998: 112.) Okleveles tanárként feltette

magának a következő kérdést: *„Hol van tehát pontosan az én helyem a ranglistán? Egyik első cseléd vagyok. Megalázó ez reám nézve? Nem, mert tudatában vagyok helyzetemnek, s ezen belül iparkodom önérzetemet, emberi méltóságomat megőrizni. [...] Lelkiismeretesen, jól látom el feladatomat, tudásom javát, lelkemet vetem bele. [...] Három évet töltöttem már Faddon.”* A kisfiú remekül teljesített a gimnáziumban. Az utolsó *„évben egyébként magam is újból vizsgára készültem, [...] így kevesebb idő jutott a szórakozásra, mint azelőtt. A latinon és a görögön felül [...] magyarból is meg akartam ui. szerezni a tanári képesítést, mert csak így remélhettem, hogy el fogok tudni gimnáziumban helyezkedni. Versenyt tanultam tehát Gyurival. Már csak azért is ambicionáltam a jó eredményt, nehogy szégyenbe maradjak vele szemben.”* Mindenből kitűnőre vizsgázott. *„A vizsgaeredmény kihirdetésekor a bizottság elnöke [...] még külön dicséretben is részesített, s szakdolgozatomra célozva azt mondta: 'öröslánnak látom itten körmeit'.”* Szakdolgozatának tárgya: *„A székeljudvarhelyi kódex hangváltásai.”* Biztatást is kapott, hogy merüljön mélyebben a nyelvészeti témákba. Az Eötvös Kollégium kilátásba helyezte, hogy külföldi ösztöndíjra előterjeszti. A kérdésre, hogy mivel szeretne foglalkozni ennek keretében, *„habozás nélkül azt a választ adtam: pedagógiával.”* Fináczy professzorhoz irányították, aki az amerikai *„stipendiumot”* ajánlotta, ezt Bassola Zoltán elhárította, mivel nem tudott angolul. Helyette *„csekély némettudásomban bízva”* a berlini Collegium Hungaricumot választotta. (Bassola, 1998: 119-122.)

Édesanyjával ritkán találkozott. *„Szegény Édesanyámmal kevés mondanivalónk volt egymáshoz [...] Nem tudtuk megtalálni a kulcsot egymás lelkének megnyitásához. Pedig Ő, szegény, örült, hogy lát, csak éppen korán elvettek dajkáló kezéből, s nem tudta már újból megtalálni a fogást, hogyan tartson. Én meg akkor még nem jöttem rá, hogy a szív többet ér, mint az értelem, s feszengetem székemen, ha Édesanyám műveletlen, bajai beszédmódját hallgattam.”* (Bassola, é.n. I. k.: 180.)

1927 – Collegium Hungaricum – Berlin

Collegiumi csoportkép – Családi fénykép

„Nagyon megörültem, hogy hosszabb időre külföldre kerülök. Tele voltam reménységgel. Egy évig biztosítva van a Collegium Hungaricumban a lakás és teljes ellátás”, az utazáshoz, egyéb kiadásokhoz Vilmos bácsi segített: „megindultan gondolok vissza Reá megértéséért, jóságáért.” (Bassola, 1998: 123.)

A „Collegium Hungaricumnak tagjai – túlnyomó többségükben – diplomával rendelkeztek, s a legkülönbözőbb szakokat képviselték. [...] Spranger óráin csak nem boldogulok.” (Nehezen érthető a beszéde, saját fogalomrendszere volt.) „Teljes erővel nekifüldtem hát a németnek. [...] Nem jutok előbbre Spranger megértésében.” (Bassola, 1998: 128-132.) A német nyelv tanára, Von der Nüll „irtózatot nagyokat tudott hahotázni, ha valamelyikünk számárságot írt vagy mondott. Semmi bántó sem volt benne [...]. Sokat segítettek ezek az órák.” (Bassola, 1998: 125.) „Gombocz Zoltán ... [akkor ott vendégtanár nyelvészeti tárgyú óráit élvezettel hallgatta], [...] gyönyörűen beszélt németül.” (Bassola, 1998: 126.) „Az időközben Budapestre visszatért Gombocz Zoltán [...] [levelet írt], [...] ebben arról értesített: Teleki Pál fia mellé nevelőt kért tőle. Ő rám gondolt.” Vállalva az ösztöndíj elvesztését, elfogadta az állást, annak reményében, „[...] hogy feladatom elvégzése után tanári kinevezéshez jutok. Ez pedig az állástalan diplomások tengernyi számát tekintve, nem elhanyagolható szempont.” Négy hónap után, idő előtt hazajött. (Bassola, 1998: 133.)

FELNŐTTKOR

1928–29 – József nádor tér 7.

Teleki Palota

<http://urbface.com/budapest/a-murathy-teleki-palota>

Házi nevelője lett gróf Teleki Pál fiának. A gróf úr így fogadta: „Gombocz professzor említette, négy évig volt nevelő vidéken. De Gézával nem lesz könnyű dolga. [...]”

rendkívül zárkózott, nem oldódik fel senkivel sem.” (Bassola, 1998: 135.) *„Gézát nem volt könnyű nevelni. Az volt a feladatom, hogy állandóan vele legyek.”* Mindenhová el kellett kísérni az ifjú grófot, például: a városligeti műjégpályára, nyáron a gyephokipályára. *„[...] megalázó is volt számomra. Géza restellte, hogy mindenütt sarkában van a tanára. [...] A tanulás sem ment valami simán. [...] Bizony keservesen nehéz volt a feladatom. Nem találtam egyetlen rést, [...] amelyen át [...] megközelíthettem volna. [...] mint a sündisznó, mindenünnen szúr [...] elhárít. [...] Bármilyen téma vetődött fel [...] nyomban elintézte. Marhaság a művészet, marhaság az irodalom, marhaság az iskola, minden marhaság, csak a sport nem [...] talán a geológia sem.”* (Bassola, 1998: 141-142.) Eddigi tanítványait kivételes érzékenységgel megismerte, megtalálta egyéni jellemzőit és a hozzájuk vezető egyéni utat. Fináczy Ernő professzortól szerzett pedagógiai ismereteivel, ebben az időben már tudatosan, megalapozottan kereste is. Géza sikeresen tette le az érettségit. *„Bár másfél évet töltöttem a házban, sohasem éreztem magam otthonosan benne. [...] idegenül éreztem magam a Teleki ház asztalánál.”* (Bassola, 1998: 141., 145.) Alkalma volt találkozni néha érdekes vendéggel: Bethlen Margit grófnővel, gróf Bethlen István feleségével, Herczeg Ferenc íróval, báró Nopcsa Ferencsel a Geológiai Intézet igazgatójával, Petri Pál kultuszállamtitkárral. Gézával együtt *„született francia nyelvtanárnőtől”* megtanult franciául. *„Az a körülmény, hogy Teleki Pál gróf fiának voltam nevelője, nagy fémjelzést jelentett számomra, ezért [...] igen magas óradíjakat szabhattam meg.”* Rangos, gazdag családok kérték fel gyermekeik mellé nevelőtanárnak. Teleki Pál nagyon elégedett volt a munkájával. Amikor elbúcsúzott tőle, plusz nyolc hónapi fizetéssel viszonzta, hogy *„Géza miatt nyolc hónappal megrövidítette berlini tartózkodását.”* Segítette, hogy ismét az Eötvös Kollégiumban lakhasson, és hogy gimnáziumi tanári állást kapjon *„[...] a budapesti VI. ker. Munkácsy Mihály utcai Kölcsey Ferenc Reálgimnáziumban.”* (Bassola, 1998: 148-150.)

„Hát végre mégis elértem, ami felé oly rég óta törekedtem. Hiszen minden ezt megelőző életszakaszom csak felkészülés, illetve hézagkitöltő foglalkozás volt. Tanár vagyok, igazi tanár! Azután újból megszálltak a kétségek: Jó-jó, tanítani egy-egy gyereket tudok, de tudok-e majd egész osztályt fegyelmezni? Elég lesz-e a hozzáértésem a fiúk érdeklődésének felkeltésére a tudományom az ő tudásuk kielégítésére?” (Bassola, 1998: 150.)

1929–35 – Magyar Királyi Állami Kölcsey Ferenc Reálgimnázium

Kölcsey Ferenc Reálgimnázium
<https://kolcsey-bp.hu/index.php/magunkrol>

A tanársága gyásszal indult, 1929-ben Vilmos bácsi meghalt. *„elbúcsúzott tőlem: 'Jó fiú voltál, soha szomorúságot nem okoztál'. Éreztem – [...] nem nyújtottam annyi szeretetet amennyit kaptam, nem adtam a hála annyi jelét, amennyi a kapott jóságért járt volna.”* (Bassola, é.n. I. k.:176.)

Az Eötvös Kollégiumban lakott a seniorok szobájában. 1929-től helyettes tanár, osztályfőnök. *„Amikor először álltam fel a katedrán az osztály elé, lámpaláz fogott el, elfogódottságot éreztem. Más volt ez, mint amikor egy-egy gyereket tanítottam. [...] próbáltam gyerekeimet rendre, fegyelemre [...] nevelni. Ezeket a kis tízéves gyerekeket [...] az elemi iskolai módszerek folytatásával kell átvezetni a számukra elvontabbnak tűnő anyag tanulására.”* (Bassola, 1998: 152–153.) *„Néhány nap múltával név szerint ismertem már minden fiút. [...] A szorgalmas tanulásba is hamar belejöttem. Magyarból sokat olvastattam és írtattam velük, főként ún. 'élménydolgozatokat'. [...] latinból bárki bárkit kihívhatott párviadalra. Az órák alatt nem tűrtem semmiféle mozgolódást, [...] ha figyelmük lankadt, néhány percre felfüggesztettem a tanulást. [...] ha láttam, ott bujkál a csintalanság a padsorok között, [...] leggyakrabban magam segítettem elő, hogy kinevethessék magukat.”* (Bassola, 1998: 155.)

Hosszan olvashatjuk a kollégáiról írt jellemzéseket és különös szeretettel írt tanítványairól. *„Osztályomat nagyon szerettem, a fiúk is ragaszkodtak hozzám. [...] A tanítás szinte életememmé vált, amit tudtam, azt mind szerettem volna [...] átadni. S úgy látszik, lendülettel folyhatott a munka mindkét fél – tanár és tanítványok – részéről, mert az eredmény sem maradt el. [...] Összeszoktunk, s a tanítás, tanulás ment, mint a karikacsapás. Csak a szakfelügyelő látogatása zavarta meg egyébként háborítatlan békénket. [...] Azt a tanulságot vontam le ebből a felügyeleti rendszerből, hogy többet árt, mint használ. A rest, hanyag tanárt nem készíteti gyorsabb ügétésre, a tudatlant meg nem tudja táltossá tenni. Önérzetes embernek viszont – ha a szakfelügyelő tapintatlan, vagy modortalan – könnyen kedvét szegi.*

[...] Nagy eseményt jelentett az osztály számára, ha kirándulni mentem vele.”
(Bassola, 1998: 171-175.)

Az 1933-34-es tanévtől rendes tanár, a gimnázium értesítője így számolt be az eseményről: „legrégibb helyettes tanárunk Bassola Zoltán rendes tanári kinevezése általános örömet váltott ki. Az alapos felkészültségű, lelkiismeretes és komoly nevelőtanár hosszú várakozás után érte el, hogy a középiskolai tanárok rendjében végleges helyt kapott” (Magyar Királyi Állami Kölcsey Ferenc Reálgimnázium Értesítője, 1933-34: 37.) „Négy éven át voltam úgynevezett helyettes-tanár. S csak az ötödik év elején kerültem be a rendes tanári státus IX: fizetési osztályának 3. fokozatába.” – írta Bassola Zoltán. Fizetése így is kevés volt. Palócos kiejtésű igazgatója gazdag, előkelő családokból tanítványokat ajánlott neki: „*Most megálápozhatód a jövődet! Itt az álkálom rá. [...] az akkori magyar társadalom 'felső tízezerének' új csoportját ismerhettem meg: a pénzarisztokráciát. A náluk végzett munka gondtalanra tette életemet.*” (Bassola, 1998: 177.,178.)

Sokat utazott, bejárta Európát, számos baráttra tett szert. Egyik alkalommal egy francia családnál töltött napok alatt jött rá, milyen is az igazi család. „*A családtagok-jelentette értéket nekem másutt kell felfedeznem. Apa, anya, testvér – ezek a fogalmak nekem idegenek. Én nem éreztem jószágos anya melegítő szeretetét, apa irányító-vezető, szerető szigorát, testvér segítő-gyámolító, becéző-cívódó közelségét. Ki vagyok dobva az életbe, mint a tengerre sodródott csónak. Honnan indultam útnak, majdnem elfelejtettem, csak két pár jószágos kéz irányítását érzem most is még.*” (Bassola, é.n. I. kötet: 198.)

„*Életemnek ebben a szakaszában jártam legtöbbet társaságban. Az ember, amíg él, állandóan formálódik, fejlődik, érik. [...] a Munkácsi Mihály utcában vált teljesebbé egyéniségem.*” Így foglalta össze a Kölcsey Ferenc Reálgimnáziumban eltöltött hat évet: „*A gondjaimra bízott sok kisgyermek lelkének formálása, érdeklődésének felkeltése, értelmének nyitogatása, szellemi táplálékkal való ellátása, az erkölcsi ideálok kiválasztása és megszerettetése: felelősségtudatomat mélyítette el bennem. Tudásuk, viselkedésük elbírálása érdekeik védelme: igazságérzetemet fejlesztette. Munkám eredményének látása, tanítványaim ragaszkodásának és szeretetének jelei, a szülők hálájának, tanártársaim elismerésének megnyilatkozása növelte önérzetemet, tudatosította bennem azt az érzést, hogy vagyok valaki. [...] határozott volt a fellépésem, bátran, öntudatosan mozogtam, beszéltem. [...] Kiegyensúlyozott voltam minden vonatkozásban.*” (Bassola, 1998: 184.)

1935–38 – Országos Közoktatási Tanács

Egyik barátja, Kemenes Illés csábította el a tanári pályáról. „A Közoktatási Tanácsba olyan emberek kellenek, akik szeretnek tanítani [...] feladata ügyiratok intézése, a készülő tantervek, utasítások lélekkel való megtöltése is! [...] nem jelenti az iskolától való elszakadást, hanem a tanítás magasabb fokon való folytatását! [...] Tudja rólam, hogy jó tanár vagyok, mindenről megvan a magam független véleménye, látóköröm van, sokirányú az érdeklődésem. Én mindezt már hallottam is, nem is. Rémület fogott el, hogy el kell szakadnom a VII.B-től, s íróasztal fölé görnyedve aktákat kell majd körmölnöm. [...] Engedtem a csábításnak. Az iskolából szinte lopva mentem el. Nem mertem osztályomtól elbúcsúzni. Féltem, elsírom magam a szívemhez nőtt sok kedves arc előtt. Levélben vettem búcsút tanítványaimtól.” (Bassola, 1998: 185-186.) Kiköltözött az Eötvös Kollégiumból.

Az Országos Közoktatási Tanács az akkori Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium épületében működött. „Szervezetileg a Tanács egy tanácsadó testületből állt, ennek különféle iskolafajokban tanító pedagógusok – szám szerint mintegy hatvanan – voltak tagjai, s a hivatalból, amely az adminisztratív ügyeket intézte. A tanács vezetője az ügyvezető alelnök volt, az elnöki tisztséget tulajdonképpen maga a miniszter töltötte be. Az alelnök irányítása alatt folytak a tanácskozások, s működött a hivatal. [...] A hivatali szobában dolgozott a titkár, a jegyző, illetve a gépírónő.” (Bassola, 1998: 186.)

„Nehezen törtem bele az új [jegyzői] munkába. Napok, sőt hetek kellettek hozzá, amíg a nyakatekert, ún. hivatalos nyelvet elsajátítottam.” Rövid időn belül „teljesen otthonosan mozogtam új munkahelyemen.” A jegyzőkönyvekbe „a józan eszem diktálta és pedagógiai tapasztalatom által jóváhagyott tartalmat foglaltam bele természetesen, közérthetően és lehetőleg magyarosan”. (Bassola, 1998: 187., 192.)

„Hóman Bálint, az akkori miniszter, az előző években szavaztatta meg a középiskolai reform törvényeket. Így az óratervek, tantervek, rendtartások egész sora várt elkészítésre. Akkor éppen a gimnázium tanterve és rendtartása volt soron. Ezt követte azután a többi iskolafajta, a polgári iskola, a tanítóképző és a szakoktatási középiskolák szabályzatainak megújítása. [...] A munkamenet abban állt, hogy a Tanács megbízott az illető iskolafajta tanárai közül valakit az óraterv összeállításával, azután másokat az egyes szaktárgyak tantervének elkészítésével. A tervezeteket sokszorosítottatta, a tanácstagoknak és külső szakértőknek szétküldte, azután szakbizottsági üléseken megvitatta.” (Bassola, 1998: 189.)

Utasítást kapott, hogy a gimnáziumok óratervét dolgozza át. A második idegen nyelv óraszámát akarták csökkenteni, és csak két évig tanulták volna a tanulók. Helyette a természettudományi óraszámokat növelnék. Bassola Zoltán vitába szállt Hóman Bálinttal. A következőképpen érvelt: „nem tartom helyesnek – sem lélektani, sem didaktikai szempontból – a gyakori óratervi és tantervi változtatásokat, mert nyugtalanságot idéznek elő mind a tanárok, mind a tanulók körében; a nyugtalanság meg mindig az elmélyedő munka, eredmény rovására megy. [...] ’Tetszel nekem, Te Fiú! Van is véleményed, meg is mered mondani! [...] Igazad van, amit az idegen nyelvekkel kapcsolatban mondtál. Vagy alaposan kell velük foglalkozni vagy sehogy. Nem fogom az új tantervben az óraszámukat csökkenteni!’ Azután hátratulva a székét, felállt s búcsúzva nyújtotta a kezét.” (Bassola, 1998: 234.)

„Rendkívül szilárd alapot jelentett lábam alatt a hosszas nevelősködés, s a hatéves gimnáziumi gyakorlat. Nem tudott a mégoly tetszetős külsejű tervezet, a mégoly csillogó ötlet sem lépre vinni, mert megéreztem, ha didaktikailag vagy lélektani vonatkozásban ingatag lábon állt. Így azután könnyen, gyorsan, szinte ösztönösen megformálódott bennem mindenről a vélemény, s ezt – ha szükségesnek látszott – volt bátorságom is mindenkivel szemben megmondani és védelmezni.” A viták során egyre jobban kivívta a szakmai, és a személyének, egyéniségének szóló megbecsülést. „Szerettem a munkakörömet, nagyon megszerettem.” (Bassola, 1998: 192-193.)

A Tanácsot 1936-ban újjászervezték. „Megszűnt a Tanács és a minisztérium perszónáluniója. [...] Nagyot dobbant a szívem, amikor megtudtam, hogy a miniszter a Tanács elnökévé gróf Teleki Pált kérte fel. Hát megint a közelébe jutok ennek az érdekes, talányos embernek? Ugyan milyen szívvel lesz majd hozzám? Hogyan fogja ezt az újjászervezett intézményt irányítani? Nem fognak az ügyek holtvágányra futni? Ilyen kérdések rajzottak bennem.” (Bassola, 1998: 193.)

Mire az új hivatali munka beindult, közeledett a tanév vége. *„Ünnepi ruhába öltözött diákcseregek áramlottak erre is, arra is az iskolák felé, a templomokból a 'Tedeum' dallama vegyült az utca zajába, s az én lelkemet újból elfogta a vágy tanítványa-im, gimnáziumom után. Erdemes volt azt a sok ragaszkodó gyereket felcserélnem az okoskodó felnőttek gyülekezetével, akiknek a szemében csak hivatalnok vagyok? Mit hoz számomra a hivatali élet? Örök nyugtalanságot, változást a változás után. Napokon keresztül hordoztam magamban a szomorúságot.”* (Bassola, 1998: 194.) Érettségi elnöki megbízatásokat is kapott, szívesen vállalta. *„Voltam érettségi elnök a Mester utcai Fáy András Fiúgimnáziumban, Váci utcai Veres Pálné Leánygimnáziumban, azután több vidéki iskolában, így az egri Angolkisasszonyok Leánygimnáziumban, kassai Premontrei Rendi Gimnáziumban, munkácsi (héber tanítási nyelvű) Zsidó Gimnáziumban.”* (Bassola, 1998: 236-37.)

Súlyos gyász érte, Faddi tanítványa, „fia”, barátja, balesetben, 23 évesen meghalt: *„Az ő halála jelentette számomra a legnagyobb csapást, a legérzékenyebb veszteséget, ami csak érhetett.”* (Bassola, é.n. I. kötet: 218.) *„Egyre jobban egyedül éreztem magam.”* Hamarosan megnősült. (Bassola, 1998: 210.)

Munkája mellett elkezdte a doktori munkára való felkészülést. A Pázmány Péter Egyetemen Prohászka Lajos pedagógia professzorától kért témát, aki *„mindenáron német szellemtörténeti jellegűt akart rámtukmálni.”* Ezt elutasította. Egy barátja közbenjárásával Várkonyi Hildebrand Dezső, a szegedi egyetem pszichológia professzora elvállalta, aki Decroly életművének feldolgozását ajánlotta. *„Örömmel vállaltam a feladatot.”* (Bassola, 1998: 197.) *„A minisztériumtól 500 pengő ösztöndíjat s két hónapi fizetési szabadságot kaptam.”* (Bassola, 1998: 197.) Belgiumba utazott, ahol francia szakirodalmat olvasott és iskolákat látogatott. A Decroly-féle iskola nagy hatással volt rá, a következő jellemzőket emelte ki:

1. A gyermekek érdeklődéséből kell kiindulni. Kertben van az iskola, itt megfigyeléseket végeznek.
2. Nincsenek tantárgyak, a megfigyelésekhez kapcsolódik az „elméleti” tananyag. Itt ismeretlen a magolás.
3. A természettudományos tárgyak mellett *„Az irodalom és a történelem mostoha gyermekké válik.”*
4. *„Legérdekesebben, mondhatni bizarrabban az írástanítás folyt. Abból kiindulva, hogy a gyermek a beszédet sem analitikus-szintetikus úton tanulja, hanem globálisan, azaz teljes mondatokat, illetve szavakat hall édesanyjától, s ezeket próbálgatja utánóztatva ismételni – az írás tanítását is egész mondatok 'leíratásával' kezdték.”* Szerinte túlságosan játékos a módszer, és aggódott a helyesírás miatt. (Bassola, 1998: 198-200.)

5. „A koedukációnak meg az a káros következménye mutatkozik a felsőbb osztályokban, hogy a fiúk effeminálódnak, a lányok pedig eldurvulnak. Mindkét nem [...] azonos szellemi táplálékra van fogva, érzelmileg is meg az értelem síkján is amolyan közérlellyé válik belőlük.”

6. „A mi budapesti középiskoláink módszeresség tekintetében jóval magasabban álltak.” (Bassola, 1998: 199-200.)

Sokat tanult Brüsszelben. „A hivatali szürke hétköznapiak azután peregtek, egyik a másik után, tele munkával. Most már a doktorátusra is teljes gőzzel készültem. Disszertációm összeállítása aránylag kevés fáradságomba került, mert az anyag hiánytalanul együtt volt, csak meg kellett írnom. Egy vidéki kis nyomdában nyomtattam ki, így kevesebbe került. Magam is éreztem, jó munkát végeztem. Egységes, teljes képet sikerült adnom Decrolyról, akiről ilyen átfogó monográfia eddig nem is jelent meg sehol. Egyéni véleményt, kritikát is bőszíven nyilvánítottam, valahányszor felfogása nem egyezett az enyémmel. Most, hogy évtizedek múltával újból elolvastam, nem szégyenkeztem miatta. Egyetlen hiányosságát észleltem most is, akárcsak akkoriban, amikor készült: nincs beleágyazva az akkori modern pedagógiai, pszichológiai irodalomba, nincs kijelölve a helye, melyet benne elfoglal, – magában, máshoz nem viszonyítva tárgyaltam.” Elkészült a doktori értekezése: „Decroly pedagógiai rendszere”. (Bassola, 1998: 207.) 1937-ben „summa cum laude [...] doktorrá fogadtak.” (Bassola, 1998: 193.)

„Doktorátusom eredményeképpen rövid idő múlva tanügyi titkárrá neveztek ki. Anyagi előmenetelt ugyan számomra nem jelentett. [...] Az akkori rangkórosság szemlélete szerint azonban ez a státus már előkelőbbnek számított, s közbülső helyet foglalt el közötté és az egészen elitnek tartott miniszteri ranglétra között. [...] átkerültem a tanügyi tisztviselők, tehát a tanfelügyelőségek, tankerületi főigazgatóságok állományába.” (Bassola, 1998: 209.)

1938–48

Vallás- és Köznevelési Minisztérium

VKM – Hold u. (Klebsberg u.)–Kálmán Imre u. felől

Áthelyezték a Vallás- és Köznevelési Minisztériumba. Hivatali karrierje itt bontakozott ki. *„Hivatali életemben is nagy változás következett be. 1938 nyarán miniszteri segédtitkárrá nevezték ki. [...] átlendültem a mandarinok legelölőbb osztályába, ahol korlátlan előbbre jutás lehetősége várt rám. [...] Nekem nem volt kiadványozási jogom, az ügyiratokat tehát valakivel, vagy az ügyosztály főnökével, vagy két helyettese közül az egyikkel alá kellett íratnom [...] áthelyeztek a gimnáziumi ügyosztályba.”* (Bassola, 1998: 193.) 1939-ben miniszteri titkár lett.

Új feladatokat kapott. *„Iskolaszervezési, elvi és költségvetési ügyek tartoztak a hatáskörömbbe. Az elvi kérdésekben nagyon otthonosan mozogtam, az iskolaszervezés és az új iskolákhoz államsegélyt igénylő egyházi főhatóságokkal való tárgyalás érdekelt, mindössze az ügyosztály költségvetési tervezetének elkészítése volt számomra egészen új terület. Az ügyek érdemi részét illetően általában nem is adódtak nehézségek.”* (Bassola, 1998: 211-212.) A költségvetési ügyek területén *„folyt kisebb csatározás. [...] belejöttem ennek a tölem teljesen idegen ügykörnek rejtelseibe, s felkészültem, teljes harci kedvvel álltam csatasorba. [...] Nagy öröömre szolgált, hogy az osztályfőnöki díjat [...] sikerült újból visszaállítatnom.”* (Bassola, 1998: 218-219.)

A minisztérium két részből állt, vallási és oktatási részből. *„A vallási ügyeket két ügyosztály: a katolikus és a protestáns gondozta. [...] Az oktatási rész a népiskolai, az egybevonott polgári iskolai és kereskedelmi iskolai, a gimnáziumi, az egybevonott tanítóképző-intézeti és tanügy-igazgatási, az egyetemi, a testnevelési és az iskolán kívüli népoktatási ügyosztályból állt. Ezeket egészítette még ki a művészeti, a jogi, a műszaki ügyosztály, a közalapítványi igazgatóság és az elnöki ügyosztály. [...] én a Köznevelési Osztályra kerültem.”* (Bassola, 1998: 220.) *„A bécsi döntés [1920.] után nekem kellett számba vennem a felvidéki, kárpátaljai és délvidéki gimnáziumokat. Felvidéken a rimaszombati, a kassai, Kárpátalján a munkácsi, az ungvári, a szolnyai, a rahóci, Délvidéken pedig a szabadkai, a zombori, a zentai, az újsziváci, petrőci és az újvidéki gimnáziumokat látogattam végig. Nagyon érdekes lélektani megfigyeléseket tehettem útjaimon, miként változott meg s mennyiben tartotta meg régi vonásainak egy részét a húszéves idegen uralom alatt élő kisebbségi magyar ember. Érvényesülésük végett kik hódoltak be közülük teljesen, kik őrizték meg teljes lelki integritásukat, a legnagyobb áldozatok árán is, s kik választották az arany közepet?”* (Bassola, 1998: 226.)

„Sokat kellett tárgyalnom a gimnáziumokat fenntartó ún. egyházi főhatóságokkal. [...] Egyszer a pannonhalmi főapát bejött hozzám, hogy költségvetési kihatásai felől érdeklődjék, ezt a gondolatot vettem előtte fel: ne Komáromban, hanem Pannonhalmán nyíljon meg a gimnázium. [...] 'Igazad van, kedves barátom, nagyon igazad van. Én is gondolkodtam már rá. Milyen szép is lenne, ha Pannonhalmá

csendjét gyermekkacagás verné fel. Nagyon jó a gondolat!’ [...] Gróf Teleki Pál volt akkor a miniszterelnök. Ismertem annyira, hogy biztosra vehettem: ezt a változtatást ő is szívesen fogadja.” Bassola Zoltán azonnal telefonált, megkérdezte, „van-e lehetőség, a főapát fogadására.” Hamarosan jött a válasz: „Öexcelenciája 1/2 2-re kéri a főapát urat – [...] Teleki Pál szívesen adta meg hozzájárulását.” (Bassola, 1998: 238-241.)

„A tanügyigazgatási osztály beleolvadt az elvi ügyeket intéző pedagógiai osztályba. [...] Ennek a tanügyigazgatási résszel kibővített új osztálynak lettem a vezetője. (Bassola, 1998: 253-254.) „A háború kiterjedésének arányában [...] a közoktatásban is egyre nagyobb mértékben vette át a katonaság, másfelől meg egyre silányabb felületesebb munka került ki az Országos Közoktatási Tanács vezetőjének kezéből. Így fél kézzel a katonaszellem iskolába való betörése, fél kézzel meg az elvtelenül összeállított tantervek s az összetákolt tankönyvek ellen kellett hadakoznom. A köznevelés bástyáinak rombolására faltörő kosként a testnevelő tanárokat használták fel.” A cserkészlet az iskolai ifjúság mozgalma volt, nem honosodott meg széles körben a fiatalság körében, ezért létrehozták a leventemozgalmat, amely hamarosan „betörte az iskola kapuit is.” (Bassola, 1998: 253-258.)

A háborúra készülő országban a „katonaszellemnek a közoktatás valamennyi intézményét elöntő árja elleni hadakozás Don Quijote-szélmalomharc volt, hiszen csak a törvény végrehajtásának mikéntjén próbálhattunk könnyítést keresni.” (Bassola, 1998: 261.) A leventemozgalom minisztériumi vezetői az iskolát szerették volna felhasználni a katonai előképzésre. „Hárman vívtuk sokszor szélmalomharcunkat a német büvölet merevgörcsébe esett ellenféllel.” (Bassola, 1998: 258.) „A Magyar Pedagógiai Társaság tagjainak sorába választott, székfoglalóban [1941. március 20-án tartott felolvasó ülésen] is idevágó témát, a nevelő lelki függetlenségének kérdését boncolgattam, megkongattam a vészharangot az iskola önállóságát elsöpréssel fenyegető egyre sötétebb vészfelhők közeledtére. Ezen az úton is azt a hatást kívántam csökkenteni, ami ellen a hivatalban küzdöttem. Amikor már szinte minden intézményes védelem összeomlott a primitív katona-szellem állandó támadásai ellen, a nevelők lelki függetlenségében jelöltem meg azt az utolsó bástyát, amit soha nem szabad feladni, s ami az iskola, a gondjaira bízott ifjúság egyetlen oltalmát jelentheti.” (Bassola, 1998: 261.) „Meg kell tehát szabadítani a nevelőt a feltételek biztosításával a legsúlyosabb gondoktól, hogy tekintetét a magas célokra irányítva, lelkiismeretét függetlenül követve tölthesse be hivatását.” (Bassola, 1943: 9.)

Különlenyomat a Magyar Pedagógia 1942. 1–3. számából (Bassola, 1943.)

„A németek mind esztelenebb követeléseinek egyik belpolitikai következménye a zsidóüldözés volt.” (Bassola, 1998: 278.) Látta az utcákon a sárgacsillagos embereket, úgy érezte, neki is tennie kell valamit. Az egyik miniszteri tanácsoshoz ment, aki „a zsidótörvény valamelyik paragrafusában talált valamilyen rést, aminek fessegetésével mentesítést tudott kieszközölni az egyetemi ügyosztály gondozása alatt álló intézmények [...] tagjai számára. [...] Meghirdettem a mentesítést a középiskolai és a népiskolai pedagógusok számára. Csakúgy özönlöttek a sárgacsillagosok kis szobám felé. [...] Én meg csak írtam adataikat, és állítottam össze a jegyzékeket [...] aláírás végett.” (Bassola, 1998: 287.) A nyilasok le akarták tartóztatni, 1944 tavaszától beteget jelentett, nem ment be a minisztériumba, nem tette le az esküt a nyilas kormányra. Bujdosott, átélte családjával a háború borzalmait.

Debrecenből 1945 márciusában lassan visszaköltözött Pestre az ideiglenes kormány, a Vallás- és Közoktatási Minisztérium élén gróf Teleki Géza állt. Megkezdődött a minisztérium újjászervezése, megkeresték Bassola Zoltánt is. „Nagyot dobban a szívem. Hát nem felejtettek el társaim? Sietnek felvenni a kapcsolatot velem, mert közējük tartozónak éreznek. Tudják rólam, hogy a nyilas uralom alatti kényszerű elszakítottóság nem lazíthatta meg bennem a szálakat, amelyek ahhoz az intézményhez fűznek.” (Bassola, 1998: 329.) „A személyi kiválasztás feladatát jórészt én vállaltam.” (Bassola, 1998: 343.) Az iskolai ügyosztály vezetője lett. A már népi demokratikus minisztérium élére 1945-ben Keresztury Dezső került, aki Bassola Zoltánt nevezte ki 1946 januárjában adminisztratív államtitkárnak. (Egyidőben voltak Eötvös-kollégisták. „Ha valaki a jövőbe látva, azt jósolja nekem, hogy ezt a bánatos gólyát én választom ki egykor a kollégium igazgatójává, s ő ezután alig

félév elteltével, mint miniszter viszont engem tesz meg adminisztratív államtitkárává, hát szembe nevetem.” Bassola, 1998: 90.) A minisztérium egyik legfontosabb feladata az iskolaszervezet átalakítása volt, létre kell hozni a nyolcosztályos általános iskolát az elemi, polgári, és a nyolc osztályos gimnázium helyett. Bassola Zoltán nem értett egyet az elképzeléssel, szakmailag érvelt:

- nincs elég tanító, szakos tanár,
- csak nagy létszámú osztályokkal valósítható meg,
- nincs átgondolt kidolgozott tanterv,
- a jó képességű gyermekek nem fognak fejlődni,
- az oktatás minősége romlik láncreakcióban a felsőoktatásig.

A tervet szakmaiatlannak, megvalósíthatatlannak tartotta, szerinte *„ha nem is lehet a reformtervet megvalósítani, csak pusztuljon a kísérlet révén a régi ’úri iskola’. [...] A helyzet tehát az, hogy lerombolunk valamit ami nem volt jó, nem hogy jobbat nem alkotunk helyette, hanem ennél minden vonatkozásban rosszabbat.*” (Bassola, 1946: 4. Olvasható a Függelékben.), Helyette a 8 osztályos népiskola kiépítését javasolta.

Személyét az akkori Népszavában Justus Pál: *Kicsoda Bassola Zoltán?* című cikkben támadta, *„aki Hóman Bálint iskolapolitikáját szolgálta és kiszolgálta és még ma is egykori gazdájának jó szívét emlegeti, [a Hóman elleni perben tanúként hallgatták ki] az nem szolgálhatja a demokratikus közoktatást.”* (Justus, 1946. Olvasható a Függelékben.) Ennek okán Keresztury Dezső más munkakörbe kívánta helyezni. Ezt Bassola Zoltán nem kívánta elfogadni, 1946. június hatodikán a miniszter úrnak címzett levelében lemondott tisztségéről. Lemondó nyilatkozatát/levelét érdemes végigolvasni. (Bassola, 1946. Olvasható a Függelékben.) Összefoglaló képet ad magáról, életútjáról, személyiségéről, jelleméről, szakmai elhivatottságáról. Két részletet kiemeltünk belőle:

„Folyó hó 21-én Miniszter Úr szíves volt közölni velem, hogy a napisajtó egyik részében személyemmel elítélően foglalkozó cikknek, illetve azokat sugalmazó egyes politikai tényezők bírálatának hatása alatt kívánatosnak tartaná, ha az iskolai ügyosztály revízióját más, kevésbé kényes ügykörök felülvizsgálatával cserélném fel. [...] a felkínált ügykör-cserét nem vállalhatom, a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban betöltött adminisztratív államtitkári állásomról lemondok. [...] közvetlen oka az, hogy államtitkári megbízatásomat – bár nem politikai, hanem kimondottan adminisztratív jellegű helyet töltök be – bizalmi állásnak tekintem. [...] ha [...] a bizalom megrendül, akkor annak le kell vonnom teljes következményét. Minden félmegoldás csak a helyes kibontakozást hátráltatná.” Kéri, helyezték vissza egy gimnáziumba tanárnak. *„A tanári pályát hivatásként választottam. Szerettem az iskolát és sokáig nosztalgiával vágytam rá.”* (Bassola, 1946: 7.)

Lemondását a miniszter nem fogadta el. Tovább dolgozott tisztességgel, becsülettel, de véleményét soha nem hallgatta el. Állásából 1948-ban elbocsájtották és nyugdíjazták negyvenhat évesen.

1949–57–68

Nyugdíját 1949-től megvonták. Nyelvórákat adott, műszaki fordításokat vállalt. Műveltségét, nyelvtudását, pedagógiai tapasztalatait kihasználva 1957-től haláláig az Országos Széchényi Könyvtárban „tudományos munkatársként” dolgozhatott. Így búcsúztak tőle a munkatársai: „Széleskörű műveltsége, az új iránti, olthatatlan érdeklődése és imponáló nyelvtudása különlegesen alkalmassá tette itteni feladatkörének magas színvonalú ellátására.” (Bassola Zoltán emlékére, 1968.)

=====

A meghatározó kisgyermek-, iskolás- és kamaszkor, valamint egész élete hatással volt Bassola Zoltán saját családi életére. Négy fiának tanulását már a második házasságából igyekezett segíteni. Ez a távolság motiválta a *Ki voltam?* című önéletrajzi írás elkészítésére. Mind a négy fiú egyetemet végzett. A kéziratot eljuttatták Jáki Lászlóhoz, az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum munkatársához, aki felismerte benne neveléstörténeti, oktatáspolitikai-történeti értékét, és (a személyes utazásokról és a családról szóló néhány részletet kihagyva) *Ki voltam...* címmel az önéletrajz 1998-ban megjelent az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum kiadásában (Bassola, 1998.). Bassola Zoltán fiai az eredeti kéziratot három kötetbe rendezték, képekkel kiegészítették, piros bársonyba köttették (Bassola, é.n.), így őrzik édesapjuk emlékét.

Felhasznált irodalom

- Bassola Zoltán (1943): *A nevelő függetlensége*. Budapest, Különlenyomat a Magyar Pedagógia 1942 évi 1–3. számából.
- Bassola Zoltán (1946): *Lemondó nyilatkozat/levél*. Családi tulajdon. (Lásd a Függelékben.)
- Bassola Zoltán (1998): *Ki voltam...* Egy kultuszminiszteri államtitkár vallomásai. OPKM, Budapest.
- Bassola Zoltán (é.n., szerk. és képekkel kiegészítette: Bassola György): *Ki voltam?* I., II., III. kötet, Magánkiadás.
- Bassola Zoltán emlékére. In: Könyvtári Figyelő, 1968. 1-2. szám 103.
- Justus Pál (1946): *Kicsoda Bassola Zoltán?* Népszava, 1946/március 28-i szám. In: Bassola Zoltán (1998): *Ki voltam ...* OPKM, Budapest. 421-422. (Lásd a Függelékben.)

- Stirling János (szerk., 1996): *Kötcse monográfiája*. Kötcse Község Önkormányzatának kiadása, Kötcse.

Források

Hungaricana - Közgyűjteményi portál

- *Evangelikus Gimnázium, Bonyhád*. Értesítői: 1915/16., 1917/18., 199/20., 1928/29. tanévről https://library.hungaricana.hu/hu/collection/iskolai_ertesitok_bonyhad_evang

- *Magyar Királyi Állami Kölcsey Ferenc Reálgimnázium Értesítője*. Az 1933-34. iskolai évről. https://library.hungaricana.hu/hu/view/IskErtBibliogr_04_1850-1948/?query=budapesti%20k%C3%B6lcsey%20ferenc%20gimn%C3%A1zium&pg=118&layout=s

Függelék

– Justus Pál (1946): *Kicsoda Bassola Zoltán?* Népszava, 1946/március 28-i szám.
In: Bassola Zoltán (1998): *Ki voltam ...* OPKM, Budapest. 421-422.

Kicsoda Bassola Zoltán?

E sorok írója február 13-án a nemzetgyűlésben interpellációját megindokolva kijelentette: a közoktatásügyi minisztériumban ma is elődjének és elődje elődeinek szelleme uralkodik. A miniszter úr az interpellációra adott válaszában azt mondotta, hogy sok esetben alaptalan vád éri a minisztérium régi, kipróbált szakembereit, egyben megígérte, hogy minden konkrét ügyet azonnal megvizsgál.

A miniszter úr most rövid ideig Bukarestben tartózkodott s nem tudjuk, olvasta-e a távollétében megjelent budapesti lapokat. Ha nem, felhívjuk figyelmét a „Magyar Nemzet” március 20-i számában a Hóman-tárgyalásról megjelent kis tudósításra. Ebben szó szerint a következőket olvassuk: „Dr. Bassola Zoltán közoktatásügyi államtitkár mentővallomást tett és ismételt az hangoztatta, hogy Hómant minden cselekedetében csak áldott jó szíve vezette.” Egy hétig vártuk a demokratikus magyar kultuszminisztérium hivatalból vagy meggyőződésből nyilván egyaránt demokratikus államtitkárának cáfolatát vagy helyreigazítását. Nem jött. Az idézett tudósítás tehát híven tükrözi vissza Bassola államtitkár tanuvallomásának lényegét és tartalmát. Közben szegény Hóman Bálintot jó szíve miatt életfogytiglani fegyházra ítélték, s vannak, akik ezt még csak nem is tartják túlságosan súlyos ítéletnek. A kultuszminiszter urat, akit mi demokratának tartunk, nagyon komolyan meg kell kérdeznünk: gondolja-e, hogy ez az ügy így rendben van-e? Tudja-e ha már államtitkára nem tudja (és honnan is tudná szegény, hiszen ő Hóman idején is a kultuszminisztériumban teljesített szolgálatot,) hogy Hóman Bálint mint a fasizmust, háborút, germanizálást jól szolgáló iskolapolitika képviselője és irányítója elsőrendű háborús és népellenes bűnös és egyben ő volt a német követség spiclije a magyar minisztertanácsban. És ha tudja ezt a miniszter úr, akkor hajlandó-e intézkedni, hogy minisztériumát olyan emberek vezessék, akik szintén tudják mindezt? Mi tudjuk, hogy mindenki csak lelkiismerete szavára hallgat, amikor tanúvallomást tesz.

Nem is akarunk senkit ebben befolyásolni. De aki Hóman Bálintot jó magyar embernek tartja, azt mi nem tartjuk jó magyar embernek. Aki Hóman Bálint iskolapolitikáját jól szolgálta és kiszolgálta és még ma is egykori gazdájának jó szívét emlegeti, az nem szolgálhatja a demokratikus közoktatást. Nem világosíthat fel az a demokráciában, aki az ellenforradalomban népet butított. Mert vagy nem tudja, mit tett Hóman Bálint – és akkor költözzék üvegházba ez ártatlan és mit sem sejtő liliumsál s mielőtt irányítaná a közoktatást, előbb tanuljon történelmet ő maga, vagy pedig tudja, s akkor e vallomása után ezért nem bízhatjuk rá a demokratikus közoktatás irányítását, vezetését vagy ellenőrzését.

Justus Pál

(Az írás a Népszava 1946. március 28-i számában jelent meg.)

- Bassola Zoltán (1946): *Lemondó nyilatkozat/levél*. Családi tulajdonban.

Keresztury Dezső Urnak
vallás- és közoktatásügyi miniszter

B u d a p e s t.

M i n i s z t e r U r,

Polyó hó 21-én Miniszter Ur szíves volt közölni velem, hogy a napisajto egyik részében személyemmel elítélően foglalkozó cikkeknél, illetve az azokat sugalmazó egyes politikai tényezők bírálatának hatása alatt kívánatosnak tartaná, ha az iskolai ügyosztályok revízióját más, kevésbé fontos és éppen ezért politikai szempontból kevésbé kényes ügyörök felülvizsgálatával cserélném fel. Most bátor vagyok írásban is megismételni akkor adott válaszomat:

a felkínált ügyör-cserét sajnálatomra nem vállalhatom, a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumban betöltött adminisztratív államtitkári állásomról lemondok; egyúttal tisztelettel kérem, méltóztassék állami gimnáziumi tanárrá kinevezni abba a fizetési osztályba, amelybe a 2500/1945 M.E. számú rendelet értelmében állami szolgálatban eltöltött időm alapján ma besorolatnék.

Elhatározásomnak, illetve kérésemnek közvetlen oka az, hogy államtitkári megbízatásomat - bár nem politikai, hanem kimondottan adminisztratív jellegű helyet töltök be - bizalmi állásnak tekintem. Éppen ezért, ha akár külső, akár belső tényezők hatására - és a dolog végső eredményét tekintve indifferens - a bizalom megrendül, akkor annak le kell vonnom teljes következményét. Minden félmegoldás csak a helyes kibontakozást hátráltatná.

Miniszter Ur bizalma folytán azért léptem elő folyó évi január hó folyamán egyik első munkatársává, hogy alsó- és középfokú közoktatásunk területének irányításában legyek igénytelen képességgemmel segítségére. Ha valamely okból ezen a terü-

./.

leten - bárkiné a véleménye szerint, akinek felfogását Miniszter Ur elfogadni látszik - az eredményes munkának akadályozójává, vagy legalább is fékezőjévé váltam, akkor a ranghoz és hatalomhoz való gőrcsös ragaszkodást jelentene más, számomra idegen munkaterületre való átcusztatás. Ez az eljárás nem állna a köz szolgálatának érdekében.

Legyen szabad azonban ezen a közvetlen okon felül rámutatni azokra a távolabbi, közvetett - részben elvi, részben egyéni okokra is, amelyek ezt az elhatározást bennem lassanként megőrlélték.

Mindenki előtt nyilvánvaló tény, hogy forradalomban élünk. Az a gazdasági, társadalmi átalakulás, amely nem tudott a múlt időkben létrejönni lassan, evolúciós uton, most hirtelen, forradalmi módon megy végbe. Nyilvánvaló az is, hogy ezzel párhuzamosan a kultúra; szűkebben: a köznevelés és oktatás területén is szükség van változásokra, újításokra. Azt az elvet vallom azonban, melyet Miniszter Ur is képvisel, hogy a szükséges reformok csak a múlt értékeinek, a nemzet lelki gazdagságát, jellegét kitevő hagyományoknak átmentésével mehetnek végbe. Egyébként a műveltségnek színvonalbeli emelése helyett feltétlenül visszaesés, hanyatlás, - színeződése helyett pedig elfakulás következik be. A vezetők felelőssége itt nagyobb, mert a vetésforgó sokkal hosszabb lejáratu, mint a nemzet életének bármely más területén: a most elvetett magvak csak 8-12-17 év múlva hozzák meg termésüket. A számonkérés, a felelősségrevonás a végrehajtott változtatásokért tehát csak nagyon későn, vagy sohasem történhetik meg. Éppen ezért, amikor feltétlenül szükségesnek tartom az iskolareformok végrehajtását, hogy a műveltség áldásából az eddig kimaradt nagy tömegek is kivessék részüket és kiki tehetségének megfelelő műveltségi és helyzetbeli színvonalra emelkedhessék, régtől fogva nagyon nagy aggodalommal tölt el egyes reformok tempójának politikai tényezőkre nyomására történő, következményeiben kellőképpen le nem mért erőltetése. Itt elsősorban a legnagyobb horderejű kérdésnek, az "Általános Iskola"-nak problémájára gondolok.

Az "Általános iskola" létrehozásának az a célja, hogy 14 éves korig minden gyermek származási és vagyoni különbség

./.

nélkül azonos műveltségi alapanyagot szerezhessen. Ezt a társadalompolitikai és kulturpolitikai eszép eszt a népiskola felső tagozatának szakosításával, a teljes polgári iskolának a a gimnázium alsó négy osztályának az új iskolába való besorolásával óhajtjuk elérni. Kérdés, keresztülvihető-e rövid idő alatt a terv. Rendelkezésre állnak-e azok az alapfeltételek, amelyek nélkül legjobb esetben kirakatomunkát vagy ógdtáblaátfestést eredményez jószándékunk, ha siettetjük a végrehajtást.

Köztudomásu, hogy tanítónak erősen szűkében vagyunk. A nemrégiben közzétett statisztikai adatok alapján nyilvánvalóvá vált, hogy a népiskolának minden reformtól mentes, természetesen rü továbbfejlesztése /az egytanító népiskolának kéttanítóssá, a kéttanítóssá háromtanítóssá, stb./ is több ezer új tanítói állás szervezését feltételeznő. Ugyanilyen mértékben lenne szükség az iskolaépületek megfelelő kibővítésére is. Nyilvánvaló, hogy - nagyfokú gazdasági elesettségünkben - több éven belül még erre sem kerülhet sor, nemhogy megfelelő szakosításra. Ha ez a tétel helyes, akkor a népiskolának általános iskolává való átalakítása helyett csak az "általános iskola"-ba beolvadó másik két iskolafaj átkeresztelésével lehet látványlagos eredményt felmutatni oly módon, hogy ami eddig polgári iskola vagy négyosztályos gimnázium volt, az a jövőben az új iskolafaj tantervével dolgozó, másnevű iskolaként működik, legtöbbször ugyanabban az épületben a általában ugyanabból a környezetből jelentkező, ugyanolyan tanulmányi anyaggal. Az ország legjobban elhanyagolt rétege, a földműveltség mit sem nyer így a reformon, mert egy-két tanulóotthonnal ellátott körzeti kirakat-iskolától eltekintve komoly felemelkedéshez ezen az úton nem juthat; - a kiavárosi és nagyvárosi népiskolák összevegyítése a közép- és középfokú iskolával viszont az egyes intézetek különböző jellegénél fogva, továbbá elhelyezési és egyéb olyan kérdések miatt, mint például ki legyen a névadó iskola igazgatója, stb., ígérnek nagyon kevés komoly eredményt. Egyet előre lehet látni: azt, hogy a népiskola színvonala minden jószándéku erőfeszítés ellenére távolról sem fog olyan mértékben emelkedni, mint amilyen katastrofális módon fog az eddigi polgári iskolának és a gimnázium I-IV. osztályának tanulmányi ered-

./.

ménye hanyatlani. Hallottam erre az aggodalomra ilyen választ is: "ha nem is lehet a reformtervet megvalósítani, csak pusztuljon a kísérlet révén a régi "uri" iskola." Amilyen okatlan, jelszószerű az ilyen válasz, oly kevés felelősségtudatra lehet belőle következtetni. A helyzet tehát az, hogy lerombolunk valamit, ami nem volt jó, de nem hogy jobbat nem alkotunk helyette, hanem ennél minden vonatkozásban lényegesen rosszabbat.

Mindenki, aki ismer, elhiszi rólam, hogy bár ez volt kezdettől fogva az "általános iskola"-ról véleményem, mégis - mivel vállaltam - mindent elkövettem, hogy a végrehajtás során a lehető legjobb eredményt tudjuk biztosítani. Nem hinném, hogy bárki tárgyilagos bíráló azzal gyanusíthatna: közvetlenül vagy közvetve "szabotáltam" a reform végrehajtását. Mennél több tapasztalatot mutat fel azonban az idő, s mennél messzebbmenő intézkedéseket kíván a reform, annál érzékenyebben reagál lelkiismeretem, annál kevesebb meggyőződéssel, annál több belső megalkuvással, aggodalommal tudnám csak a munkát folytatni.

Még nagyobb aggodalommal figyelem egyes politikai tényezők törekvését az egyházi iskoláknak minden áron való államosítására. A helyett, hogy az alkotmányjogi téren egyedül illetékes fórumhoz, a nemzetgyűléshez fordulnának, megdöbbenő módon "érlelik" a kérdést. A hírlapoknak az egyházi iskolák ellen intézett tendenciózus támadásai /a vizsgáló-bizottságok jelentéseiből láttam, hogy a "fasiszta"-összeesküvések az esetek túlnyomó többségében éretlen kamasz-csínyt torzítottak fel s ferdítettek el/, - a rendőrségi vizsgálatok lefolytatásának sok esetben brutális módja mind az egyházi iskolák tanítótestületét és tanulóifjúságát, mind pedig a gyermekeiken keresztül érdekelt szülők széles tömegét a szó nemese értelmében vett demokrácia ellenségeinek táborába hajtja. A tanulók besugó-szerepre való tudatos készítésének, a kompromittáló adatok ilyen módon történi szerzésének szemlélése: az embert mély megdöbbenéssel tölti el. Ha pedig a felügyeletet gyakorló minisztérium nem hangoztatja ki a pártatlan bíráktól megállapított igazi tényállás közlését s ezáltal elmulasztja a megvádolt és megrágalmazott intézmények, egyének megvédelmezését, akkor ez a passzivitás már-már a bűnrészesség határát súrol.

./.

ja. Mindez a lelkiismeret kínzó teherterele.

A tanítók és tanárok szörnyű anyagi elesettségét nemcsak mint a sorsukért bizonyos mértékig felelős tisztviselő, hanem mint olyan ember, aki közülük emelkedtem ki, mélységes együttérzéssel és aggodalommal kísértem. Isten és emberek előtt kijelenthetem, hogy a vallás- és közoktatásügyi minisztériumot ezen a téren semmi mulasztás nem terheli. Egyetlen alkalmat sem mulasztottunk el, hogy helyzetünkön javítsunk. Megdöbbentő volt azonban az a közöny, amellyel kísérleteink mind a minisztertanács, mind a gazdasági főtanács részéről találkoztak. Az a körülmény pedig, hogy ugyanazoknak a politikai pártoknak vezetői, amelyek időnként felelőssé tették a minisztériumot a nevelők anyagi helyzetéért s ígérték a gyors segítséget, szavasták le elsőnek javításra irányuló előterjesztéseinket: egyes pártok jóhiszeműségbe és szavahihetőségbe vetett bizalmamat rendítették meg.

De az anyagi lesüllyedéssel szinte egyidejűleg megindult a nevelői kar jóhírének, becsületének kgyasztása is. Az eleinte csak egyesek ellen hangoztatott vádat mind jobban és jobban általánosítva, az egész nevelői karra egyetemlegesen stűzték nem egyszer red a "reakció" bélyegét. Ez a rövidlátó, de tervszerűnek tűnő akció végeredményben el fogja fordítani a tanítóságot és tanárságot attól a demokráciától, amely számára pedig éppen rajtuk keresztül kell felnevelni a jövő nemzetet kitevő ifjúságot. Azt az ifjúságot, melyet nem a denunciacióra, a szabadságra, hanem a becsületre, egyenességre, szorgalomra való szoktatással tudunk csak demokratikus érzületű polgárokká tenni.-

Ezek és hasonló okok csökkentették bennem időszakról-időszakra azt a lelkesedést, amellyel 1945 március 9-én az újáépítés munkájába szívvel-lélekkel belekapcsolódtam. Mert bár időnként engem is felruháztak a reakciós jelszövel, mégsem hinném, hogy a tárgyilagos bírálok munkámat a demokrácia színeivel áldozott reakciós működésnek minősíthetnék. Nagyon jól és világosan láttam kezdettől fogva, hogy a háború végével egy korszak egyszersmindenkorra lezárult a nemzet életében. Egy olyan korszak, amelynek vég-

./.

ső éveiben számomra is sokszor elviselhetetlen szűgyen és gyötrellem volt az élet. S most minden keserű tapasztalat ellenére éppugyvallo, mint amikor a hosszú budai ostrom után rongyosan, piszkosan, megtörtén, csak lélekben őrisve meg emberi méltótlunkat előbujtunk a pincéből, hogy minden erőnkkel olyan új korszak kialakításán kell munkálkodnunk, amely a demokráciát nem szólamként zászlaján hordézza, hanem mindent átható és éltető elvként szívébe zárja.

Sokak szemében volt az is szálka velem kapcsolatban, hogy nem vagyok politikai pártnak tagja. Egyrészt egyéniségemből folyik, hogy szeretek a magam útján járni. Így minden tettemért csak magamnak tartozom felelősséggel. De talán nem hivalkodás, ha ezen felül azt is mondom: az én pártönkivüliségen egy kissé a pártok-feleltiséget is jelentette hivatali életemben. Egész hivatali pályafutásom alatt minden ügyben, akár intézmények, akár személyek ügyes-bajos dolgát kellett is elbírdnom, a bennük rejlő inhaerens igazságot kutattam, azt próbáltam kifejtetni, fajra, nemzetiségre, felekesetre, pártra való tekintet nélkül. Ilyen beállítottsággal feszélyezett volna működésemben az a tudat, hogy pártom ilyen vagy olyan direktívát adhat számomra, vagy hogy döntéseimben pártpolitikai elfogultsággal vádolhatnak.

Az igazság keresésének és megvallásának ez a vágya ösztönzött akkor is, amikor Hóman Bálint bűnpörében sokszor pertraktált tanuvallomáslomat tettem. Aki a főtárgyalást megelőzően a népműgyész előtt jegyzőkönyvbe mondott vallomáslomat olvasta, vagy aki a főtárgyaláslon elhangzott teljes vallomáslom szövegébe illetéslteve olvasta az inkriminált részt, az világosan láthatta - feltéve, ha igazságkeréslő jószándék vezette, - hogy én Hóman Bálintot miniszteri működése alapján, a németek követelésléslével szemben tanusított magatartáslával kapcsolatban mondtam "jó magyar ember" nek. Ez a megállapításl a főtárgyalásl gondolatmenetében a "németbérenc" jelzőnek volt ellentéte. Lehet, hogy tévedtem. Csak annak a kevés adatnak alapján mondhattam vélemlényt, amelyről Hóman Bálint minisztereisésl alatt mint a gimnáziumi ügyosztály titkárl rangban levő előadójl, majd később mint a pedagógiai alosztály osztálytanácsosl rangban levő vezetőjl tudomáslsal bírtam. Lelkiismeretem szavára hallgatva azonban csak azt a vélemlényt mondhattam, mely

./.

bennem Hóman Bálintról ezzel a ténykedésével kapcsolatban kialakult. Ugyanugy vallottam volna a fő tárgyaláson azt a felfogásomat is, ha ezzel kapcsolatban kérdést intéznék hozzám, hogy hazatérőnek tartom Hóman Bálintnak azt a szerepét, amelyet Székely uralomrajutásakor az ugynevezett Törvényhozók Nemzeti Szövetségének létrehozásában vállalt.

A pártatlan igazság keresésének elvét iparkodtam munkatársaimban is megerősíteni. Mely szomorúsággal tapasztaltam azonban a legutóbbi hónapokban, hogy a gyűlölet hullámai a mi minisztériumunkat is kezdi ellepni, s hogy nem csupán kifelé, az ügyek elbírálásának terén kezd egyesek szemében mindent megelőző szempontként a párthoz való tartozás szerepelni, hanem belül is: a munkatárs a munkatársat a pártjelvény szerint értékeli, - sugó-bugó csoportok alakulnak, - egyik a másik ellen acsarkodik, - a pozíció-nyerés, a hatalomhoz való jutás vágya már-már elhomályosítja az értelmet, elhallgattatja a kartársi együttérzés szavát. Ilyen körülmények között a komoly munka mindjobban és jobban háttérbe szorul. Ilyen jelenségek láttára kevésbé fáj bűnsüt mondani irányító szerepemnek.

Bocsásson meg Miniszter Ur, hogy talán a kelletténél bővebben okoltam meg, mi vezet akkor, amikor lemondásom elfogadását kérem. Ünnepi azonban számámra ez a pillanat, amikor búcsút mondok, mint ahogy az is ünnep volt, amikor megtisztelő bizalma révén arra a helyre emelkedtem, ahova nem vágytam. Ünnepi alkalmakkor a lélek jobban kitárul és szívesebben fedi fel magát.-

Legyen szabad befejezésül még néhány szóban megokolnom, miért kértem tanári kinevezésemet.

A tanári pályát annak idején hivatásként választottam. Szerettem az iskolát és sokáig nosztalgiával vágytam utána, amikor a hivatallal felcseréltem. Mindig tanárnak tudtam magam, most is annak tekintem. Amikor pedig most magamat lélekben a fent vázolt elvi és egyéni okokból vezető, irányító szerepre alkalmatlannak érzem, úgy kívánom folytatni a munkát, ahogy azt annak

./.

idején megkezdtem: kőszakatonaként. Lelki hajlamomon felül azonban - bevallom - az is vezet elhatározásomban, lássa a magárahagyott tanítóság, tanárság: ma sem szégyen nevelőnek lenni. Mivel pedig a demokráciában a végzett munkával kell arányban állnia a fizetésnek s mivel továbbá a látszatát is el akarom kerülni annak, hogy visszatérésem a III. ragoztályba tartozó tisztviselő előke-lő leereszkedésének tűnjék, azért kérem abba a fizetési osztályba való kinevezésemet, amelybe a mai napig mint gimnáziumi tanár egyébként is eljutottam volna.

Miniszter Urnak irányomban tanusított nagyon megtisztelő bizalmát, jóakarátát és baráti szeretetét hálásan köszö-nöm.-

Budapest, 1946 évi június hó 25. napján.

Mély tisztelettel

Az egyházi iskolák és az állam kapcsolata Bassola Zoltán hivatali tevékenysége tükrében

1. Bevezetés

Ha az ember kézbe veszi a Magyar Életrajzi Lexikon harmadik kötetét, a következő információkat olvashatja a Bassola Zoltán szócikk alatt. Tanár, aki az Eötvös Kollégium tagjaként a budapesti tudományegyetem latin—görög és magyar szakán végezte tanulmányait. 1928 és 1934 között a budapesti Kölcsey Ferenc Gimnáziumban tanított, majd 1934-től az Országos Köznevelési Tanács (OKT) jegyzője, később ügyvezető igazgatója lett. Részt vett az 1934. évi 11. törvénycikk által létrehozott egységes gimnáziumi tantervnek a kidolgozásában, és a gyakorlati középiskolákról szóló 1938. évi 13. törvénycikk előkészítésében. 1937-ben pedagógiából doktorált, 1938-tól a Vallás- és Köznevelésügyi Minisztériumban (VKM) előbb segédtitkár, majd osztálytanácsos, végül a gimnáziumi ügyosztály helyettes vezetője. A második világháború alatt támogatta a lengyel menekültek balatonboglári középiskolájának létrehozását, mentesítő levéllel látott el üldözött zsidó tanítókat és tanárokat. A nyilas hatalomátvétel után a hivatali esküt nem tette le, ezért bujkálnia kellett. 1945 után a minisztérium újjászervezésén dolgozott, 1946-ban adminisztratív államtitkárrá nevezték ki, és ebben a beosztásban maradt az 1948-ban bekövetkezett nyugdíjazásáig. 1949-ben nyugdíját megvonták. A Rákosi-érában nyelvorákat adott, műszaki fordításokat vállalt, majd 1957-től haláláig az OSZK tudományos munkatársa volt. (MÉL, 1981: 59.)

Ez a pártállami diktatúra idején megjelent rövid életrajz – mely diszkréten hallgat a gróf Teleki családnál eltöltött házitánítói évekről – sok apró mozzanatot rejt magában, amit érdemes alaposabban megvizsgálni. Miért vállalkozott egy tanár-ember a huszadik század harmincas éveiben arra, hogy az illetékes minisztérium kötelékében hivatali munkát vállaljon? Nem kerültek-e konfliktusba egymással a pedagógiai elmélettel foglalkozó szakember ideái és a minisztériumi munka politikai irányvonalak mentén alakított gyakorlata? Mik voltak a vészkorszak idején tanúsított magatartásának mozgatórugói? Milyen célok vezették a minisztériuma újjászervezése kapcsán? Miként élte meg az ellene intézett támadásokat, lemondását, majd nyugdíja elvesztését?

Szerencsés helyzetben vagyunk, hiszen Bassola Zoltán 1998-ban megjelent visszaemlékezése (Bassola, 1998) sok kérdésre ad választ az érdeklődő kutatók számára.

E sorok szerzőjét elsősorban a minisztériumban végzett hivatali tevékenysége, különösen is az egyházi iskolákhoz való viszonya érdekli, hiszen a Pannonhalmi Bencés Gimnázium egykori diákjaként és tanáraként, a Pannonhalmi Főapátság jelenlegi levéltárosaként már többször volt alkalma találkozni a Bassola névvel.

Az egyházi iskolák a két világháború közötti időszakban reneszánszukat élték, az állam támogatását különösen is élvezték. Ez a helyzet azonban gyökeresen megváltozott a második világháború után. Az 1945–1948 közötti időszak egyaránt magában hordozta a háború utáni újrakezdés reményeit és bizonytalanságait. A fokozatosan előre törő baloldali pártok politikai programjai létükben fenyegették a felekezeti iskolákat.

Vizsgálódásom egyik fókuszpontjában tehát Bassola Zoltán és az egyházi iskolák 1945 előtti kapcsolata lesz, a másikon pedig a világháború utáni államtitkári tevékenysége, hiszen hivatali ideje alatt zajlott a nyolcosztályos általános iskolák kialakítása, és ekkor kezdődött meg a felekezeti iskolák államosításának előkészítése. Főhősünk életrajzának fonalát ott veszem most fel, mikor a budapesti Kölcsey Ferenc Gimnázium tanára a katedrát a hivatali íróasztalra cserélte.

2. Az Országos Közoktatási Tanácsban

Bassola Zoltánnak az oktatásügyi adminisztrációban kibontakozó karrierje első állomása az Országos Közoktatási Tanács volt. Visszaemlékezésében maga is tárgyalja az 1934 és 1938 közé eső hivatali munkásságának éveit, de mielőtt erre rátérnénk, nézzük meg, mi is volt pontosan az Országos Közoktatási Tanács?

A testület gyökerei egészen a kiegyezésig nyúlnak vissza. Az 1868-as népiskolai törvényt és az 1869-es népiskolai tantervet ért kritikák hatására már Eötvös József minisztersége idején felmerült a gondolat, hogy az oktatási kérdésekben létrehozott szabályozás és a szakmai álláspontok kialakítása nem lehet egyedül a miniszter felelőssége. Olyan testület felállításának terve bontakozott ki, mely pedagógiaelméleti megfontolások alapján állást foglalhat a vitás kérdésekben, és segíti a mindenkori minisztert egy szakmailag megalapozott oktatáspolitikai irányvonal kialakításában. A terv végül Pauler Tivadar rövidre nyúlt minisztersége alatt valósult meg. Az uralkodó 1871. december 1-jén kelt 29 415. számú rendeletével hagyta jóvá az Országos Közoktatási Tanács megalakulását, mely a következő év elején kezdte meg hivatalos működését. (Vass, 1996: 231–232.)

Az eredetileg négy szakosztályban harminc rendes taggal működő tanácsadó testület¹ felépítése, létszáma és ügyköre a következő évtizedek alatt többször változott.² A Tanácstagok megbízatása az 1921-es újjáalakulása után öt évre szólt, elnöke

¹ Szabályzat az országos közoktatási tanács számára. Budapesti Közlöny 5. évf. 287. sz. 1871. december 15. 1.

² Az OKT szervezetének történetét lásd: Csibi–Dévényi (2016)

maga a miniszter volt, a tényleges munkát végző alelnököt, és az őt helyettesítő másodelnököt a kormányzó nevezte ki a miniszter javaslatára. Az elnökség mellett egy tizenkét fős Állandó Bizottság működött, munkájukat egy főállású jegyző segítette, és egy a kultuszminiszter által kinevezett titkárt is alkalmaztak. A tanács ekkor ötven rendes tagból állt, akiket a magyar pedagógustársadalom tekintélyes tagjaiból válogattak össze. Ők az évente egyszer összehívott „összes-ülés” mellett az Állandó Bizottság által ad hoc felállított szakbizottságokban is tevékenykedtek. (Csibi–Dévényi, 2016: 157–158.)

A korszakunkban érvényes állapotot a közoktatásügyi igazgatásról szóló 1935. évi VI. törvényekből ismerhetjük meg. Eszerint az Országos Közoktatási Tanács az iskolai nevelést és oktatást érintő kérdésekben a vallás- és közoktatásügyi miniszter tanácsadó és véleményező szerve volt. Feladata, hogy az oktatás- és nevelésügyi kérdésekben véleményt mondjon és javaslatokat terjesszen elő. Elnökét a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére az államfő, alelnökeit és tagjait maga a miniszter nevezte ki.³

Bassola kinevezésében szakmai megbecsültsége és jó társadalmi kapcsolatai mellett talán az a tény is szerepet játszhatott, hogy az intézmény székhelye egy épületben volt a Kölcsey Ferenc Gimnáziummal. A fiatal középiskolai tanár részére a titkári teendők ellátására a meghívás Kemenes Illéstől, az OKT frissen kinevezett alelnökétől érkezett. A bencés szerzetes, aki korábban a budapesti és az esztergomi bencés gimnázium igazgatója is volt, 1935-től kezdődően pedig a Budapestvidéki Tankerület főigazgatója lett, előbb csak szakmai kapcsolatban állt jegyzőjével, ami az együtt végzett munka során személyes barátsággá alakult át. (Bassola, 1998: 193.)

Megjegyzendő, hogy az ifjú tanárnak nem ez volt az egyetlen találkozása egy bencés szerzettel, hiszen doktori disszertációjának témavezetője – éppen Kemenes Illés javaslatára – a szegedi egyetem bencés professzora Várkonyi Hildebrand⁴ lett, aki az egyetem Pedagógiai Lélektani Intézet tanáráként lelkes támogatója és segítője volt a legkülönbözőbb területekről érkező fiatalok pedagógiai és lélektani kutatásainak. Az 1937-ben védett doktori értekezésben a belga Ovide Decroly pedagógiai rendszerét tárgyalta. (Vajda, 2017: 179.) A disszertáció még ugyanebben az évben önálló kötetként nyomtatásban is napvilágot látott (Bassola, 1937), aminek szakmai elismerése sem maradt el. A Magyar Pedagógiai Társaság 1938. április 30-án Komis Gyula elnöklete alatt tartott 46. közgyűlésén öt megüresedett rendes tagsági hely betöltését tűzte napirendre. A közgyűlés az elnökség javaslata alapján egyhangúlag választotta tagjai közé *„Dr. Bassola Zoltán gimnáziumi tanárt és tanügyi titkárt, az Országos Közoktatási Tanács jegyzőjét, az ifjabb pedagógus-nemzedék jeles tagját, ki az újabb iskolaszervezeti kérdések tanulmányozásával, irodalmi téren a modern*

³ 1935. évi VI. tc. VIII. f. 15. § 1–4. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=93500006.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fkeyword%3D1935> (Letöltés ideje: 2020. március 16.)

⁴ A tudós szerzetes 1948-ban elhagyta a rendet.

pedagógiai kérdések közül Decroly pedagógiai rendszeréről írt derék könyvével szerzett érdemeket.”⁵

A jegyzői teendők ellátása a hivatalos levelezés intézésén túl azzal is járt, hogy részt kellett vennie az egyes szakbizottságok ülésein, ahol a jegyzőkönyv vezetése mellett megismerkedhetett a magyar pedagógustársadalom szakmai elitjével. A napirendre kerülő ügyek révén teljeskörű rálátása nyílt a magyar oktatáspolitikára és az aktuális tanügyi kérdések széles spektrumára. (Bassola, 1998: 188–193.) Neve állítólag már Teleki Pál kultuszminiszteri kinevezésekor szóba került, mint személyi titkáré, de Teleki végül Hóman kabinetjével dolgozott tovább. *„Hivatali munkám területén már nagyon otthon éreztem magam, szerettem dolgozni és örömet is okozott a mindenünnen megnyilatkozó megbecsülés”* – írta az 1938-as évre utalva. (Bassola, 1998: 209–210.) Elmondhatjuk tehát, hogy az OKT keretei között megszerzett személyes és szakmai kapcsolatok, valamint a tanügyigazgatási ismereteinek bővülése megalapozta későbbi minisztériumi karrierjét.

3. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban

Ha Bassola Zoltán minisztériumi karrierjét csupán a száraz adatok tükrében szeretném ismertetni, akkor az alábbi táblázatba foglalt adatokból kellene egy bekezdést formálni.

Beosztás	Rendelet kelte	Rendelet száma	Közzététele ⁶
tanügyi segédtitkár	1937. június 30.	VKM 6 787/1937. eln.	1937. július 7.
miniszteri segédtitkár	1938. június 30.	VKM 4 231/1938. eln.	1938. július 9.
miniszteri titkár	1939. július 1.	VKM 4 707/1939. eln.	1939. július 9.
miniszteri osztálytanácsos címmel és jelleggel felruházott miniszteri titkár	1941. június 30.	VKM 1 943/1941. eln.	1941. július 10.
miniszteri osztálytanácsos	1942. június 30.	nincs adat	1942. július 4.
miniszteri tanácsos	1945.	nincs adat	–
államtitkár	1946. január 16.	351/1946 M. E. ⁷	–

Ettől azonban szeretném megkímélni az olvasót annál is inkább, mivel a háború előtti minisztériumokban uralkodó rangkorságot és az ehhez szorosan kapcsolódó kasztrendszert maga Bassola is komoly kritikával illette: *„Külön-külön státust alkottak*

⁵ Magyar Pedagógia 47. évf. 191.

⁶ Az oszlop a Budapesti Közlönyben történő közzététel dátumát mutatja: 71. évf. 151. sz. 4-5., 72. évf. 150. sz. 4., 73. évf. 15-16., 75. évf. 154. sz. 1-2., 76. évf. 149. sz. 2-3.

⁷ MNL OL XIX-I-1-s-1-a-357/1946. Itt köszönöm meg a MNL OL munkatársainak, Berényiné Kovács Gyöngyinek és Keresztes Csabának a kutatásban nyújtott segítségét.

a miniszteri fogalmazói kar, a számvevőség, az irodai tisztviselők s végül az altiszti személyzet. Az egyes osztályok tagjai az illető osztályon belül tegeződtek, elképzelhetetlen volt azonban ez különböző státusok tagjai között.” (Bassola, 1998: 231–232.) Ennél is érdekesebb, amit a minisztérium hierarchiájáról ír: „A mi minisztériumunk fogalmazói karának vezető rétege, ez a »méltóságos« kar, bizony – valljuk be – országos viszonylatban is nagyon gyenge kvalitású egyénekből állt. Az egyes ügyosztályok vezetői, helyettesei jórészt tehetségtelen, műveletlen emberek voltak. Éppen ezért a felülről jövő akarat-megnyilvánulás vak kiszolgálásában, ügyeskedő kitalálásban merült ki minden tevékenységük.” (Bassola, 1998: 232–233.) Mivel ez a vezető réteg a megszokottól eltérő, újító gondolatokra kevésbé volt fogékony, az apparátus fiatalabb tagjai között kellett szövetségeseket keresni annak, aki a rá bízott ügyekben előrelépést akart elérni. Sőt, alkalom adtán magára a miniszterre is lehetett számítani, ha sikerült bejutnia hozzá... (Bassola, 1998: 233.)

Bassola Zoltán 1938 nyarán került a fogalmazói kar állományába, vagyis a minisztérium szakmai ügyintését végző adminisztrációba. Számos más feladata mellett a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium gimnáziumi osztályának munkatársaként a középiskolák működésének ellenőrzése, személyes meglátogatása is a feladatai közé tartozott. A gimnáziumi évkönyvek tanúsága szerint 1937 és 1946 között több mint harminc ilyen látogatására került sor.⁸ Különleges, és a későbbi események fényében különösen is érdekes, hogy a területi revízió után a minisztérium részéről neki kellett a helyszínen megvizsgálni a felvidéki, kárpátaljai és délvidéki gimnáziumokban folyó szakmai munkát. A Felvidéken a rimaszombati és a kassai, Kárpátalján a munkácsi, ungvári, szolvyai és rahói, Délvidéken pedig a szabadkai, zombori, zentai, újsziváci, petrőci és újvidéki gimnáziumokat látogatta meg. A visszaemlékezéseinek tanúsága szerint a visszacsatolt területeken járva a minisztériumi hivatalnok szerepe mögül óhatatlanul előbukkantak az emberi lélektan iránt érdeklődő tudós és a kisebbségi lét problémái iránt megértést tanúsító ember vonásai is. Így emlékszik vissza erre az időszakra: „Nagyon érdekes lélektani megfigyeléseket tehettem útjaimon, miként változott meg és miként tartotta meg régi vonásainak egy részét a húszéves idegen uralom alatt élő »kisebbségi« magyar ember. Érvényesülés végett kik hódoltak be közülük teljesen, kik őrizték meg teljes lelki integritásukat, a legnagyobb áldozatok árán, s kik választották az arany középutat? Hogyan viselkedtek velem, az állami hivatalnokkal szemben azok a »kisebbségivé« vált cseh, tót, kárpát-országi, szerb és német tanárok, akik a visszacsatolt területtel elszakadtak az anyaországtól? Hogyan oldódott fel lassanként ezeknek az utóbbiaknak eleinte mereven bezárkózó bizalmatlansága, amikor megértő emberi hangot hallottak, és érdeküket szolgáló intézkedéseket láttak részemről.” (Bassola, 1998: 226–227.)

⁸ Lásd a középiskolai értesítőknél és évkönyveknek az interneten elérhető gyűjteményét: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/iskolai_ertesitok_helysegnev_szerint/ (Letöltés ideje: 2020. március 14.)

Az iskolalátogatások révén ismerte meg még alaposabban az egyházi iskolák helyzetét, köztük a szerzetesi gimnáziumokét is, amiknek a fenntartóiról a következő sommás vélemény alakult ki benne. *„Legmelegebb szívűeknek tűntek, tehát legjobb nevelőknek bizonyultak a bencések, legnagyobb eredménnyel tanítottak a piaristák. Középiütt foglaltak helyet a ciszterciák: náluk az értelem kicsiszolása tervszerűen és eredményesen haladt előre, de azért az érzelmi világ nevelése sem szorult háttérbe. A bencések a tanítás terén túlságosan enyhék, vajszívűek, a piaristák meg túlságosan kemények, majdnem ridegek voltak. A jezsuitákat nem volt alkalmam közelebbről megismerni, a jászói premontrei renddel kapcsolatban pedig nagyon vegyesek voltak a tapasztalataim.”* (Bassola, 1998: 238.)

Munkája során minisztériumi tisztségviselőként elsősorban az állam érdekeit kellett szem előtt tartania, de az egyházi iskolák anyagi stabilitása okán akár a fenntartó egyházi főhatósággal szemben is képviselte az egyes középiskolákat, ahogy erre veszprémi piarista gimnázium esete is rávilágít. Az eset pontos időpontja nem ismert, de valamikor a negyvenes évek elején történhetett.⁹ Sebess Ferenc piarista tartományfőnök elpanaszolta, hogy a veszprémi káptalan évek óta nem fizette ki a veszprémi gimnáziumuknak az általa vállalt támogatást. A vita lényege abban állt, hogy Czapik Gyula püspök állítása szerint a káptalan pénzügyi teherbírását meghaladja a rá eső rész teljes kifizetése. Bassola legfőbb ellenérve pedig az volt, hogy ha az állam hiánytalanul megadja az anyagi és személyi segítséget egy szerzetesrendi oktatási intézménynek, akkor ez a hozzáállás az egyházi főhatóságtól szintén elvárható lenne. Végso érvként kijelentette, ha a káptalan nem fizeti ki a teljes ráeső összeget, akkor a minisztérium is megfontolja, hogy folyósítsa-e továbbra is az államsegélyt. Ezen érvelés hatására rövid időn belül létrejött a megegyezés a felek között. (Bassola, 1998: 238.)

A premontrei renddel kapcsolatban különösen a felvidéki útjai során volt alkalma tapasztalatokat szerezni, bár már a gödöllői francia gimnázium 1938-as indítása során is rendszeresen találkozott a szerzetesrend tagjaival. 1938. március 11. és 13. között az ismét a premontreiek kezébe került kassai gimnázium meglátogatása került sorra, amin Loczka Alajos tanügyi tanácsos és Fraknóy József állami gimnáziumi igazgató társaságában vett részt. (KPGÉ, 1938: 11.) Az 1940/41-es tanévben pedig egy érettségi elnöki megbízás kapcsán találkozott ismét a kanonokrend tagjaival. A korabeli gyakorlatnak megfelelően az egyházi gimnáziumokban az érettségielnököt a Katolikus Középiskolai Főhatóság (KKF) nevezte ki, míg az állam részéről egy a tankerület által kiküldött megfigyelő vett részt az érettségi bizottság munkájában. 1940-ben Kürti Menyhért, a KKF ciszterci főigazgatója a helyi viszonyokat jól ismerő Bassola Zoltánt kérte fel a kassai gimnáziumba az elnöki teendők ellátására, ahol a minisztériumot – saját kérésére – Kováts Gyula képviselte, aki Bassola közvetlen

⁹ Czapik Gyula 1939 és 1943 között töltött be a veszprémi püspöki széket.

hivatali főnöke volt. Az érettségi menetéről, és a premontrei előjárókkal támadt konfliktusáról több oldalon keresztül olvashatunk a visszaemlékezésben.

A probléma gyökere abban állt, hogy az érettségi vizsga során a szaktanárok és az osztályfőnökök egyaránt arra törekedtek, hogy minél inkább felfelé kerekítsék a diákok jegyeit. Ezt még természetesnek minősítette az érettségielnök, de azt már nehezményezte, hogy a vizsgák ideje alatt „Kováts tanácsos úr” körbejárt a város iskolái között, és az aktuális eredményekről folyamatosan tájékoztatta Bassolát, ezzel is befolyásolva őt, hogy kevésbé legyen szigorú az egyházi iskola diákjaival szemben. Attól félt, hogy a magyar egyházi gimnázium rosszabb eredményei nem vetnek jó fényt sem a felvidéki magyar oktatásra, sem pedig a premontreiekre. A nyomásgyakorlás a rend előjárói részéről tovább folytatódott Jászón, ahová az érettségi első napjának estéjén Gerinczy Pál jászóvári prépost hívta meg vacsorázni a minisztériumi tisztviselőket. Az étkezés közben a rendfőnök egy nyájas beszélgetésben hozta tudomására az elnöknek, hogy túl szigorúnak találta a működését, amivel sokat árthat a rendnek és a rendi gimnázium jóhírének egyaránt. Sőt, még ennél is tovább ment: egy a rendet anyagilag is támogató, amúgy köztisztviselőként álló család fiának és egy premontrei rendbe jelentkezni készülő diák jegyének feljavítását kérte. A szakmai függetlenségére mindig kényes érettségi elnök ezt természetesen visszautasította azzal az érveléssel, hogy véleménye szerint a gimnázium jóhírének kifejezetten segít, ha magas követelményszintjéről lesz ismert, így nem is módosított az eredményeken. Bár másnap az érettségi utáni beszédében elismerően szólt a kassai tanári kar munkájáról, mégis összeségében keserű sajjázzal távozott a városból. (Bassola, 1998: 245–249.)

Egy másik felvidéki eset Bassola Zoltán jó tárgyalóképességének és kompromisszumkészségének együttes bizonyítéka. A minisztérium számára gyakran jelentett problémát, hogy a felekezeti iskolák működtetése során sokszor ütközött az állami és az egyházi érdek, melyeket nem mindig volt egyszerű összhangba hozni egymással. Az eset Rozsnyón történt, ahol az impériumváltás idején a csehszlovák állam megszüntette a premontrei gimnázium és az evangélikus gimnázium működését is, és az előbbi épületében egy állami gimnáziumot indított. A revízió után mindkét egyházi iskola szeretne volna újra megnyitni kapuit, de ez nem teljesen felelt meg az állami elképzeléseknek. A régió nemzetiségi és felekezeti statisztikáit átvizsgálva a minisztériumi apparátus arra az álláspontra helyezkedett, hogy a városban elegendő egy gimnázium fenntartása, ezért a premontrei gimnázium visszaállítását mellett egy szakiskola létrehozását tervezték, ami ütközött a protestánsok érdekeivel. Az evangélikus presbitérium csak hosszas vita után, és Bassolának a helyi viszonyok alapos ismeretéről tanúskodó beszéde következtében fogadta el azt a tervet, hogy a régi evangélikus gimnázium épületében csak egy polgári iskolát indítsanak, négy osztállyal. Ugyanakkor ehhez egy új líceum, egy gyakorlati középiskola (mai fogalmaink szerint szakközépiskola) kapcsolódott volna, ami más felekezetűek

számára is vonzóvá tette a protestáns iskolát. A sikeres tárgyalást követően visszatért Budapestre, ahol Hóman Bálint miniszter számonkérte rajta, hogy miért ezt a megoldást választotta, hiszen ez nem egyezett a miniszter felekezeti egyensúly érdekében kidolgozott tervezetével. Adatgazdag érvelését a miniszter előtt is meg kellett ismételnie, amit olyan sikeresen hajtott végre, hogy Bassola később ennek a találkozásnak tulajdonította, hogy a minisztérium átalakítása során a pedagógiai osztály élére állították. (Bassola, 1998: 251–253.)

A Felvidék visszatérése után még egy különleges megbízatást kapott. 1939. május elsején adta hírül az MTI, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter a Gömör és Kishont vármegyék, valamint Kassa város területén működő középiskolák és felsőfokú szakiskolák személyzete és alkalmazottai részére Kassa székhellyel igazolóbizottságot állított fel Boretzky Elemér miniszteri tanácsos elnökletével. Együttal az Abaúj-Torna vármegye és Kassa város területén működő elemi, polgári és iparostanonciskolák tanárai és személyzete részére szintén igazoló bizottságot küldött ki a miniszter, aminek elnöke Takách Béla nyugalmazott tanfelügyelő, helyettes elnöke pedig Bassola Zoltán miniszteri titkár lett.¹⁰ A bizottság tagja volt még egy idős kassai törvényszéki bíró, egy fiatal református lelkész és Sziklay Ferenc író. A Bassola által csak „Józi bácsinak” titulált kassai „békebeli tanfelügyelő” az egyszerűbb ügyeket vette magához, míg a feljelentés útján a bizottság elé került esetek kivizsgálása a minisztérium kiküldöttjének feladata lett. Ezekben az esetekben azt kellett eldönteni, hogy az állásukban maradt tanárok valóban kiszolgálói voltak a csehszlovák kormánynak, vagy hogy tudatosan részt vettek-e az iskolák szlovakizálásában, vagyis okoztak-e kárt a magyar oktatás ügyének. (Bassola, 1998: 230.) Ezt a kényes feladatot igyekezett nagy körültekintéssel végezni, hiszen az elmarasztaló ítéletek következménye a tanítói állásból való elmozdítás is lehetett, ami komoly egzisztenciális következményekkel járt. A pszichológiai kérdések iránt mindig is fogékony Bassola némi keserőséggel tapasztalta, hogy *„a politikai elveket, sőt nemzeti érzést félretéve, mi mindenre képes az ember a gondtalanabb megélhetésért, a jobb pozícióért.”* (Bassola, 1998: 230–231.)

Ugyanakkor emberséges hozzáállása sok esetben nem várt tiszteletet szerzett neki. Így sikerült leszerelnie a munkácsi gimnáziumnak a hatóságokkal rendszeresen tengelyt akasztó, származást tekintve kárpátorosznak titulált igazgatóját is. Őt a magyar közigazgatás képviselői olyan kicsinyesnek tűnő ügyekkel zaklatták, mint például, hogy milyen rendezvényen és hová került, vagy éppen nem került elhelyezésre a kormányzó portréja. Bassola az intézmény meglátogatása után a személyes találkozásuk során elismerte, hogy az iskolában folyó munka kifogástalan, és arra kérte, hogy legalább formálisan működjön együtt a magyar hatóságokkal.

¹⁰ MTI Bizalmas értesítések. 1939. május 1. 1281. sz. https://library.hungaricana.hu/hu/view/BizalmasErtesitesek_1939_05/?pg=9&layout=s (Letöltés ideje: 2020. március 10.)

Ez a találkozás még két évtized elteltével is hálás megemlékezésre indította az akkor már Pozsonyban élő egykori igazgatót. (Bassola, 1998: 227.)

4. Pannonhalmi kapcsolatok

Ahogy eddig is láthattuk, Bassola Zoltán a VKM-ben végzett munkája révén különböző egyházi vezetőkkel került munkakapcsolatba. A katolikus egyház képviselői közül különösen az iskolafenntartó szerzetesrendek elöljáróival és tagjaival alakult ki személyes viszonya, így bencés szerzetesekkel is. Már említettem, hogy a bencés rendhez több szállal is kötődött. Az OKT-ba Kemenes Illésnek köszönhetően kapott állást és ő keresztelte meg Zoltán fiát, doktori témavezetője pedig Várkonyi Hildebrand volt. Az 1940-es években a minisztériumban egy másik tudós bencés, Csóka Lajos történész lett a munkatársa, aki 1943 és 1947 között több ügyosztályon dolgozott, a tudományos osztálynak vezetője is volt. (MKL, 1993: 474–475.) A VKM tisztviselőjeként természetesen többször tárgyalt Kelemen Krizosztom főapáttal is különböző hivatali ügyekben.

Ezek közül kiemelkedik a Pannonhalmi Bencés Gimnázium építésének története. Az 1938-ban alapított olasz gimnáziumot, ugyanis eredetileg nem Pannonhalmán, hanem Komáromban tervezték felépíteni. A történet egészen az első bécsi döntésig nyúlik vissza. Ennek előkészítő tárgyalásai során Teleki Pál akkori külügyminiszter azzal kívánt tisztelegni a magyar revízió érdekében közreműködő olasz állam előtt, hogy a visszacsatolt Komárom bencés gimnáziumát az ekkor már működő sárospataki angol tagozat, és gödöllői francia gimnáziumhoz hasonlóan olasz gimnáziummá alakítja. Hóman Bálint kultuszminiszter már 1935-ben a bencésekre akarta bízni a francia líceumot, de a rend akkor még nem vállalta el a feladatot,¹¹ de most változott a helyzet.

Az első bécsi döntést 1938. november 2-án írták alá, és november 13-án már Komárom városában tárgyalt egymással a főapát, valamint Szily Kálmán és Zsindely Ferenc államtitkárok.¹² Komárom ideális helyszínnek tűnt, hiszen a visszatért területek egyik szimbolikus történelmi városa, ahol elsőpró volt a magyar lakosság aránya, illetve az említett két példához hasonlóan itt is működött egy nagy múltú egyházi gimnázium. Az állam vállalta az iskola és az internátus épületének felépítését, amit azután a rend tulajdonába kívánt adni. Vállalta továbbá, a szükséges számú szerzetes olaszországi képzésének költségeit, garantálta a tanárok állami fizetését és négy olasz lektor foglalkoztatásának költségeit is.¹³ A város 1939 márciusában egy telket is felajánlott a bencéseknek, kifejezetten az olasz gimnázium céljaira.¹⁴

¹¹ PFL FL Perjelnapló 1939. március 6.

¹² PFL FL Perjelnapló 1938. november 13.

¹³ PFL FL Konventülési jegyzőkönyv 1939. április 19.

¹⁴ A felszabadult Komárom első közgyűlése. Budapesti Hírlap 59. évf. 68. sz. 1939. március 23. 7.

A főapát 1939. április 19-én a pannonhalmi konventnek tartott tájékoztatójában viszont már úgy fogalmazott, hogy „*más miniszteriális uraktól is hallotta a kérdést*”, hogy nem volna-e mégis alkalmasabb helyszíne az új intézménynek Esztergom, Budapest vagy Pannonhalma. Kijelentette, hogy a kiválasztás még nem történt meg, a miniszterelnök Mussolini-re és Ciano-ra bízta a döntést, akikkel erről legutóbbi útja során személyesen is beszélt. Bejelentette, hogy a Szily államtitkár által vezetett küldöttség másnap érkezik Pannonhalmára, a tárgyalások folytatására.¹⁵ Gyakorlatilag ezen a megbeszélésen dőlt el véglegesen, hogy Pannonhalmán épül fel az új gimnázium. Az első tanévkezdést 1939 őszére tűzték ki, az új épületbe pedig 1941 őszén kellett átköltözni.¹⁶

Az események háttéréhez tudni kell, hogy Teleki Pál miniszterelnök és Kelemen Krizosztom főapát a hivatalos alkalmakon kívül is többször találkoztak egymással és informálisan is tárgyaltak az iskola létesítéséről Zsindely államtitkár Istenhegyi úti villájában, ahol az államtitkár felesége, Tüdös Klára volt a háziasszony. (Várszegi, 1990: 307.) Ő úgy emlékezett vissza, hogy egy ilyen találkozás alkalmával született meg az elhatározás, hogy a „Duna csúszós partja” helyett inkább Pannonhalmán kellene felépíteni az új iskolát.¹⁷ Kelemen főapát feljegyzései alapján is úgy tűnik, személyesen ragaszkodott ahhoz, hogy a rend ősi székhelyén, Pannonhalmán épüljön fel az új intézmény. Rendkívül előnyösnek vélte ezt a megoldást a rendi utánpótlás biztosítása szempontjából, ugyanakkor a későbbiekben egy az intézethez kapcsolódó gazdasági szakiskola létesítését is elképzelhetőnek tartotta. (Várszegi, 1990: 304.)

Bassola Zoltán visszaemlékezései alapján azonban finomítanunk kell ezt a narratívát. A VKM gimnáziumi ügyosztályának vezetőjeként ugyanis szemet szúrt neki, hogy saját területének költségvetését „*másfél, vagy talán két és fél millió pengőt is kitevő államsegély terhelte a »Komáromban felállítandó szentbenedekrendi olasz tanítási nyelvű gimnázium építésének költségeire.«*” (Bassola, 1998: 240.) Ez a kiadás messze meghaladta az állami gimnáziumok jelentéktelen beruházásaira biztosított összeget. A kérdés az volt, hogy miként lehetne ezt az összeget lefaragni, és a megmaradó összeget az állami iskolák céljaira fordítani. Amikor egy alkalommal Kelemen Krizosztom főapát személyesen érdeklődött a minisztériumban az építkezés költségvetési kilátásai iránt, akkor az osztályvezető azzal a javaslattal állt elő, hogy mi lenne, ha az iskola nem Komáromban, hanem a pannonhalmi monostorban kapna helyet a hozzá szervesen kapcsolódó kollégiummal együtt. Az új iskola ugyanis diákjait feltehetően nem egy határközeli kisvárosból, vagy annak vármegyéjéből, hanem az ország egész területéről szeretné toborozni. Kelemen maga is nyitott volt az indítványra, sőt, állítása szerint már az ő fejében is megfordult a gondolat, de mivel Teleki miniszterelnöknek már megígérte a komáromi verziót, tartott javaslata

¹⁵ PFL FL Konventülési jegyzőkönyv 1939. április 19.

¹⁶ PFL FL Konventülési jegyzőkönyv 1939. május 11.

¹⁷ Várszegi Asztrik közlése. (2018. április 6.)

elutasításától. Bassola vállalta a közbenjárást, és elintézte, hogy az új helyszín ötletével a főapát még aznap személyesen bejuthasson a miniszterelnökhöz. Az eredmény nem maradt el, a miniszterelnök támogatta a pannonhalmi megoldást. (Bassola, 1998: 240–242.)

Ezt a narratívát még egy apróság erősíti. A témával foglalkozó konventülési jegyzőkönyv egyik lapjának tetején Csóka Lajostól az alábbi megjegyzés olvasható: „Dr. Kocsis Lénárd főisk[olai] igazgató így írt Dr. Bassola Zoltánnak, (min[iszteri] titkár a VKM középisk[olai] ügyosztályán): »...először vetted fel a főapát Úr előtt az intézet idehozatalának gondolatát. Azóta is jóságosan dajkálod.« Pannonhalma, 1940. IV. 31. – A levelet én is láttam 1967 nyarán.”¹⁸

A pannonhalmi konvent azonban nem fogadta osztatlan örömmel a gimnázium létesítését, különösen a főiskolai tanárok aggódtak, a fegyelmezetlen kisiskolások megjelenése miatt. A terv belső ellenzőinek gazdasági érvei is voltak, hiszen már eddig is komoly adósság terhelte a rendet. Kroller Miksa zalavári apát levélben fordult a hercegprímáshoz, melyben jelezte, hogy még a budapesti gimnázium építési ügye sincs lezárva, ezért nem szabad egy újabb beruházást nyakába venni a közösségnek. (Várszegi, 1990: 309.) A rendi státútumoknak megfelelően egy ilyen anyagi teher-vállalással járó döntés előtt a rend egészét meg kellett kérdezni. A zárt borítékban beküldött szavazatok (per vota dispersa) összesítésének eredménye 177 igen mellett 14 tartózkodás és 6 érvénytelen szavazat volt.¹⁹

A főapátnak tehát sikerült legyőzni a belső ellenzékét, így Hidasi Lajos tervei alapján felépülhetett az iskola és az internátus, ami az olasz állam előtt tisztelegve a Pannonhalmi Szent Benedek-rend gróf Ciano Galeazzo és Contanzo Gimnáziuma nevet vette fel. (PBGÉ, 1938: 1.) Bassola javaslata nem éppen az előzetes elképzelése szerint vált valóra. „Amiért a gondolatot felvetettem, hogy az erre előírányzott összeget az állami intézetek javára megtakaríthassuk, abból semmi sem lett. Sőt, az eredetileg előírányzott összegnél végülis jóval nagyobb hozzájárulást kellett az épület teljes elkészültéig kiutalnunk. A gimnázium azonban ma is áll, s azon nagyon kevés szerzetes-rendi intézet egyike, amelyet – az egyházi iskolák államosítása alkalmával az állam nem vett birtokába. Azok közül a megöregedett rendtagok közül, akik egykor oly heves ellenzői voltak az intézet Pannonhalmára való felállításának, gondol-e olykor valaki rá, hogy a kolostor csendjét felverő gyerekhadnak köszönheti talán azt a száraz kenyeret, ami most öreg napjaiban viszonylag nyugodt elmélkedését ott a százados falak között lehetővé teszi? Így származott jó a jószándékú gondolatból, ha nem anyagi vonatkozásban is, mint amilyen irányban – béka-perspektívából nézve a dolgok állását – akkor felvettem.” (Bassola, 1998: 242.)

Végül két bekezdés erejéig vissza kell még térnünk az Országos Köznevelési Tanácshoz, hiszen Hóman Bálint utolsó minisztersége idején ennek felügyelete

¹⁸ PFL FL Konventülési jegyzőkönyv 1940. április 30.

¹⁹ PFL FL Konventülési jegyzőkönyv 1939. május 21.

is Bassola ügyköréhez tartozott. Amikor a miniszter elhatározta a testület újjáalakítását osztályvezetője véleményét is kikérte, aki Imre Sándor és Alszeghy Zsolt személyét ajánlotta az alelnöki és az ügyvezető alelnöki tisztségre. Az új elnök a miniszter kívánsága szerint Kelemen Krizosztom lett. Mire a személyek kiválasztása körüli tárgyalások befejeződtek, a Bárdossy-kormány megbukott, Hóman helyét pedig Szinyei Merse Jenő vette át, aki ellenvetés nélkül elfogadta az elődje által már kiválasztott személyeket. Ezután Bassola és a két alelnök kétnapos látogatásra Pannonhalmára utazott, ahol a szakmai megbeszélések mellett kikapcsolódásra is maradt idő. Ennek egyik állomásaként bejárták a főapátság híres borospincéjének hármas alagúrendszerét, végigkóstolták az apátság borait, a híres bársonyosít és még számos egyéb fajtát. A kíséretet maga a főapát és Kováts Arisztid, az olasz gimnázium első igazgatója adta. (Bassola, 1998: 262–268.)

A tanács tagjainak névsorát 1943-ban vették revízió alá, akik közé két bencés meghívása is szóba került. Pragmatikus szempontokat szem előtt tartva Szegedi Taszilónak és Csóka Lajosnak volt erre leginkább esélye, de Imre Sándor inkább a két bencés egyetemi tanárt Bognár Cecilt és Várkonyi Hildebrandot javasolta. Az főapát azonban egyértelműen jelezte a minisztériumot az ügyben képviselő Bassolának, hogy önmagát is beleszámítva a három bencés jelenléte a tanácsban soknak tűnik, ezért tekintsenek el rendtársai beválogatásától.²⁰

A kormányváltást követően némi bizalomvesztésre került sor Bassolával szemben, hiszen az új miniszter hamarosan megszüntette az általa vezetett pedagógiai osztályt, majd néhány hónappal később elvi ügyosztály elnevezéssel szervezte újjá, vezetőjévé pedig Csóka Lajost nevezte ki. Csak utólag érezte szerencsésnek, hogy ebben az időszakban, amikor az egymást követő kormányok politikai iránya fokozatosan a szélsőjobboldal irányába tolódott, nem töltött be vezető tisztséget a minisztériumban. (Bassola, 1998: 271–272.) Miniszteri tanácsosi kinevezésére is csak 1945-ben került sor.

Hogy milyen események részese volt a háborús években, miként menekült a nyilasok elől és hogyan élte át családjával Budapest ostromát, erről részletesen olvashatunk emlékiratának lapjain. A rendes hivatali munka a katonai események következtében ellehetetlenült, csak a front elvonulása után lehetett azon gondolkodni, miként indulhat újra az élet az iskolákban.

5. Bassola Zoltán minisztériumi működése 1945 után

Még javában zajlottak a harcok a Dunántúlon, mikor 1945 januárjában megalakult a debreceni ideiglenes kormány, aminek kultuszminisztere Bassola Zoltán egykori tanítványa, Teleki Géza lett. Teleki a minisztérium apparátusának kiépítésében fontos szerepet szánt a VKM régi, kipróbált tisztségviselőinek, akik a nyilas hatalom

²⁰ BZH Kelemen Krizosztom levele Bassola Zoltánnak, 1943. május 14.

távozása után Pusztai János vezetésével vészelték át az ostromot, (Bassola, 1998: 332.) és kezdték újra a hivatali munkát a minisztérium épületének épen maradt alagsori helyiségeiben. (Bassola, 1998: 335–336.) 1945. február első hetében a miniszter személyi titkárát, Abonyi Andrást azzal a feladattal küldte Budapestre, hogy a fővárosban maradt főtisztviselők közül nyolcat, köztük Bassola Zoltánt Debrecenbe hívja, (Rácz, 1962: 49.) de ők Budapesten maradtak. Az érdemi munka márciusban kezdődött meg az Alkotmány utcai úgynevezett Testnevelés-házban, ahová a minisztérium Báthory utcai romos épületéből költöztek át. (Bassola, 1998: 331.)

Teleki a minisztérium személyi- és ügykörbeosztásáról 1945. május 20-án intézkedett. (Rácz, 1962: 61.) Az MTI 1945. május 25-én tette közzé a VKM új szervezeti felépítését. Az iskolai ügyekkel foglalkozó IV. osztály vezetője Bassola Zoltán lett, egy olyan osztályé, melynek feladatkörén a háború előtt még hét ügyosztály osztozott.²¹ Ügykörébe nemcsak a népiskolák, polgári iskolák és szakiskolák tartoztak, de a tanítóképzők, az óvónőképzők és a gyógypedagógiai intézetek is. A középiskolák és tanulóotthonok tanulmányi, személyi és dologi ügyeinek intézése a háborús károk helyrehozatalának a szervezését, a munkálatokhoz szükséges pénzügyi fedezet biztosítását, felszerelési segélyek kiutalását, valamint az egyházi iskoláknak megítélt államsegélyek folyósítását jelentette. Az ügyosztály vezetője a közoktatás egészére rálatással rendelkezett, így Teleki a VKM 11 564/1945. eln. számú intézkedéssel gyakorlatilag Bassola kezébe adta az alsó- és középfokú iskolák szervezését és irányítását. (Rácz, 1962: 63.)

Helyét az 1945-ös választások után is megtartotta, a Tildy-kormány kultuszminisztere, a parasztpárti Keresztury Dezső is számított a munkájára. Osztályvezetőként az egyik utolsó feladata ismét a nemzetiségi oktatáshoz kapcsolódott. 1946. január 7-én érkezett Pécsre az a Keresztury vezette vegyesbizottság, mely azért utazott az ország déli határmenti vidékére, hogy kivizsgálja az ott lakó délszláv kisebbség helyzetét és meghallgassa panaszait. A bizottságban a magyar minisztériumok munkatársai mellett részt vettek jugoszláv részről Javorszky Michaile őrnagy, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság jugoszláv katonai missziójának kiküldöttje és Hidvégi Ferenc, a Tanjug hírügynökség budapesti szerkesztője. A bizottság négynapos útján bejárta Pécs, Mohács és Baja vidéket. Vizsgálatainak eredményéről a vallás- és közoktatásügyi miniszter jelentést tett Tildy Zoltán miniszterelnöknek és elé terjesztette a legsürgősebb intézkedésekre irányuló javaslatait.²² Egy későbbi tárcaközi értekezletről készült tudósításból az is kiderül, hogy bizonyos közigazgatási

²¹ MTI Külföldi-Belföldi hírek 1945. május 25. 31-32. https://library.hungaricana.hu/hu/view/KulfBelfHirek_1945_05_3_001-123/?pg=231&layout=s (Letöltés ideje: 2020. március 10.)

²² MTI Külföldi-Belföldi hírek 1946. január 10. https://library.hungaricana.hu/hu/view/KulfBelfHirek_1946_01_1_001-123/?pg=345&layout=s (Letöltés ideje: 2020. március 10.)

intézkedések mellett az oktatás és az istentisztelet nyelve, valamint a közigazgatási, rendőri és katonai szervek személyzete elleni panaszok voltak napirenden.²³

Bassola Zoltán munkájával a koalíciós kormányzat is elégedett lehetett, mert előléptetése mellett döntöttek. Államtitkári kinevezését a minisztertanács 1946. január 12-i ülésén hagyta jóvá Balogh István miniszterelnökségi államtitkár előterjesztésére. (MT JKV Tildy Zoltán, 2005: 484.)

Sajnos államtitkári tevékenységéről nem sok adat áll a rendelkezésünkre. A hagyatékában fennmaradt levelek között nyoma van a hivatalos ügyintézésnek, mint például a Kalocsa Szegény Iskolánövérék Kalocsán működő tanítóképzőjének a Szabadkáról visszatérő tanítóképzővel történt egyesítéséről, egyúttal az államsegélyük és az idős iskolánövérék nyugdíjügyeinek rendezéséről.²⁴ Találkozhatunk fegyelmi ügyekkel, mint amilyen Olofsson Placid bencés szerzetes esete volt, akit az illetékes tankerület kívánt fegyelmi eljárás alá vonni. Bassola megértő volt az ügyében, hiszen „rendkívül tehetséges, minden ízében nevelőlelkületű paptanár, akit [...] fiatalos heve néha kissé elragad.”²⁵ És természetesen jelen vannak a személyes közbenjárásért folyamodó megkeresések, mint a piarista Lénárd Ödönnek, az Actio Catholica kulturális titkárának a sorai, aki a szegedi népzene kutató, Szeghy Endre feleségének kért tanári állást valamelyik helyi polgári iskolában.²⁶

Bassola Zoltán visszaemlékezéseiben – annak ellenére, hogy ekkor ért hivatali karrierje csúcsára – ha nem is hallgat teljesen erről az időszakról, nem kezeli egyértelmű keretek között ezt a két esztendőt. Annyit nagy biztonsággal megállapíthatunk, hogy államtitkári tevékenysége során továbbra is a közoktatás területén maradt, sőt kifejezetten az iskolai ügyosztályok irányítása tartozott a hatáskörébe. 1946 tavaszától kezdődően rá hárult az a feladat, hogy a nyolcosztályos általános iskolák megszervezését lebonyolítsa. Mindezt úgy kellett megtennie, hogy személyesen nem értett egyet ennek az iskolatípusnak a felállításával. A sajtóban már a kinevezése után több személyes támadás érte, melynek következtében néhány hónap után felajánlotta lemondását.

A lemondás hátterében több tényező is állt, melyeket a korabeli sajtó és Bassola lemondónyilatkozata alapján próbálok rekonstruálni.²⁷ 1946. február 13-án – egy hónappal az államtitkári kinevezés után – Justus Pál, a Szociáldemokrata Párt nemzetgyűlési képviselője, aki egyúttal pártja propagandaosztályának vezetője is volt, egy

²³ MTI Külföldi-Belföldi hírek 1946. január 16. https://library.hungaricana.hu/hu/view/KulfBelfHirek_1946_01_2__001-123/?pg=36&layout=s (Letöltés ideje: 2020. március 10.)

²⁴ BZH Bassola Zoltán levele Vojnics Mária Aquinának, 1946. március 23.

²⁵ BZH Bassola Zoltán levele Kovács Arisztidnek, 1946. március 16.

²⁶ BZH Lénárd Ödön levele Bassola Zoltánnak, 1946. február 19.

²⁷ Az alábbiakban ezt a nyolcoldalas lemondólevelet tárgyalom, ami jól mutatja, hogy Bassola Zoltán milyen álláspontra helyezkedett egyes szakmai és politikai kérdésekben: BZH Bassola Zoltán levele Keresztury Dezsőnek, 1946. június 25. (A továbbiakban: Lemondólevél. Újabb hivatkozást csak szószintű idézet esetén teszek.) A lemondólevél teljes szövegét ld. ennek a kötetnek a 34-41. oldalán!

interpelláció keretében bírálta a VKM-t, mondván, hogy még mindig a világháború előtti szellemiség uralkodik a tárcánál. Keresztury Dezső miniszter válaszában kiállt a szakmailag képzett, kipróbált szakemberei mellett, hiszen valójában nem a felkészültségüket, hanem politikai elkötelezettségüket érte bírálat. Ezután Justus a Népszava 1946. március 28-i számában egy rövid, de kemény hangú írásban kifejezetten Bassola Zoltán államtitkár ellen intézett támadást a Hóman-perben tett vallomása miatt, mert a háborús bűnösként életfogytiglani fegyházra ítélt minisztert jó magyar embernek minősítette. A cikk szerzője úgy vélte, hogy egy ilyen kijelentés után nem szabad rábízni a demokratikus oktatáspolitikai alakításának ügyét.²⁸

Árnyaltabb képet kapunk az ügyről, ha más sajtótermékekbe is belepillantunk. A Magyar Nemzet tudósítása szerint Bassola a Hóman-per második napján tett vallomást és *„azt hangoztatta, hogy Hómant minden cselekedetében csak az »áldott jó szíve« vezette.”* A magát pártonkívüli napilapként hirdető Kossuth Népe pedig így tudósított: *„Dr. Bassola Zoltán kultuszállamtitkár szerint Hóman német vonatkozású intézkedései csak a németek rettentő nyomására jöhettek létre.”*²⁹ Hogy mit vallott pontosan Hómanról Bassola Zoltán? Ezt a kérdést a Magyar Nemzet is felvette néhány nappal a március 19-i tárgyalás után, mert *„a napisajtó olyan hiányos tudósításokat közölt, melyek alapján az államtitkárt a sajtóban ismételt támadások érték. A népbíróági tárgyaláson Bassola Zoltán lényegileg a következő vallomást tette: Hóman Bálint nagytudású, magas intelligenciájú, tudós ember volt, akit egy rendkívül nagymértékű, hibává torzuló erénye, a jóság, és egy ugyancsak rendkívül nagymértékű hibája, a hiúság terelt a szakterületről a politika területére. Hiúsága következtében mind jobbam és jobban a politika talajára csúszott át; ugyancsak ez akadályozta meg abban, hogy tárcáját otthagyja, mihelyt meggyőződésével ellenkező szellemben kellett működnie. Gyengeséggé torzuló jósága viszont azt tette lehetetlenné, hogy a körében levő kellő ítélőképességgel nem rendelkező embereket eltávolítsa. Így a szabad kritikától elzárva bonyolódott mind jobban a békés külpolitika hínárjába. A németekkel való viszonylatban — bár hangsúlyozta, hogy Hóman erre vonatkozó közreműködését nem ismeri — a későbbi bűnök fő forrásaként a német-magyar kultúregyezmény megkötését jelölte meg Bassola Zoltán. Ez volt a későbbi engedmények keserves következményeinek kiindulópontja.”*³⁰

Ez az írás azonban cseppet sem enyhített a baloldaltól érkező politikai nyomáson, melynek következtében Bassola felajánlotta lemondását. 1946. június 21-én az államtitkár személyesen találkozott Keresztury Dezsővel, aki azt javasolta neki, hogy az elene indult támadások és az egyre erősebben megnyilvánuló politikai bizalmatlanság miatt az iskolai ügyosztályok felügyelete (ahogy a korabeli iratokban fogalmaztak

²⁸ Kicsoda Bassola Zoltán? Népszava 71. évf. 71. sz. 1946. március 28. 1. Kiadva: Bassola (1998) 421–422. A Népszava cikk teljes szövegét ld. ennek a kötetnek a 33. oldalán!

²⁹ Tanúkihallgatások a Hóman-ügyben. Kossuth Népe 1946. március 20. 4.

³⁰ Mit vallott Hómanról Bassola államtitkár? Magyar Nemzet 2. évf. 70. sz. 1946. március 29. 3.

„felülvizsgálata”) helyett vegye át a politikailag kevésbé érzékeny ügykörök intézését. A karrierje egészét a közoktatás ügyének szentelő államtitkár nem fogadta el a felkínált ügykörserét. Írásban is megerősítette lemondási szándékát, mert úgy érezte, megingott benne a politikai bizalom, egyúttal kérte, hogy valamelyik állami gimnáziumba kaphasson tanári kinevezést, az érvényben lévő jogszabályokban megállapított fizetés szerint. Utóbbi kérése értelemszerűen a fizetésének jelentős csökkenésével járt volna együtt. Leszögezte, hogy amikor elvállalta az államtitkári feladatok ellátását, akkor kifejezetten az alsósztintú és a középiskolai oktatás problémáinak megoldására vállalkozott, nem másra, ezért nem fogja egy számára idegen terület felügyeletét csak azért elfogadni, hogy az államtitkári pozícióban maradhasson.

Levele további részében kifejtette álláspontját azokról a kérdésekről, melyekben komoly támadások érték. Sokéves minisztériumi tapasztalata alapján belátta, hogy a magyar oktatási rendszer megújításra szorul, de annak politikai alapon történő gyors és átgondolatlan átalakítását kezdettől fogva elutasította. Nem értett egyet a nyolcosztályos általános iskolák rendszerének kialakításával, amit egyszerűen csak cégtáblaátfestésként minősített, hiszen sem a szükséges tanítói és tanári létszám, sem az új iskolahálózathoz szükséges épületek nem álltak rendelkezésre. Véleménye szerint az elemi iskolákból, illetve a polgári iskolákból és a nyolcosztályos gimnáziumok alsó négy osztályának összevonásából kialakított új iskolatípus nem lesz képes betölteni a neki szánt szerepet, tudniillik azt, hogy a társadalom alsó rétegeinek magasabb színvonalú oktatást biztosítson. Sőt: *„a népiskola színvonala minden jószándékú erőfeszítés ellenére távolról sem fog olyan mértékben emelkedni, mint amilyen katasztrofális módon fog az eddigi polgári iskolának és a gimnázium I-IV. osztályának tanulmányi eredménye hanyatlani.”*³¹ Az átszervezéshez szükséges intézkedéseket a szakmai meggyőződése ellenére kellett végrehajtania, mégis úgy vélte, hogy egyetlen tárgyilagos bírálója sem állíthatja, hogy akadályozta vagy szabotálta volna a reform végrehajtását. Ugyanakkor tény, hogy egyre kevesebb meggyőződéssel tudott az átalakítás mellé állni, és csak belső megalkuvással tudná tovább folytatni a munkáját.

Aggodalommal figyelte az egyházi iskolák államosítása érdekében a sajtóban kifejtett kampányt is, melynek során kamaszok csínytevéseit fasiszta összeesküvésnek igyekeztek beállítani. Minisztériumi tisztségviselőként az inkriminált ügyek pártatlan bírálójaként kellett fellépnie, különösen azért, mert a sok esetben brutálisan lefolytatott rendőrségi vizsgálatok az egyházi iskolák tanárait és diákjait, valamint a diákok szüleit is elfordították a kiépülő demokratikus rendszertől. *„A tanulók besúgó-szerepre való tudatos készítésének, a kompromittáló adatok ilyen módon történő szerzésének szemlélése: az embert mély megdöbbenéssel tölti el.”*³² Az egyházi

³¹ Lemondólevél 3–4.

³² Lemondólevél 4.

iskolák államosítása ügyének megítélésében pedig véleménye szerint csak egyetlen szerv lehet illetékes, a Nemzetgyűlés.

Tisztában volt a közoktatásban dolgozók sanyarú anyagi helyzetével is, és a minisztérium részéről minden lehetséges lépést igyekezett megtenni, azért, hogy a pedagógusbéréket mielőbb rendezni lehessen.³³ Ugyanakkor azt is kijelentette, hogy ebben a feladatban a pártok képviselői szavakban ugyan támogatták a minisztérium elképzeléseit, de érdemi segítséget mégsem kaptak senkitől. Különösen sérelmesnek tartotta, hogy a tanárok jóhírét azzal tették tönkre a politikai pártok, hogy egy-egy konkrét esetben felbuzdulva a tanítói és tanári társadalom egészét reakciónak, vagyis a demokrácia ellenségének bélyegezték. Bassola pártonkívülsége sokak szemében volt szálla, de meggyőződése szerint pártokon kívül maradván objektívebben tudott egy-egy helyzetben döntést hozni, amiben elsősorban az igazság utáni vágya vezérelte.

Így történt ez a Hóman-perben is, ami miatt a legtöbb támadás érte. *„Hóman Bálintot miniszteri működése alapján, a németek követeléseivel szemben tanúsított magatartásával kapcsolatban mondtam »jó magyar ember«-nek. Ez a megállapítás a főtárgyalás gondolatmenetében a »németbérenc« jelzőnek volt az ellentéte. Lehet, hogy tévedtem.”* – írta lemondólevelében.³⁴ Hóman ügyeiről minisztersége idején alig volt tudomása, hiszen akár előadóként, akár a pedagógiai alosztály vezetőjeként ritkán, és csak konkrét szakmai ügyekben érintkeztek egymással. Ugyanakkor azt is megjegyezte, *„hogy hazaárulásnak tartom, Hóman Bálintnak azt a szerepét, amelyet Szálasi uralomra jutásakor az úgynevezett Törvényhozók Nemzeti Szövetségének létrehozásában vállalt.”*³⁵ Igaz, ezt az álláspontját a bíró előtt nem hangoztatta, hiszen a tárgyaláson erre irányuló kérdést nem kapott.

A levél vége felé közeledve olyan gondolatokat vetett papírra, amit szakmai hitvallásának is tekinthetünk. *„A tanári pályát annak idején hivatásként választottam. Szerettem az iskolát, és sokáig nosztalgiával vágytam utána, amikor a hivatallal felcseréltem. Mindig tanárnak tudtam magam, most is annak tekintem. Amikor pedig most magamat lélekben a fent vázolt elvi és egyéni okokból vezető, irányító szerepre alkalmatlannak érzem, úgy kívánom folytatni a munkát, ahogy azt annak idején megkezdtem: közkatonaként. Lelki hajlamomon felül azonban – bevallom – az is vezet elhatározásomban, lássa a magára hagyatott tanítóság, tanárság: ma sem szégyen nevelőnek lenni.”*³⁶

³³ A Pedagógusok Szabad Szakszervezete által szervezett nagygyűlésen, amin a tanárok helyzetének javítását követelték, a minisztérium vezérkarával együtt Bassola Zoltán is részt vett. Lásd: Hatalmas tömegtüntetésen követelték helyzetük javítását a magyar pedagógusok. Uj Szó (A Vörös Hadsereg lapja) 2. évf. 102. sz. 1946. május 8. 2.

³⁴ Lemondólevél 6.

³⁵ Lemondólevél 7.

³⁶ Lemondólevél 7–8.

A lemondása nem maradt titokban, június 28-án a sajtó is megsejtelte,³⁷ de mégsem fogadta el a miniszter. Bassola, feltehetően a politikai egyensúly fenntartása miatt, a minisztériumnak az 1946 őszen bekövetkezett átszervezése után – mely alkalmat adott a politikailag megbízhatatlan személyek eltávolítására, közkeletű nevén a B-listázásra – továbbra is a helyén maradhatott, de Keresztury javaslatának megfelelően átvette a X. és XI. ügyosztályok felügyeletét. A X. ügyosztály a külföldi tudományos és kulturális kapcsolatok ügyeit intézte, többek között hozzá tartoztak a nemzetközi kulturális egyezmények, a külföldi magyar intézetek, a nemzetközi ösztöndíjak, de a magyarországi nemzetiségek kulturális ügyei is. A XI. osztály gazdasági és műszaki ügyköre pedig valóban távol állt Bassola személyiségétől,³⁸ aki ezzel az intézkedéssel gyakorlatilag kikerült az oktatáspolitikai fő sodrából, aminek mintegy másfél évtizeden át résztvevője, majd alakítója volt.

A teljesség kedvéért meg kell említeni, hogy egyáltalán nem volt idegen tőle a nemzetközi kulturális kapcsolatok területe. Korábban többször járt külföldön, jól beszélt az idegen nyelveket, különösen a németet és a franciát. Az olasz kultúra magyarországi terjesztésért ezüst érdeméremmel tüntették ki 1943-ban,³⁹ feltehetően az olasz gimnázium építése körüli tevékenységéért. A francia kultúra magyarországi jelenlétének lelkes támogatója volt. (Fejérdy, 2007: 168., 33. j.) Teleki Géza felkérésére már 1945 májusában arra kérte a magyarországi francia egyetemi misszió távozó vezetőjét, Georges Dushesse-t, hogy közvetítsen a kétoldalú kapcsolatok rendezése terén és a francia kultúra magyarországi terjesztésével kapcsolatos hivatalos kéréseket továbbítsa a párizsi illetékesek felé. (Fejérdy, 2011: 71., 15. j.) Egy másik esetben, még az oktatásért felelős államtitkárként a magyarországi angoltanítás hatékonyabbá tételéről tartott értekezleten képviselte a kormányt, ami után ismét a pannonhalmi főapáttól kért segítséget. Az 1946 tavaszán tartott megbeszélésen Kováts Arisztid, ekkor már a budapesti bencés gimnázium igazgatója vetette fel az ötletet, hogy angol bencéseket hívjanak Magyarországra tanítani, és magyar szerzeteseket küldjenek ki Angliába nyelvi képzésre.⁴⁰ Kelemen Krizosztom főapát nem támogatta az ötletet, mert szerinte ez a kérés nem egyeztethető össze a rend statútumaival, ugyanakkor annak a véleményének is hangot adott, hogy nem tartja valószínűnek, hogy a brit szerzetesek számára komoly perspektívát jelent a háború utáni Magyarországon dolgozni.⁴¹

Kisebbségi ügyekben ekkor is bizalommal fordulhattak hozzá a bencések. Így a főapát a B-listázásnak áldozatul esett egykori keszthelyi iskolatársa, Szentgyörgyvári Gyenes Lajosnak, a Népszínház utcai felsőipari iskola rajztanárának ügyében lobbizott a minisztériumban. Az államtitkári értekezleten kétszer is szóba hozta Bassola ezt

³⁷ Bassola Zoltán kultuszállamtitkár beadta lemondását. Világosság 2. évf. 143. sz. 1946. június 28. 2.

³⁸ MNL OL XIX-I-1-s-5-4800/1946.

³⁹ Kitüntetések az olasz kultúra magyarországi terjesztéséért. Nemzeti Újság 11. évf. 1943. április 20. 8.

⁴⁰ BZH Bassola Zoltán levele Kelemen Krizosztomnak, 1946. március 16.

⁴¹ BZH Kelemen Krizosztom levele Bassola Zoltánnak, 1946. március 30.

a nevet, hiszen ő maga is személyesen ismerte és értékelte művészi teljesítményét, mégis sajnálattal jelenthette a főapátnak, hogy nemcsak a nagyothallása, de sokrétű egyébirányú elfoglaltsága miatti gyakori távolléte is indokoltta tette állása alóli felmentését.⁴² Szalay Albert pannonthalmi jószágkormányzó szintén egy ismerőse, Bálint Ferenc számára kért protekciót, amit az illetékes Nagy Miklós államtitkárhoz továbbított Bassola – egyúttal jelezte, hogy hamarosan Pannonthalmára készül látogatóba.⁴³ A közbenjárás eredményességéről nincsen tudomásunk, ellenben fennmaradt a hegykői származású Somogyi Teréz tanítónő köszönőlevele, aki hat évi kérvényezés után kerülhetett jászárokszállási állomáshelyéről vissza Győrbe, szülei közelébe, amit levelében földijének, az előbb említett Szalay Albert közbenjárásának tulajdonított.⁴⁴

Természetesen a kölcsönös karácsonyi köszöntések sem maradtak el az államtitkár és a főapát között,⁴⁵ de levelezésben Mindszenty József hercegprímás üdvözlő soraival is találkozhatunk.⁴⁶ További bencés kapcsolatokra utal, hogy üdvözlő sorokat váltott 1946 karácsonyán Vályi Hugóval, a frissen alapított csepeli bencés gimnázium igazgatójával.⁴⁷ A pannonthalmi látogatások sem maradtak el, bár feltehetően már csak protokolláris keretek között mozoghattak. Erre utal a pannonthalmi perjelnapló bejegyzése, miszerint 1947. június 15-én ebéd után befutott Bassola államtitkár autója két francia kultúrdiplomata kíséretében, akik pár órát töltöttek a monostorban.⁴⁸

Az államtitkárok létszámának csökkentéséről 1947 őszén komoly vita bontakozott ki a politikai pártok között. A Képes Figyelő című hetilap *Politikai villámriport az államtitkári karról*, avagy *Mit csinál a 46 államtitkár?* címmel készített összeállítást a témában, ahol tényként közölte, hogy a VKM-ban működő öt államtitkár közül csak három maradhat hivatalában.⁴⁹ A kommunisták megelégedtek volna 27 államtitkárral, míg a szociáldemokraták – a pártok közötti egyensúly fenntartása érdekében – 36 államtitkár megtartására tettek javaslatot. A vita gyűjtőpontjában a párton kívüli tisztviselők, különösen Sebestyén Pál külügyi és Bassola Zoltán kultuszminisztériumi államtitkár helyzete állt, akik egyik párt keretszámaiban sem

⁴² BZH Bassola Zoltán levele Kelemen Krizosztomnak, 1946. december 11.

⁴³ BZH Bassola Zoltán levele Szalay Albertnek, 1946. november 15.

⁴⁴ BZH Somogyi Teréz levele Bassola Zoltánnak, 1946. december 17.

⁴⁵ BZH Kelemen Krizosztom levelezőlapja Bassola Zoltánnak, 1946. december 15. és Bassola Zoltán levele Kelemen Krizosztomnak, 1946. december 28.

⁴⁶ BZH Mindszenty József levele Bassola Zoltánnak, 1946. december 27.

⁴⁷ BZH Vályi Hugó üdvözlő kártyája Bassola Zoltánnak, 1946. december 23. és Bassola Zoltán levele Vályi Hugónak, 1946. december 28.

⁴⁸ PFL FL Perjelnapló 1947. június 15.

⁴⁹ *Politikai villámriport az államtitkári karról. Mit csinál a 46 államtitkár?* Képes Figyelő 3. évf. 40. sz. 1947. október 4. 7–8. Lásd még: *A Szabadság kérdez, az államtitkár felel: kell-e negyvenhat? Szabadság* 3. évf. 239. sz. 1947. október 21. 2.

szerepeltek.⁵⁰ Az államtitkár kényszerű távozására feltehetően 1948. január elsejével kerülhetett sor, de feltevésem igazolására még nem találtam konkrét forrást.

Ortutay Gyula, az új kisgazda miniszter bízott abban, hogy más területen elvállal valamilyen feladatot egykori államtitkára. Bassolának írt leveléből mindenesetre az kiderül, hogy személyesen is beszéltek a jövőről, és hogy Ortutay sajnálattal vette tudomásul, hogy nem fogadott el más munkakört. *„Meggyőződésem szerint – írja a miniszter 1948. január 5-én – a magyar közoktatásiügynek és művelődéspolitikának változatlanul hasznos munkása lennél, ha túltehetné Magad azon a lélektanilag megérthető elfogultságon, amellyel mindenképp vissza akarsz vonulni a hivatali pályától. Ismételten felhívtam figyelmedet, hogy az államtitkári állások csökkentése generális intézkedés, mely nem a személyed iránti bizalmatlanságból fakadt. Hadd hívjam fel még egyszer a figyelmedet, és kérdezzem meg: nem szándékozol-e megváltoztatni merev álláspontodat?”*⁵¹ E sorokból is egyértelműen kiolvasható, hogy a miniszter jó szakembernek tartotta az amúgy párton kívüli⁵² államtitkárt, és talán éppen a politikai elkötelezettség hiánya lehetett az a tényező, ami miatt Bassola Zoltán nem tudott együttműködni a továbbiakban a kiépülő pártállami rendszerrel.

Ezzel a momentummal gyakorlatilag végére értünk annak a rövid áttekintésnek, amit egy hivatalnok életébe forrásaink alapján tehettünk. Remélem sikerült meggyőzni az olvasót arról, hogy egy olyan lelkiismeretes szakember, egy precíz hivatalnok és egy humánus ember képe bontakozott ki előttünk, aki méltó arra, hogy emlékét megőrizzük.

6. Epilógus

Rövid írásom Bassola Zoltán halálának 50. évfordulója alkalmából felkérésre készült. Egyéni szempontok vezéreltek megírásában, semmiképpen sem tekinthető egy teljességre törekvő portrénak. A szöveg elkészítéséhez a *Ki voltam...* címet viselő emlékirat mellett kevésbé ismert levéltári forrásokat, a korabeli sajtóban megjelent cikkeket és a család tulajdonában lévő személyes és hivatali iratokat is igyekeztem felhasználni. Utóbbit messze nem sikerült teljesen kimerítenem! Véleményem szerint ez az ötdoboznyi irategyüttes jelentős forrásértékkel bír, különös tekintettel arra, hogy a VKM iratanyaga 1956-ban jelentős pusztulást szenvedett, ezért levéltári megőrzésre okvetlenül érdemesnek tartom.

⁵⁰ A piros szőnyegen. Haladás 3. évf. 43. sz. 1947. október. 23. 11.

⁵¹ MNL OL XIX-I-1-v-106/1948.

⁵² Szűcs László tévesen állította, hogy Bassola Zoltán szociáldemokrata államtitkár volt. MT JKV Nagy Ferenc (2003) 26.

7. Irodalom

7.1. Források

MNL OL = **Magy Nemzeti Levéltár Országos Levéltára**

XIX–I–1 = Az államigazgatás felsőbb szervei. Vallás- és Közoktatásügyi
Minisztérium iratai 1945–1951.

s = Elnöki osztálya iktatott iratai

v = Ortutay Gyula miniszter iratai

PFL FL = **Pannonhalmi Főapátsági Levéltár, Főapáti Levéltár**

KJ = Konventülési jegyzőkönyvek

PN = Perjelnaplók

BZH = **Bassola Zoltán hagyatéka, a Bassola család tulajdonában**

7.2. Publikált források, lexikonok, évkönyvek

Bassola Zoltán (1998): *Ki voltam... Egy kultuszminisztériumi államtitkár vallomásai.*
Szerk.: Jáki László – Kardos József. Budapest.

KPGÉ (1938) = **A Kassai Magyar Királyi Állami (Premontrei) Gimnázium év-
könyve az 1938–39. évről.** Szerk.: Buczkó Emil. Kassa.

MÉL (1981) = **Magyar Életrajzi Lexikon** 3. kiegészítő kötet A-Z. Szerk. Király
István – Mátrai László – Kenyeres Ágnes – Csűrös Zoltán – Bortnyik
Sándor. Budapest.

MKL (1993) = **Magyar Katolikus Lexikon** II. köt Bor–Éhe. Főszerk.: Diós István.
Budapest

MT JKV Nagy Ferenc (2003) = **Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi
jegyzőkönyvei.** A. kötet 1946. február 5. – 1946. július 19. Szerk.: Szűcs
László. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 38.)
Budapest.

MT JKV Tildy Zoltán (2005) = **Tildy Zoltán kormányának minisztertanácsi jegy-
zőkönyvei** 1945. november 15. – 1946. február 4. Szerk.: G. Vass István
(Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 41.) Budapest.

PBGÉ (1940) = **A pannonhalmi Szent Benedek-rend gróf Ciano Galeazzo és
Constanzo-Gimnáziumának és Nevelőotthonának évkönyve az 1939/40.
iskolai évről az iskola megindulásának évében.** Szerk.: Kováts Arisztid.
Pannonahalma.

7.3. Szakirodalom

- Bassola Zoltán (1937): Decroly pedagógiai rendszere. Budapest.
- Csibi Norbert – Dévényi Anna (2016): Egy miniszteri tanácsadó testület műhelytitkai. Az Országos Köznevelési Tanács jegyzőkönyveinek forrásértéke 1872–1945. In: *Sed intelligere. Tanulmányok a hatvanöt éves Gyarmati György tiszteletére*. Szerk.: Slachta Krisztina – *Bánkuti Gábor* – Vonyó József. Pécs. 145–180.
- Fejérdy Gergely (2007): Magyarország a „Quai d’Orsay szemével” (1944-1949). In: *Külföldi Szemle. A Magyar Külföldi Intézet folyóirata*. 6. évf. 1. sz. 153–171.
- Fejérdy Gergely (2011): A francia kultúrdiplomácia *főbb törekvései és lehetőségei Magyarországon 1945 és 1990 között*. In: *Külföldi Szemle. A Magyar Külföldi Intézet folyóirata* 10. évf. 2. sz. 53–75.
- Rácz Béla (1962): Az Ideiglenes Nemzeti Kormány Vallás- és Köznevelésiügyi Minisztériumának történetéhez 1944. december 21. – 1945. november 15. In: *Levéltári Közlemények* 32. évf. 1. sz. 43–87.
- Vajda Tamás (2017): Bencés szerzetes és pszichológia professzor. Várkonyi Hildebrand a szegedi egyetemen 1929–1940. In: *Collectanea Sancti Martini V. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője*. Szerk.: Dénesi Tamás. Pannonhalma, 169–196.
- Vass Vilmos (1996): Az Országos Köznevelési tanács tantervi munkálatai a XIX. században. In: *Magyar Pedagógia* 96. évf. 3. sz. 231–251.
- Várszegi Asztrik (1990): Kelemen Krizosztom (1929–1950). Pannonhalmi főapátok 1. Budapest.

„Bassola Zoltán is igen alapos, jó képzettségű tanár lesz.”¹ A Báró Eötvös József Collegium működése az 1920-as évek első felében.

1. Bevezetés

Bassola Zoltán életének első felére, akárcsak későbbi szakaszaira befolyást gyakoroltak a 20. század történelmi viharai, hiszen középiskolai éveinek jelentős részét az első világháború időszakában végezte el, érettségét pedig csak a Tanácsköztársaság megszűnése után, 1919 szeptemberében tudott tenni (Ld. Bassola, 1998: 47). Ezt követően jelentkezett a Báró Eötvös József Collegiumba, amelynek a sikeres felvételi eljárást követően 1924/1925-ig volt bentlakó tagja, majd magántanítóságát követően hosszabb-rövidebb időszakokra további négy évig maradt szoros kapcsolatban alma materével.²

Az ekkor már negyedszázada működő neves internátus csakúgy mint az ország egésze a vesztes világháborúval és az azt követő forradalmak által végrehajtott intézkedésekkel próbált szembenézni. Ezek az évek a Collegium történetében egy átmeneti időszakot képeztek, hiszen az intézetnek egyszerre kellett a háborús örökséget kezelni, a vezetésében bekövetkezett változásokhoz, illetve a tanárképzés átalakításából származó következményekhez adaptálódnia. Ezek a folyamatok épp Bassola tagságának időszakára zárultak le, így önéletírása abban a tekintetben is különleges, hogy ennek az időszaknak a sajátosságaiba enged betekintést a szerző szempontjából (Z. Varga, 2003: 9).

Jelen munkában három szempontot érintve vizsgálom Bassola Zoltán egyetemi tanulmányait és a Collegiumban eltöltött éveit. Egyfelől ismertetem, hogy a tanárképzés intézményeinek milyen kihívásokkal kellett szembenézni 1920-at követően, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) hogyan tervezte a képzés átalakítását és ezek miként érintették Bassola tanulmányait. Másfelől áttekintem, hogy a Collegium hogyan próbált meg a háború és a forradalmak lezárását követő helyzethez alkalmazkodni, képzését hogyan érintették az 1920-as évek közepén végrehajtott

¹ Huszti József jelentése a klasszika-filológia tanulmányokról az 1922/1923. tanévben. Budapest, 1923. május 29. MDKL 52. doboz, 101/3/a. dosszié.

² A Collegium kimutatása szerint Bassola 1930-ban hagyta el az intézetet. MDKL 1. doboz, 2. dosszié, 3. csomó.

változások a tanárképzésben. Legvégül pedig azt a kérdést vizsgálom meg, hogy Bassola önazonosságára milyen hatást gyakoroltak az intézetben eltöltött évek.

E szempontok áttekintése nem csupán az önéletrírásnak segíthet új értelmezési keretet adni, de az Eötvös Collegium történetének megismerése szempontjából is fontos tanulságokkal szolgálhatnak.

2. A középiskolai tanárképzésben bekövetkezett változások a világháborút követően

A Tanácsköztársaság időszakában végrehajtott intézményi centralizációt, személyi kinevezéseket ugyan megszüntette az ismét létrejövő VKM, de még hónapokba telt, mire a miniszteriális igazgatás konszolidálódott. Az ügymenet 1920 első felére állt helyre, ekkor szólította fel a minisztérium a tanárképző intézeteket az igazoló eljárások lefolytatására,³ illetve meghatározta a proletárdiktatúra időszakában tett tanárvizsgálatok felülvizsgálatának alapelveit is.⁴

A tanárvizsgálatokat a háború előtt az 50.098/1888. (I. 9.)⁵ és a 79.679/1908. (XII. 14.)⁶ számú rendeletek szabályozták. A tanárképesítés megszerzéséhez egy három fokból álló vizsga teljesítésére volt szükség. Valamennyi vizsgafok írásbeli és szóbeli részből állt, a szakvizsgán ezek mellett mindkét tárgyból házi dolgozatot is be kellett nyújtani. Az alapvizsga funkciója az volt, hogy felmérje a tanárvizsgáló bizottság, remélhető-e a tanárjelöltektől a szaktárgyaikban történő tudományos előrehaladás további tanulmányaik során. Ez kiegészült egy magyar nyelvi szóbeli és írásbeli vizsgával, illetve egy modern nyelvi fordítás elkészítésével. Emellett a reáliskolai érettségi bizonyítvánnyal rendelkezők számára kötelező volt latin nyelvből annyi ismeretet igazolni, amennyivel megértették Caesar, Ovidius műveit, illetve Cicero leveleit.⁷ A szaktudományos tanulmányokat a szakvizsgálat zárta le, amely házi dolgozatok benyújtását, ezek szóbeli megvédését, illetve zárthelyi írásbeli dolgozatok elkészítését foglalta magában.⁸ A szaktudományos képzés befejezését követően a pedagógiai

³ Ld. 177/1920. Petz Gedeon a középiskolai tanárképző intézet igazgatójának levele a VKM-miniszterhez az igazoló eljárásokról. Budapest, 1920. április 23. MNL OL K 592. 143. csomó, 19. tétel (1920).

⁴ 104.649/1920. V. A tanárvizsgáló bizottságok kebelében felállítandó igazoló bizottságok tárgyában. Budapest, 1920. április 29. MNL OL K 592. 143. csomó, 19. tétel (1920).

⁵ 50.098/1888. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumtól. – 50,098. szám. Szabályzat a középiskolai (gymnasiumi és reáliskolai) tanárvizsgálat tárgyában ([Sine nomine], 1888: 2426–2442ff).

⁶ 79.679/1908. A VKM rendelete a vizsgák ismétlésének terminusáról. Budapest, 1908. december 14. ELTE EL 14/e. 11. doboz.

⁷ 50.098/1888. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumtól. – 50,098. szám. Szabályzat a középiskolai (gymnasiumi és reáliskolai) tanárvizsgálat tárgyában. 19. §. ([Sine nomine], 1888: 2433f).

⁸ 50.098/1888. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumtól. – 50,098. szám. Szabályzat a középiskolai (gymnasiumi és reáliskolai) tanárvizsgálat tárgyában. 29–45. §. ([Sine nomine], 1888: 2436–2439).

vizsga teljesítésével lehetett a tanári képesítést megszerezni egy zárthelyi írásbeli dolgozat és egy szóbeli vizsga teljesítésével. A vizsgára jelentkezés előfeltételeinek egyike volt azonban egy évi időtartamot felölelő pedagógiai gyakorlat teljesítése. A gyakorlat kiváltható volt nyilvánossági joggal rendelkező iskolában történő tanítással, egy évi egyetemlátogatással, vagy magántanítással, amennyiben a magántanulót nyilvános középiskola vizsgájának teljesítésére készítette fel a jelölt.⁹ Ez az utóbbi elem azonban számos visszaélésre adott lehetőséget, így ennek felülvizsgálatát a tanárvizsgáló bizottság már a dualista korszak alatt is szorgalmazta.¹⁰

A tanárvizsgálatra való előkészülést a bölcsészkar előadások, az 1870-ben létrehozott Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet, az 1880-as évek második felében létrejövő bölcsészkar szemináriumok és a tanárképzés reformjának szándékával 1895-ben létrehozott Báró Eötvös József Collegium biztosították. A tanárjelöltek képzése azonban nem volt szisztematikus, hiszen a bölcsészkar előadások önmagukban nem biztosították a vizsgálatokra való előkészülést. A tanárképző intézet, a szemináriumok, illetve az Eötvös Collegium tagsága pedig nem fedte le a teljes bölcsészkar populációt. Így a tanárjelöltek túlnyomó többsége nem rendelkezett szakterületeinek valamennyi elemében elmélyült felkészültséggel. A tanárképzés intézményi tagoltságát és a képzés hiányosságait tovább súlyosbította a háború, amelynek során a jelöltek érvényesíthették a pedagógiai gyakorlatra vonatkozó fél évi kedvezményt, amennyiben fél évi időtartamnál hosszabb ideig teljesítettek katonai szolgálatot.¹¹ Emellett az 147.664/1914. (XII. 21.) számú rendelet további egy fél évi tanulmányi kedvezményt,¹² a 95.967/1918. (XI. 21.) számú rendelet pedig annyi félévi felmentést adott az egyetemi tanulmányok alól, ahányat a jelöltek a fronton töltöttek. Ez azt eredményezte, hogy akik hét szemeszternél hosszabb ideig szolgáltak, azonnal alapvizsgára jelentkezhetek, amelynek sikeres teljesítését követően szakvizsgálatért is folyamodhattak. Emellett a pedagógiai vizsga kapcsán azt is engedélyezte a minisztérium, hogy az egyetemi tanulmányokkal párhuzamosan elkezdhesék a jelöltek a gyakorlati idő letöltését, amelyből elegendő volt

⁹ 50.098/1888. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. ministeriumtól. – 50,098. szám. Szabályzat a középiskolai (gymnasiumi és reáliskolai) tanárvizsgálat tárgyában. 11. §. γ). ([Sine nomine], 1888: 2431).

¹⁰ Ld. Miklós János Orbán, Özvegy Dr. Varga Endréné és Dr. Kápolnai Anna tanárjelöltek részére kivételképp elfogadtak polgári iskolai tanítási gyakorlatot is, noha a tanárvizsgálati rendelet szerint csak gimnáziumi és főreáliskolai gyakorlatot lehetett volna elfogadni. A háború során a tanulmányokban, illetve a gyakorlatban is több engedményt tett a jogalkotó a katonaviselt tanárjelöltek részére, amelyet az 1920-as években fokozatosan visszavontak. 3031/1921. V. ü. o. A VKM rendelete a pedagógiai vizsgához beszámítható tanítási gyakorlatokról. Budapest, 1921. március 21. ELTE EL 14/e. 11. doboz.

¹¹ Ld. 1889: XXVII. törvény 1. §.

¹² 147.664/1914. V. ü. o. sz. A VKM rendelete a hadbavonult főiskolai hallgatók kedvezményei ügyében. Budapest, 1914. december 22. ELTE EL 14/e. 11. doboz.

három hónapot kimutatni a vizsgára való jelentkezéshez.¹³ Így az intézeti tagoltság mellett a harcok megszűnésével az is problémaként merült fel a tanárképzésben, hogy a jelöltek elméleti és gyakorlati felkészültsége még az 1914 előtti viszonyoktól is elmaradt.

A VKM 1921 májusában határozta meg a tanárképzés reformjának alapelveit, amely a korábbi hiányosságok orvoslására javasolta a tanárképző intézeti kötelező tagságot, hogy a bölcsészkar elméleti képzésének kiegészítésére és rendszerezésére valamennyi tanárjelöltnek lehetősége legyen. Emellett felvetette a gyakorlati év eltöltésére vonatkozó szabályok szigorítását a visszaélések felszámolására, illetve a jelöltek idegennyelvtudásának fejlesztését, valamint a rendszeres testgyakorlás bevezetését és a tanárképzés tudományos infrastruktúrájának gyarapítását.¹⁴

A képzés reformjának előkészületei már a rendelet kibocsátása előtt megkezdődtek, előbb a budapesti tanárvizsgáló bizottság keretein belül,¹⁵ majd pedig 1922 januárjától a társbizottságokat is bevonták a folyamatba. A bizottságok közös ülésén hozott határozatok képezték az alapját a később jóváhagyásra került végleges tanárvizsgálati szabályzatnak. Ezek a bölcsészkar képzés szisztematikusabbá tételét eredményezték a tanárvizsgálatokhoz szükséges kollokviumok és gyakorlatok meghatározásával,¹⁶ illetve a minisztériumi elvárásnak eleget téve elfogadták a kötelező tanárképző intézeti tagság elvét is, amelyet az időközben elfogadott 1924: XXVII. törvény is kodifikált.¹⁷ Emellett ugyancsak a VKM által kijelölt előzetes kereteknek megfelelően beemelték a készülő szabályzatba a pedagógiai vizsgát megelőző egy évi tanítási gyakorlat szigorítását oly módon, hogy a gyakorlati időszakot csak nyilvánossági joggal rendelkező középiskolában lehetett eltölteni, magántanítást pedig nem lehetett a vizsgára való jelentkezésnél elfogadni.¹⁸

¹³ 95.976/1918. IV. VKM rendelet a háborúból visszatérő főiskolai és egyetemi hallgatók tanulmányi kedvezményéről. VI. Budapest, 1918. november 21. ELTE EL 14/e. 2. doboz.

¹⁴ 5725/921. V. ü. o. A VKM rendelete a középiskolai tanárképzés reformjáról. Budapest, 1921. május 14. ELTE EL 14/e. 11. doboz.

¹⁵ Ld. Tv. 81./1923–1924. Szinnyei József a budapesti országos középiskolai tanárvizsgáló bizottság elnökének felterjesztése a tanárvizsgálati Szabályzat módosítása tárgyában. Budapest, 1923. augusztus hó. MNL OL K 636. 197. doboz, 30. tétel (1925).

¹⁶ A Budapesti Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság elnökségének 1923. február 22–23-i ülésén kidolgozott tanárvizsgálati szabályzat új elemeinek ismertetése a korábbi szabályzathoz képest. 7) Tv. 81./1923–1924. Szinnyei József a budapesti országos középiskolai tanárvizsgáló bizottság elnökének felterjesztése a tanárvizsgálati Szabályzat módosítása tárgyában. Budapest, 1923. augusztus hó. MNL OL K 636. 197. doboz, 30. tétel (1925).

¹⁷ Ld. 1924: XXVII. törvény 4. § (1).

¹⁸ A Budapesti Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság elnökségének 1923. február 22–23-i ülésén kidolgozott tanárvizsgálati szabályzat új elemeinek ismertetése a korábbi szabályzathoz képest. 12)–13) Tv. 81./1923–1924. Szinnyei József a budapesti országos középiskolai tanárvizsgáló bizottság elnökének felterjesztése a tanárvizsgálati Szabályzat módosítása tárgyában. Budapest, 1923. augusztus hó. MNL OL K 636. 197. doboz, 30. tétel (1925).

A középiskolai tanárképzésről szóló törvény elfogadása nem csupán a tanárképzés intézményeit alakította át és szervezte intézményrendszerre,¹⁹ de a tanárvizsgálati szabályzat felülvizsgálatára is befolyással bírt. A VKM 1925. június 15-én egy egyetemközi bizottságot küldött ki, amely a tanárvizsgáló bizottságok által korábban megalkotott változatot dolgozta át, ennek elfogadásához 1925 októberében hozzájárult a minisztérium,²⁰ a véglegesnek szánt változattal szemben azonban a szegedi bizottság ellenvetéseket támasztott,²¹ így az új szabályzat jóváhagyására csak 1927 végén került sor a 98.700/1927. számú rendelettel. A szabályzat végleges változata megtartotta azokat a szigorításokat a tanulmányok és a pedagógiai gyakorlat területén, amelyek az előkészítő munka során felmerültek,²² így az új szabályzat alapvizsgálatra vonatkozó követelményei az 1926/1927. tanévtől, a szakvizsgára vonatkozó előírások az 1928/1929. tanévtől léptek életbe. A pedagógiai vizsgára vonatkozó szigorítások viszont érvényessé váltak mindazok számára, akik az 1924/1925. tanévben tettek szakvizsgát.²³

A tanárvizsgálat reformjának ügye több évtizedes adóssága volt a tanárképzés által érintett intézeteknek, a politikai, szakmai körökben közismert volt a reformfolyamat megindulása a háborút követően, a tanárjelölteket azonban alighanem váratlanul érte az intézményrendszer átalakítása, illetve a tanulmányi, gyakorlati időszakokra vonatkozó szigorítások mértéke. Bassola Zoltán a szakvizsgát követően a pedagógiai gyakorlati idő megszerzésének korábban elfogadott módját választva Faddra szerződött magántanítónak ifjú növendékét előkészítve az osztályozó vizsgákra (Bassola, 1998: 95–96). Tanulmányainak befejezését annyiban érintette az új vizsgaszabályzat életbe lépése, hogy gyakorlatát így nehezebb volt elfogadtatni, mint korábban. Ennek a feloldásában segítette a pécsi cisztercita gimnázium igazgatója, aki nyilvánossági joggal felruházott intézet vezetőjeként igazolta Bassola tanítói

¹⁹ A törvény elrendelte, hogy az egyetemek bölcsészkarai mellett tanárképző intézetek jöjjenek létre, amelyeknek tagsága kötelező volt a tanárvizsgálati jelentkezéshez. A tanárképző intézetek mellett pedig gyakorlóiskolák és tanárképző internátusok létrehozása is kötelezővé vált. 1924: XXVII. törvény 6. §.; 9.§. Így a jogalkotó lényegében ugyanazt az intézményi struktúrát terjesztette ki az ország valamennyi tudományegyetemére, amely létrejött a fővárosban Eötvös Loránd 1899-es tanárképző intézeti reformját követően.

²⁰ Tv. 70/1925–1926. Jegyzőkönyv a középiskolai tanárvizsgálati szabályzat kidolgozására és az 1924: XXVII. tc. végrehajtási előmunkálatainak elvégzésére kiküldött egyetemközi bizottság 1925. június 15-én a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara tanácstermében tartott üléséről. Budapest, 1925. június 15. MNL OL K 636. 303. doboz, 26. tétel (1928).

²¹ Tv. 495. Szinnyi József a budapesti állami középiskolai tanárvizsgáló bizottság elnökének felterjesztése a VKM-miniszterhez az új középiskolai tanárvizsgálati szabályzathoz érkező javaslatok ügyében. Budapest, 1926. november 15. MNL OL K 636. 303. doboz, 26. tétel (1928).

²² 98.700/1927. Középiskolai tanárvizsgálatok ügyrendje. 3–4. §. ELTE EL 14/e. 11. doboz.

²³ 98.700/1927. IV. ü. o. A középiskolai tanárvizsgálati szabályzat jóváhagyása. Budapest, 1928. június 14. MNL OL K 636. 197. doboz, 30. tétel (1925).

működését a tanárvizsgáló bizottság számára, így jelentkezhetett pedagógiai vizsgára, amelyet végül sikerrel teljesített (Bassola, 1998: 112).

3. Az Eötvös Collegium képzése és helye a tanárképzés intézményei között a világháborút illetve, a tanárképzést érintő reformokat követően

Az I. világháború, illetve az azt követő forradalmak az Eötvös Collegium számára is súlyos megpróbáltatásokat okoztak részben azért, mert növendékei közül többen hősi halált haltak a harctereken, részben pedig a háborús események többször megzavarták az intézetben folyó munkát és felmerült az internátus megszüntetésének gondolata is.

Már a világháború első éveiben komoly megterhelést jelentett az intézet számára, hogy az 1914/1915. tanévben 32 hadviselt katona lábadozott a Collegiumban 10 hónapig, majd az 1916/1917. tanévben 16 erdélyi családot (68 főt) szállásoltak el a Ménesi úton az erdélyi román betörést követően (Garai, 2016: 129f).²⁴ Eötvös Loránd curator jelentése szerint 1918 nyarán 77 collegista teljesített harctéri szolgáltatást, akik közül összesen 45-en jelentek meg a tanárjelöltek részére szervezett egyetemi pótszemesztereken.²⁵ A harcok lezárulása után a hadviseltek nagyobb része ugyan visszatérhetett az internátusba, de a tudományos munka folytatását akadályozta a szénszünet, illetve az ellátási problémák. Emellett pedig a Tanácsköztársaság időszakában a Collegiumot *de jure* meg is szüntette az új államhatalom azzal, hogy szervezetileg a Középiskolai Tanítóképző Főiskola alá rendelte, mint egyszerű internátust.²⁶ A megszüntetés előtt a felvételi megtartását is megtiltotta az igazgatóság részére a Köznevelési Népbiztosságon belül létrehozott Diákszociális Ügyosztály. A korábban bevett eljárás helyette egyszerűen 13 hadviselt katonát helyeztek el az internátusban (Garai, 2016: 189).²⁷ Az elmaradt felvételit 1919 végén, 1920 első felében pótolta az intézet, ekkor került a tagok sorába Bassola Zoltán is eredetileg matematika-fizika szakpárra jelentkezve, amelyet Bartoniek Géza igazgató tanácsára klasszika-filológiára váltott fel (Bassola, 1998: 52).

²⁴ 81/1918. Eötvös Loránd felterjesztése a VKM-miniszterhez 50 000 korona póthitel folyósításáért. Budapest, 1918. november 17. MNL OL K 636. 85. doboz, 25. tétel, 79. csomó (1920).

²⁵ 58/1918. Eötvös Loránd curator levele a VKM-miniszterhez a pótszemeszterről. Budapest, 1918. július 31. MNL OL K 500. 473. doboz, 25. tétel (1918).

²⁶ 159.085 VI/1. Lukács György népbiztos helyettes rendelete az Eötvös Collegium beolvasztásáról a Középiskolai Tanítóképző Főiskolába. Budapest, 1919. július 14. MNL OL K 636. 49. doboz, 25. tétel (1919).

²⁷ 119/1919. Bartoniek Géza jelentése az elmaradt felvételi ügyében a VKM-miniszterhez. Budapest, 1919. december 31. MOL K 636. 85. doboz, 25. tétel (1920).

Az egyetem csak 1920. március 16-án nyitotta meg ismét kapuit a szénszünet, illetve a politikai helyzet konszolidálása miatt,²⁸ a Collegiumban ugyan valamivel hamarabb elindult a munka, de az új tanév rendkívüli nehézségek közepette kezdődött el az intézetben. Noha a Tanácsköztársaság megszűnését követően az internátus visszanyerte önállóságát, ám súlyos csapást jelentett a Collegium közösségének egészére nézve, hogy még 1919 áprilisában elhunyt Eötvös Loránd, aki az intézet legfőbb előjárója és megalkotója volt. Közéleti-társadalmi súlyánál fogva szavatolta a zavartalan működés feltételeit, illetve a tervszerű fejlődést.²⁹ Emellett gazdasági-financiális természetű nehézségekkel is szembe kellett néznie Bartoniek Géza igazgatónak az infláció miatt,³⁰ amelyet súlyosbított, hogy 1919 végén az épület egy részét elfoglaló katonai különítmények is tetemes anyagi kárt hátrahagyva távoztak a Ménesi útról³¹ (Garai, 2016: 178–180). Bár a minisztérium segített az intézet pénzügyi egyensúlyát megtartani, de egy 1920-as számvevőségi vizsgálat során elszámolási hiányt mutatott ki a pénzügyi ellenőrzés. A hiány eredetét sikerült ugyan tisztázni, ám ez megváltoztatta a VKM és Bartoniek kapcsolatát, amelynek eredményeként utóbbi nem hívta meg a minisztert a Collegium 25 éves fennállása alkalmából tartott hálaadó Istentiszteletre,³² ezt követően a minisztérium pedig váratlanul és egyoldalúan nyugállományba helyezte az igazgatót (Garai, 2016: 163).³³

²⁸ 145/1920. Petz Gedeon a középiskolai tanárképző intézet igazgatójának levele a VKM miniszterhez. Budapest, 1920. február 25. MNL OL K 636. 85. doboz, 25. tétel.(1920).

²⁹ Ld. 23/1898. Eötvös Loránd curator levele Wlassics Gyula VKM miniszternek a Collegium bővítése kapcsán. Budapest, 1898. április 22. MDKL 88. doboz, 185/4. dosszié.

³⁰ Az igazgatóság többször kénytelen volt póthiteleket kérvényezni a VKM-től, hogy az internátus működőképessége ne kerüljön veszélybe. 43/1920. Bartoniek Géza felterjesztése a VKM-miniszterhez 80.000 korona póthitelért való folyamodás ügyében. Budapest, 1920. április 28. MNL OL K 592. 143. csomó, 18. tétel (1920).

³¹ „Nemcsak a tisztaság szenved alatta és száműzve a csend, mely az intézet működésére életszükséglet, hanem újabban a berendezésben és a bútorzatban is kártevés történik.” 109/1919. Bartoniek Géza levele a Budapesti I. kerületi Tiszti Különítmény tek. Parancsnokságának. Budapest, 1919. december 10. MDKL 88. doboz, 185/4. dosszié.

³² 64/1920. Bartoniek Géza igazgató jelentése a Báró Eötvös József Collegium 25. éves fennállása alkalmából tartott Te Deum-ról. Budapest, 1920. július 9. MNL OL K 592. 143. csomó, 18. tétel (1920).

³³ Az elmozdítás mögött nem csak a pénzügyi elszámolás és a Te Deum kapcsán támadt nézeteltérés húzóhatott meg, hanem az is, hogy a VKM a tanárképzés intézményeinek élén 1920 októberét követően több személycserét végrehajtott. Bartoniek egyoldalú nyugdíjazása ebbe a trendbe illeszthetett bele. A minisztérium politikai szempontból megbízhatóbb személyeket akart kinevezni valamennyi intézmény élére. Ld. 110.614/ 1920. (X. 9.) számú rendeletet, amellyel a minisztérium új vezetést nevezett ki a tanárképző intézet élére. 229/1923. Petz Gedeon tanárképző intézeti igazgató jelentése az 1922/1923. tanévről. Budapest, 1923. június 30. MNL OL 164. doboz, 30. tétel (1923). Az Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság élére Szinnyei Józsefet nevezte ki a minisztérium azzal a mandátummal, hogy vigye végig a tanárvizsgálati szabályzat módosításának folyamatát. Tv. 81./1923–1924. Szinnyei József a budapesti országos középiskolai tanárvizsgáló bizottság elnökének felterjesztése a tanárvizsgálati Szabályzat módosítása tárgyában. Budapest, 1923. augusztusa. MNL OL K 636. 197. doboz, 30. tétel (1925).

A minisztériummal való kapcsolatok megváltozása mellett az intézet belső életén és képzési rendszerén is nyomot hagytak a háborús évek. A collegiumi képzés újszerűsége abban állt a 19. század végi, 20. század eleji magyar felsőoktatási viszonyokhoz képest, hogy a kis csoportos szemináriumi képzést kombinálta az intézet tanárainak közvetlen irányításával, illetve a csalárendszer révén kiterjesztett felügyelettel.³⁴ A képzést kiegészítette a francia és a német anyanyelvi lektorok jelenléte, az igen fejlett tudományos infrastruktúra és a teljes ellátás. Így a collegisták elmélyült ismereteket kaphattak szakterületeiken, emellett pedig kizárólag a tudománynak szentelhették magukat korabeli egyetemi társaikkal ellentétben, akiknek nagy része megélhetési gondokkal küzdött.³⁵

Az internátusi képzés sikerességének kulcselemeit érintette a háború, illetve az azt követő forradalmak: a francia lektorok már 1914 folyamán távoztak a Collegiumból a Monarchia és Franciaország hadviselő felekké válásával. Az intézet tagjainak nagyobb része a háborúban frontszolgálatot teljesített, így a háborús évek alatt az intézeti órákon alig-alig akadt hallgató,³⁶ ám 1918-at követően tömegesen tértek vissza a frontról a hadviselt katonák, akik így túlterhelték az internátus képzési rendszerét.³⁷ A Collegiumi gyakorlatok elindulását 1920-ban hátráltatta a hosszú szénszünet mellett az is, hogy a katonaviselt növendékek tömegesen vettek részt az egyetemi karhatalmi alakultok különböző tevékenységeiben. Több szakvezető tanár jelentésében panaszkodott arra, hogy a karhatalmi feladatok elvonták az érdemi munkavégzés elől az intézet tagjait.³⁸ A szakórákon végzett munka azért sem érhetett el a korábbi időszakok színvonalát, mert a frissen felvett tagok gimnáziumi oktatására rányomta a bélyegét a háború, így csekélyebb előzetes tájékozottsággal

³⁴ A csalárendszer fontosságára Bassola is utalt önéletírásában részletesen ismertetve, hogy a negyedéves „családapa”, illetve a harmadéves „családanya” hogyan irányította a gondjaikra bízott már alapvizsgázott főgályát, tanár urat, illetve az első éves gályát tanulmányaikban (Bassola, 1998: 60–62).

³⁵ A tanárjelöltek egzisztenciális problémái a korszakban közismertek voltak a VKM előtt is. A tanárvizsgálati díjakat a minisztérium sokáig egész egyszerűen azért hagyta változatlanul, mert az emelés lehetetlen helyzetbe hozta volna az egyébként is alacsonyabb társadalmi osztályokból származó hallgatókat. Ld. 42.041/1912. IV. ü. o. A VKM Számvevőségének megjegyzései a budapesti tanárvizsgáló bizottság elnökének véleményes jelentése kapcsán. Budapest, 1912. március 24. MNL OL K 636. 164. doboz, 30. tétel (1923).

³⁶ 1916 májusában Gyomlay Gyula panaszkodott arról, hogy az internátusban egykor legnépesebb szakterületnek, a klasszika-filológiának mindössze két hallgatója maradt az intézetben. Gyomlay Gyula jelentése a görög-latin szakos növendékekről az 1915/1916-os tanév II. felében. Budapest, 1916. május 29. MDKL 52. doboz, 101/2/a. dosszié.

³⁷ Eckhardt Sándor jelentése a francia szakos tanulmányokról az 1918/1919. tanévben Budapest, 1919. május 19. MDKL 52. doboz, 101/2/b. dosszié.

³⁸ Horváth János jelentése a magyar irodalomtörténeti tanulmányokról az 1919/1920. tanév II. félévében Budapest, 1920. július 15. MDKL 52. doboz, 101/2/b. dosszié.; Madzsar Imre jelentése a történelem szakosok óráiról az 1919/1920. tanévben. Budapest, 1920. szeptember 8. MDKL 52. doboz, 101/2/b. dosszié.

rendelkeztek felvételükkor, mint idősebb társaik. A képzés során így kénytelenek voltak a szakvezetők a hiányosságokat pótolni, hogy szakterületük teoretikus elemeiben elmélyültebb tudásra tehessenek szert a későbbi munka folyamán.³⁹ Emellett akadozott a teljes ellátás és a katonai különítmények megjelenésével a fegyelem is megbomlott az intézetben. Emiatt a Collegium tagjai már 1918 decemberében kérték az igazgatóságot, hogy szilárdítsa meg a belső rendet, illetve tegyen intézkedéseket az ellátás javítása érdekében (Garai, 2016: 138–139).⁴⁰

Az internátusban folyó tudományos munkát érintő kihívásokat Bassola Zoltán is érintette önéletírásában kiemelve, hogy a szakos képzést vezető Szabó Miklóstól, illetve Huszti Józseftől alapos képzést kapott ógörögből, illetve latinból, ám a szakirodalom olvasásához nélkülözhetetlen német és francia nyelvórak elmaradtak várakozásaitól. A német esetében ezt Hoffmann Frigyes idő korával magyarázta, aki a tanári kar rangidős tagjának számított. Franciából pedig Eckhardt Sándor stúdiumai nem vetekedhettek az anyanyelvi lektorok óráival, amelyeket egyelőre kénytelen volt nélkülözni az intézet. Bassola azt is megjegyezte utalva a Collegium képzési rendszerében később bekövetkező változásokra, hogy a tanulható nyelvek választéka is jóval csekélyebb volt, mint az 1920-as évek második felében, hiszen az olasz és az angol nyelvek hallgatására tagságának időszakában még nem volt lehetséges (Bassola, 1998: 63–70).⁴¹

Az intézeti munkát az is hátráltatta, hogy a háborús frontszolgálat okozta lélektani változások több collegista, illetve szakvezető esetében megnehezítették a polgári életbe történő visszailleszkedést. Bassola Zoltán önéletírásából, illetve a szakórákról készült tanári jelentésekből ebben a tekintetben is hasonló kép rajzolódik ki az internátus belső életében uralkodó viszonyokról: a hadviseltek még huzamos ideig katonai egyenruhát öltöttek, az intézet belső életében továbbra is meghatározó szerepet töltött be a háborús pszichózis (Bassola, 1998: 59f; 63f).⁴² Ennek elhúzódásában szerepet játszott, hogy a forradalmakat követő igazoló eljárások is elhúzódtak a Collegiumban.⁴³ A feszültség mértékére jellemző, hogy egy nézeteltérés nyomán

³⁹ Szabó Miklós jelentése az első éves görög, második és harmadik éves latin csoport munkájáról az 1919/1920. tanévben. Budapest, 1920. augusztus 5. MDKL 52. doboz, 101/2/b. dosszié.

⁴⁰ 98/1918. Memorandum a Collegium igazgatójához a fegyelem megszilárdítása érdekében. Budapest, 1918. decembere. MDKL 51. doboz, 98/2. dosszié.

⁴¹ Az olasz és az angol nyelvek megjelenése az intézet képzési kínálatában összefüggött az 1924. XI. törvény elfogadásával, amely a középiskolai intézményrendszer trifurkációjával a modern nyelvi oktatást is felértékelte. Erre a „piaci” változásra reagálva Teleki Pál közvetítésével a Collegium olasz és angol nyelvi lektorokat is szerződtetett (Garai, 2016: 174–175f; 229f; Szabó, 2017: 91f).

⁴² Horváth János még 1922-ben is arról írt, hogy a háború hatásai még mindig tapasztalhatóak a tudományos munkában. Horváth János jelentése a magyar irodalomtörténeti és francia órákról az 1921/1922. tanévben. Budapest, 1922. július 6. MDKL 52. doboz, 101/2/c. dosszié.

⁴³ Ld. Az Eötvös Collegium 1920. május 1-én tartott tanári értekezletének jegyzőkönyve. Budapest, 1920. május 1. MDKL 54. doboz, 102/a. dosszié.

a visszatérő francia lektorok egyikét a collegisták párbajra akarták hívni, illetve megfenyegették óráinak bojkottálásával (Garai, 2016: 190).

Az 1920-as évek első felében jelentkező kihívások csak az évtized második felére, Bassola Zoltán tagsága időszakának végére oldódtak fel. Ebben fontos szerepet játszott Teleki Pál, aki 1920 októberében követte Eötvös Lorándot a curatori tisztségben.⁴⁴ Teleki szerepfelfogása abban a tekintetben eltért hivatali elődjétől, hogy nem vett részt az intézet napi életében, ugyanakkor meg akarta őrizni a Collegium működésének stabilitását, így szükség esetén felhasználta közéleti befolyását, hogy az átalakuló politikai viszonyok ne okozzanak fennakadást az internátusban. Így elérte Bartoniek Géza nyugdíjazásának felfüggesztését, újbóli kinevezését az intézethez, illetve szorgalmazta a Collegium fegyelmi, tanulmányi rendjének helyreállítását.⁴⁵

Teleki Pálnak nem csupán az intézet belső viszonyainak konszolidációját kellett elősegítenie, de az átalakuló tanárképzésben is újra meg kellett találnia az internátus helyét. A tanárképzés reformjáról 1921 májusában kiadott minisztériumi alapelvek tartalmazták a középiskolai tanárjelöltek rendszeres testnevelésére vonatkozó előterjesztést arra hivatkozva, hogy a szellemi képzés mellett a tanároknak ép és egészséges testi adottságokkal kell rendelkezniük.⁴⁶ Az előterjesztés, illetve az 1921: LIII. törvény⁴⁷ által teremtett kedvező helyzetet felhasználva az Országos Testnevelési Tanács,⁴⁸ illetve a Magyar Királyi Állami Tornatanító Képző Intézet igazgatósága megpróbálta elérni,⁴⁹ hogy a testnevelés a többi középiskolai szaktantárggyal párosítható legyen. Ezzel a lépéssel kívánták biztosítani a testnevelő tanárok egyenrangúságát a középiskolában más elméleti területekből tanárképesítést nyert kollégáikkal szemben. Mivel elképzelésük mögött kellő súlyú politikai támogatás volt, ezért sokáig úgy tűnt, hogy a tanárképző intézet, illetve a tanárvizsgáló bizottság ellenérvei hatástalanok maradnak. A két tanárképző intézet elsősorban azt kifogásolta a VKM által egybehívott tárgyalásokon, ahol az álláspontokat próbálták közelebb hozni a felek között, hogy a neohumanista képzési koncepciót követő tanárképzésben az egyes szakpárok úgy lettek megállapítva, hogy egymás területeinek vizsgálatát és tanítását megkönnyítsék. A testnevelés egyetlen teoretikus tárggyal sem mutatott rokonságot, így a többi tárggyal történő párosításának

⁴⁴ 115/1920–1. Cur. szám. Teleki Pál levele a VKM-miniszterhez a Collegium curatori tisztségben történő átvételéről. Budapest, 1920. október 23. MNL OL K 592. 143. csomó, 18. tétel (1920).

⁴⁵ Ld. Jegyzőkönyv az Eötvös Collegium 1921. június 25-én Teleki Pál curator elnöklésével tartott tanári értekezletről. Budapest, 1921. június 25. MDKL 54. doboz, 102/a. dosszié.

⁴⁶ 5725/1921. V. ü. o. A VKM rendelete a középiskolai tanárképzés reformjáról. Budapest, 1921. május 14. 8). ELTE EL 14/e. 11. doboz.

⁴⁷ 1921: LIII. törvény: a testnevelésről.

⁴⁸ 1163/1922. Ábudi Zoltán az Országos Testnevelési Tanács ügyvezető társelnök helyettesének levele a VKM-miniszterhez. Budapest, 1922. július 8. MNL OL K 636. 163. doboz, 27. tétel (1923).

⁴⁹ 11/1921. Bernáth János, a Magyar Királyi Állami Tornatanító Képző Intézet igazgatójának felterjesztése a VKM miniszterhez. Budapest, 1921. február 2. MNL OL K 636. 163. doboz, 27. tétel (1923).

lehetősége az egész tanárképzés koncepcionális alapjait sértette volna. Emellett azt is kifogásolták, hogy a középiskolai rendtartások főként az elméleti szakcsoportokból képesítéssel rendelkező tanárok alkalmazását tette lehetővé, így ha a testnevelést tanító tanár alkalmatlanná vált volna tárgyának tanítására, alkalmazása kétséssé vált volna, hiszen a testnevelés mellett csak egy elméleti területből lett volna képesítése.⁵⁰ A tárgyalások során az Országos Testnevelési Tanács a mögötte levő politikai támogatást felhasználva próbálta a tanárképző intézetek szakértői véleményét felülírva javaslatait érvényre juttatni.⁵¹ A tanárképző intézetek szorult helyzetükben azt javasolták, hogy a testnevelés csak harmadik választható tárgy legyen más elméleti jellegű szakterületek mellett, illetve a képzést helyezték át az Eötvös Collegiumba annak infrastrukturális adottságai miatt.⁵²

Mivel az internátus is súlyos belső nehézségekkel küzdött, illetve a testnevelés középiskolai tárggyá nyilvánításával és a Collegiumba történő áthelyezésével Bartoniek Géza igazgató nem értett egyet, így Teleki Pál curatort kérte fel, hogy interveniáljon a tervezett intézkedés ellen.⁵³ Teleki lényegében Bartoniek aggodalmait ismételte meg minisztériumi előterjesztésében: megemlítette, hogy a testnevelés harmadik szaktárggyá nyilvánítása nem szolgálja a középiskolai tanárképzés színvonalamelesét, emellett ellenezte a képzés áthelyezését a Collegiumba, mivel a növendékek által teljesített heti 35–46 óra mellett a testnevelés tárgy által igényelt további 10 óra lehetetlenné tette volna az elmélyült tudományos munkát és túlterhelte volna a collegistákat.⁵⁴ Fellépése így nem csupán az internátus képzési rendjének integritását segítette megvédeni, hanem a teljes tanárképzés eszmei egységét megőrizte. A VKM így végül ad acta tette a kérdést.⁵⁵

Teleki hasonló szerepet töltött be az 1924: XXVII. törvény kapcsán, a tanárképzésben érintett intézetek közötti jogértelmezési vita megoldásában is. A középiskolai tanárképzésről megalkotott törvény előírta, hogy az egyetemek mellett szervezzék meg a tanárképző intézeteket, amelynek tagsága kötelezővé vált a tanárvizsgálatokra

⁵⁰ 116/1922. Petz Gedeon levele a VKM miniszterhez a tornatanárképzés ügyében. Budapest, 1922. december 30. MNL OL K 636. 163. doboz, 27. tétel (1923).

⁵¹ Ld. Jegyzőkönyv 1923. április 23-án a középiskolai tornatanárképzés reformja ügyében a VKM-ben tartott ülésről. Budapest, 1923. április 23. MNL OL K 636. 163. doboz, 27. tétel (1923).; Jegyzőkönyv: 1923. július 11-én a nemzetgyűlési háznagyi hivatalban a VKM 59.550 IV. rendelete alapján kiküldött vegyes bizottság üléséről a tornatanárképzés reformja ügyében. Budapest, 1923. július 11. MNL OL K 636. 163. doboz, 27. tétel (1923).

⁵² Tk. 21/1923/24. Petz Gedeon tanárképző intézet igazgatójának levele a VKM Miniszterhez. Budapest, 1923. október 2. MNL OL K 636. 163. doboz, 27. tétel (1923).

⁵³ 183/1923. Bartoniek Géza levele Teleki Pál curatornak a tornatanárképzés ügyében. Budapest, 1923. november 8. MNL OL K 636. 163. doboz, 27. tétel (1923).

⁵⁴ 183/1923. – 5. cur. sz. Teleki Pál curator felterjesztése a VKM miniszterhez. Budapest, 1923. november. MNL OL K 636. 163. doboz, 27. tétel (1923).

⁵⁵ 7448/1923. eln. sz. VKM Miniszter rendelete a tornatanárképzés és testnevelési ügyosztály felállítása tekintetében. Budapest, 1923. december 3. MNL OL K 636. 163. doboz, 27. tétel (1923).

való jelentkezéshez.⁵⁶ Így lényegében a jogalkotó a tanárképzés reformja során már korábban felmerült javaslatot rögzítette a törvényben, amely a budapesti tudományegyetemen 1899-re kialakult intézményi szerkezetet terjesztette ki az ország más felsőoktatási intézeteire. Ebben ugyanakkor fontos változás volt, hogy a tanárképző intézeti tanácsot lényegében a tanárképzés egészének felügyeletével ruházta fel a törvény, hiszen az intézetben folyó tanulmányi program megalkotását hatáskörébe utalta, s a tanárképző intézeti tanulmányok korlátozására vonatkozóan is jogosítványok illették meg.⁵⁷

Bár a törvény az Eötvös Collegium képzésének eredményességét elismerve azt is előírta, hogy a tanárképző intézetek mellett tanárképző internátusokat kell létrehozni,⁵⁸ az intézet által kialakított különleges tanulmányi rendszer mégis veszélybe került. Bartoniek Géza a minisztérium felszólítására ugyanis azt javasolta, hogy a törvény által adott lehetőséggel élve a miniszter mentse fel a Collegium tagjait a tanárképző intézeti kötelező tagság alól, hiszen az internátusban a tanárképző tanulmányi követelményeit tartalmazó „Utasításokat” mindig is tanulmányi minimumként kezelték. A collegisták teljesítménye így rendszerint jóval meghaladta a tanárképző intézet tagjainak tanulmányi átlagát, a tanárképző óráinak látogatása azonban csakúgy mint a testnevelés bevezetése az intézetben túlterhelte tette volna a tagokat, amely a képzés egészét lehetetlenné tette volna el.⁵⁹ A tanárképző intézet tanácsa frissen szerzett jogosítványait nem kívánta feladni és jelezte a Collegium vezetése számára, hogy a tanárképző intézeti beiratkozástól nem fog eltekinteni.⁶⁰ Az internátus tanulmányi rendszerének megszűnésével fenyegető helyzetet ezúttal is a curator javaslata hátrította el. Teleki ugyanis azt indítványozta, hogy a törvény szellemének eleget téve a tanárképesítést szerezni akaró collegiumi tagok iratkozzanak be a tanárképző intézetbe, de a tanárképző intézet tanácsa mentse fel őket az órák látogatása alól elismerve a Collegium szakóráit. Ennek megvalósításához az internátusnak félévente kellett egyeztetnie tanulmányi rendjét a tanárképző intézet tanácsával (Garai, 2016: 184–186).⁶¹ Bár a javaslat elhárította annak a közvetlen veszélyét, hogy az intézet képzése megszűnjön, hosszú távon az intézet egészét hozzákapcsolta a törvény által kialakított új tanárképzési intézményrendszerhez.

⁵⁶ 1924: XXVII. törvény 4. §. (1).

⁵⁷ 1924: XXVII. törvény 3–5. §.

⁵⁸ 1924: XXVII. törvény 9. §.

⁵⁹ 92/1925. Bartoniek Géza igazgató javaslata az 1924: XXVII. tc. 4.§-ának korlátozására vonatkozóan. Budapest, 1925. augusztus 19. MDKL 50. doboz, 95/4. dosszié.

⁶⁰ Bartoniek Géza igazgató levele a VKM-miniszterhez. a tanárképző intézeti tagság ügyében. Budapest, 1925. október 15. MDKL 50. doboz, 95/4. dosszié.

⁶¹ 88200/1926. IV. ü. o. Intézkedés a Báró Eötvös Collegium tanárjelölt tagjai részére az 1924: XXVII. tc. követelményei alól adandó korlátozás tárgyában. Budapest, 1926. november 27. MNL OL K 636. 303. doboz, 26. tétel (1928).

Mivel a kialakított új képzési szerkezetben a tanárképző intézet látta el a tanulmányok rendszerezésének feladatát a tanárvizsgálatok teljesítéséhez, így Teleki Pál, valamint a Collegium irányítását átvevő tanárok fiatalabb generációja felismerték, hogy a megváltozott helyzethez az internátus képzési profilját is hozzá kell igazítani. Ennek az lett az eredménye, hogy képzési céllá vált az 1920-as évekre egyetemi katedrát nyerő egykori collegisták utánpótlásának biztosítása. Az internátus tehát tanárképző intézetből tudósképzővé alakult át, amelyet az 1927/1928. tanévben bevezetett tanulmányi reformok segítettek elő. Miután Bartoniek Géza igazgató egészségi állapota megrendült 1927 folyamán, így Gombocz Zoltán hivatalának 1928. szeptember 1-én történő elfoglalásáig ideiglenesen Szabó Miklós vette át az intézet vezetését. Az átmeneti időszakban került bevezetésre a fejkopogtatás, azaz a személyes elbeszélgetésen alapuló felvételi eljárás, amelynek során a jelöltek tudományos tájékozottságát mérték fel elsősorban a szakvezető tanárok (Garai, 2016: 217). Emellett az internátus belső értékelési rendszere is átalakult: a tanári értekezleteken csak azok kaphattak dicséretet, akik a collegiumi szakórákon képesek voltak tudományos eredményeket felmutatni. Az elmélyült szaktárgyi képzettség kialakítását továbbra is fontosnak tartották a szakvezető tanárok, de ez önmagában nem volt elegendő a tudományos pályára lépéshez. Az intézet megváltozott belső értékmérője szerint ez legfeljebb a középiskolai tanári pályán jogosíthatott szép reményekre.⁶²

Bassola Zoltán így az évtized végére egy minden szempontból megváltozott Collegiumot hátrahagyva vált előbb Teleki Géza nevelőjévé, majd a VI. kerületi Kölcsey Ferenc Reálgimnázium helyettes tanárává (Bassola, 1998: 133; 148–150). A képzés átalakulását jól illusztrálja az is, hogy szakvezető tanárai, Huszti József⁶³ és Szabó Miklós⁶⁴ az 1920-as évek első felében keletkezett jelentéseikben képességeinek méltatása mellett megemlítették, hogy kiváló középiskolai tanár fog belőle

⁶² Jegyzőkönyv az Eötvös Collegium 1928. szeptember 15-én tartott évnyitó értekezletéről. Budapest, 1928. szeptember 15. MDKL 54. doboz, 102/b. dosszié. Ld. továbbá Fodor Ferenc jelentésében Bulla Bélára és Haraszti Árpádra vonatkozó jelentéseket: „Bulla Béla IV. történelem-földrajz: a legkiválóbb földrajz szakos hallgatója a Collegiumnak. Tanulmányai egész során állandóan a legnagyobb érdeklődést tanúsította a földrajz iránt. Rendszeresen és sokat olvasott, igen széles látókörre és józan ítélőképességre tett szert. [...] Szakvizsgálatát kitűnő eredménnyel tette le, doktori szigorlatától csak pár nap választja el. Disszertációja igen szép eredményekről tanúskodik.” „Haraszti Árpád IV. földrajz-termesztan szakos hallgató. Szorgalma ellen újabban semmi kifogást nem lehet emelni. Tehetséges fiatalember, de inkább a természetrajzi stúdiumok iránt érdeklődik, eleinte a földrajzot meglehetősen elhanyagolta. Főleg keveset olvasott és nagy hangsúlyt fektetett a másik tárgyra. [...] Szakvizsgálatát jó eredménnyel tette le, jó középiskolai tanár fog válni belőle.” Fodor Ferenc jelentése a földrajz órákról az 1927/1928. tanévben. Budapest, 1928. május 31. MDKL 52. doboz, 101/4/a. dosszié.

⁶³ Huszti József jelentése a klasszika-filológia tanulmányokról az 1922/1923. tanévben. Budapest, 1923. május 29. MDKL 52. doboz, 101/3/a. dosszié.

⁶⁴ Szabó Miklós jelentése a görög és latin órákról az 1922/1923. tanévben. Budapest, 1923. május 29. MDKL 52. doboz, 101/3/a. dosszié.

válni, amely a legnagyobb elismerést jelentette ekkor. Tehetségéhez és képességeihez fűződött reményeket jelezi, hogy Bartoniek Géza igazgató egy tizenkét hónapos berlini ösztöndíj elnyerésében is segítséget nyújtott számára (Bassola, 1998: 121), amely egyértelmű jele volt annak, hogy az intézet vezetése tudományos pályára lépését várta.

4. Az Eötvös Collegium szerepe Bassola Zoltán önéletírásában

Az ipari forradalmak és ezek társadalomra gyakorolt hatásai jelentős mértékben átalakították az emlékezéshez fűződő viszonyt is a modernizálódó társadalmakban. Maurice Halbwachs mutatott rá arra, hogy az emlékezet egy kollektíven előállított társadalmi produktum, amelyet az emlékezeti kánon dominanciájáért küzdő különböző társadalmi csoportok érdekei határoznak meg (Romsics, 2012: 234–235; Vincze, 2018: 146).

Jan Assmann az emlékezetnek négy típusát különítette el, a mimetikus, tárgyi, kommunikatív, illetve kulturális emlékezetet különböztette meg egymástól. Amíg a kommunikatív emlékezetben elsősorban a kortársak elbeszélései a meghatározók, addig a kulturális emlékezetet egyszerre formálják az egykorú szemtanúk szempontjainak elvesztését követően az emlékezetpolitikai küzdelmek, az egyéni értelmezési keretek és a történeti hagyománnyá emelés szándéka, amely némi távolságtartást is magában hordoz (Assmann, 2004; Kovács, 2012: 24–27; Németh, 2010: 70–72).

A visszaemlékezések, naplók szerepe jelentős mértékben hozzájárult az emlékezet formálásához, amelyet a polgárosodással együtt járó, a társadalom szinte valamennyi rétegét érintő változások eredményeztek. A hagyományos társadalmi értékeket, illetve emlékezeti formákat fokozatosan szorították háttérbe az iparosodás, valamint a modernizáció által generált változások. Mivel ezek a köznapiság élet kereteit alapjaiban alakították át, így az egyéni életutak értelmezési keretei is megváltoztak. Az isteni gondviselés által biztosított interpretációs keretet felváltották az egyéni retrospektív emlékezeti formák, amelyekben a „történelem” mellett az egyén vált saját sorsának alakítójává (Nora, 2009: 170–173; Romsics, 2012: 235).

A Philippe Lejeune által használt önéletírás, illetve önéletírói paktum fogalmai segítenek az individuális emlékezeti formáknak egyfajta értelmezési lehetőségét felkínálni. Lejeune az önéletírásra egy narratív struktúrában megalkotott szöveggént tekint, amely végig a befejezés idősíkjának jobb megértését teszi lehetővé. A narratív elbeszélési szerkezet, illetve az egyéni életesemények egy bizonyos kronológiai rendben történő elhelyezése lényegében az önazonosság megtalálásának, illetve feltárásának eszközei. A szerző, illetve az olvasó „paktumot” köt egymással, amelyben előbbi biztosítja utóbbit arról, hogy azok az események, vagy történetek, amelyeket az író az olvasó elé tár, hitelesnek tekintendők az önazonosság megtalálására létrehozott narrációs keretben (Siba, 2010: 94–95; Z. Varga, 2003: 7–14).

Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy Bassola Zoltán munkája nem közöl történetileg hiteles adatokat. Önéletírásában szereplő személyek, illetve adatok szinte mindegyikének hitelessége levéltári forrásokkal is igazolható. Az internátus belső viszonyainak tekintetében, amely az 1920-as évek első felének egy-egy jellemző mozzanatát, a háborús traumák lassú feldolgozását ismerteti, olyan információkkal szolgál, amely a hivatalos ügymenet során keletkező dokumentumokban jellegüknél fogva nem érhetők tetten. Így Bassola önéletírása pótolhatatlan munka a Collegium belső életének megismerése szempontjából. Munkája azonban nem csupán az internátusról szolgáltat fontos adalékokat, hanem arról is, hogy a szerző életében, illetve önazonosságának megtalálásában milyen szerepet játszott az ott eltöltött időszak.

A teljes munka körülbelül egyharmada a szerző gyermek-, illetve fiatalkorára vonatkozik, amely a tanári diploma megszerzésével ért véget. Ebből a nagyjából 120 oldalból, több mint a fele vonatkozik az Eötvös Collegiumra, amelynek leírása külön fejezetet kapott. Ez önmagában jelzi, hogy Bassola úgy vélte, egyéniségének kialakulásában fontos szerepet játszott a Collegiumban eltöltött időszak. A szerző részletesen ismertette az internátus épületének helyiségeit, a közösségformálásban, illetve az intézeti munkában betöltött szerepüket (lakosztályok, könyvtár, ebédlő, társalgó) (Bassola, 1998: 53–57). Emellett a jellegzetes collegiumi együttélési formáról, a családról, illetve annak funkciójáról is alapos áttekintést ad önéletírásában. Leírásában neveléstudományi szakértőként elemzi a család „pedagógiai alapját”, hogy az azonos szakterülethez tartozó idősebb és fiatalabb hallgatók hogyan nevelték egymást. Ez lényegében habitualizációs előkészítést jelentett szaktárgyaik műveléséhez, illetve a tanári szerepre való felkészüléshez, valamint a Collegiumban való munkához, különösen a könyvtár használatára vonatkozó szabályzatok betartása volt ebből a szempontból fontos elem (Bassola, 1998: 60).

A Collegiumot érintő részekben egyszerre keveredik az 1920-as évek idősíkja, illetve az önéletírás keletkezésének időszaka. Az olvasó betekintést nyerhet a Collegium feszült belső légkörébe egy-egy jellegzetes hallgató leírásával, akik közül sokan zubbonyban közlekedtek a mindennapok során is és részt vettek az egyetemi karhatalmi alakulatok tevékenységében, amelynek megítélése Bassola leírása szerint igencsak megosztotta az intézetet. A tanárság megújítására létrehozott intézet alapértékeivel ugyanis nehezen volt összeegyeztethető, hogy az egyetemi tanulmányoktól fizikai erőszak alkalmazásával tartottak távol hallgatókat származási, vallási hovatartozásuk miatt (Bassola, 1998: 87). Talán ez az egyetlen szöveghely az önéletírásban, ahol betekintést ad a szerző a korszak azon kérdéseinek egyikébe, amely bizonyosan polarizálta az internátus belső életét. Ezzel szemben ugyanakkor a Tanácsköztársaság utóéletének megítéléséről, az igazoló eljárások lefolytatásáról Bassola nem tett említést, noha más egykori növendékek leírásaiból, illetve az intézet belső dokumentációjából bizonyosra vehető, hogy ezek a kérdések szintén éles megosztottságot eredményeztek a növendékek között (Féja, 1965: 20–22; Györi,

1960: 100–101; Kardos, 1969: 5–8). A retrospektív visszatekintés mellett a másik idősíkot Bassola személyes előmenetele jelenti a Collegium társadalmában: megjelenik az alapvizsga, mint erőpróba, amelynek sikeres teljesítését követően nyerhettek teljes tagságot a hallgatók. Ez együtt járt a saját „családalapítással”, illetve a hallgatói önkormányzatban a szavazati jog elnyerésével (Bassola, 1998: 84–87).

A szerző az intézeten belüli kapcsolatrendszerének, illetve a tanárok személyéhez fűzött megjegyzéseiben is több idősíkot jelenített meg egyszerre. Ezekben a részekben Basch Ferenc, illetve Ternai Kálmán, Bassola hallgatótársainak leírása szimbolikus jelentőséget nyert. Olyan archetipikus személyekként jelentek meg, akik már egyetemi éveik alatt is bizonyos személyiségvonásaik, vagy világnézetük miatt nem illeszkedtek be a Collegium közösségébe, vagy elhagyták az intézetet, s életük későbbi alakulása mintegy visszaigazolta, hogy az intézet közösségével, illetve képzési rendjével a szerző megítélése szerint a szélsőségek nehezen voltak összeegyeztethetők (Bassola, 1998: 87–88). A tanárokról alkotott benyomásaiban, illetve az internátusi képzés hiányosságairól ejtett megjegyzéseiben szintén egyszerre jelentek meg az egykorú, illetve az 1925 utáni, tehát tagságnak lejártát követően szerzett benyomásai, valamint az önéletírás keletkezésének időszakából történő visszatekintés életének ezekre a szakaszaira.

A pedagógiai vizsga teljesítése, illetve a tanári diploma megszerzése nem jelentette az intézettel való kapcsolatok megszakadását, hiszen Bassola gólyatársa, Tomasz Jenő Gombocz Zoltán figyelmébe ajánlotta egykori szoba- és szaktársát, amikor Teleki Pál curator nevelőt keresett fia mellé. Ugyancsak az Eötvös Collegiumhoz fűződő kapcsolatai segítették életének fordulópontjaikor sorsát kedvezően alakítani. Így az 1920-as évek végén helyettes tanári állást nyert a fővárosban, annak ellenére, hogy az 1922–1924 közötti B-listázások miatt meglehetősen nagy volt a középiskolai tanárokból a túlkínálat (Gyáni, 2006: 281). Alacsony juttatásainak kiegészítésére ugyancsak az internátuson keresztül vált Kornfeld Móric lányának nevelőjévé (Bassola, 1998: 177–178).

A tanári hivatás alacsony anyagi dotációját jól jelzi, hogy rendes tanárrá történő kinevezése ellenére kénytelen volt állását felváltani az Országos Köznevelési Tanácsnál egy adminisztratív feladatkörre, ahol államigazgatási előmenetelét az 1936-tól elnöki tisztebet betöltő Teleki Pál segítette, aki később a VKM-ben is figyelemmel kísérte miniszterként pályájának alakulását (Ld. Bassola, 1998: 186f; 211). A második világháborút követően pedig Keresztury Dezső nevezte ki a minisztériumban adminisztratív államtitkárrá, akit azt megelőzően épp Bassola helyezett a Collegium élére (Bassola, 1998: 89). Az internátusba történő rendszeres visszatérése szellemi töltekezésre és életpályája fontos fordulópontjainak alakításában a Ménesi úthoz kötődő személyek megjelenése azt a feltételezést erősíti, hogy a szerző életére visszatekintve nem csupán saját ifjúkorának és a Collegium belső életére jellemző

sajátosságainak akart emléket állítani, hanem hangsúlyozni kívánta, hogy az intézet és annak kapcsolati hálója kulcsszerepet játszott önazonosságának formálásában.

Bassola Zoltán esetében a történeti kutatást segíti, hogy magas államigazgatási pozíciója miatt életpályája viszonylag pontosan dokumentált, s életének több szempontból történő megismeréséhez maga is hozzájárult önéletírásának elkészítésével. A Collegiumnak ugyanakkor számos olyan növendéke volt, akik nem tudományos, vagy államigazgatási pályára léptek, hanem a magyar közoktatás ügyét szolgálták. Esetükben különösen érdekes volna feltárni, hogy az intézetben nyert tudás- és kapcsolati tőke hogyan járult hozzá pályájuk kiteljesedéséhez. Bassola önéletírásában ezek a szempontok jól tetten érhetőek, ugyanakkor az intézet történetének egészéhez kapcsolódó kutatásoknak a jövőben ezeket az aspektusokat is érdemes lesz vizsgálni annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy „a magyar École Normale Supérieure” hogyan szolgált a magyar művelődés ügyének fejlődését.

5. Zárógondolatok

Munkámban három fejezetben vizsgáltam a középiskolai tanárképzést érintő reformokat, az Eötvös Collegium működését az 1920-as években az 1927/1928. tanévben végrehajtott reformokig, illetve Bassola Zoltán önéletírását. A vizsgálati aspektusok között összekötő kapocs volt Bassola személye, akivel kapcsolatban így megismerhetővé vált, hogy egyetemi tanulmányaira milyen hatást gyakoroltak a közpolitikai változások és a felsőoktatási, tanárképzési reformok, ezek hogyan hatottak a Collegium képzésére és áttételesen a szerző tanulmányain keresztül személyiségének alakulására.

A tanárképzésben az I. világháborút követően jelentős átalakítások történtek, amelyek egyszerre érintették a vizsgaszabályzat bizonyos elemeinek szigorítását, illetve a tanárképző intézetek működését, a képzés eszmei-ideológiai integritását, illetve egy új intézményrendszer kialakítását. Bár az utóbbi elemből Bassola Zoltán legfeljebb csak közvetett módon szerezhette benyomásokat, de a vizsgaszabályzat szigorítása tanulmányaira is gyakorolt némi hatást.

A Collegium működésére a reformok mellett befolyással bírtak a tanári karban történt generációváltás, illetve a háború lassan múló sebei. A háború következményeivel, a visszatérő hadviselt tanárjelöltekkel, illetve a kedvezőtlen gazdasági, felsőoktatási reformfolyamatok okozta válsághelyzettel egyszerre kellett megküzdenie az igazgatóságnak az 1920-as évek első felében. Az intézet képzésében bekövetkező változásokról, valamint a feszült légkörről, amely főképpen az 1919–1921 közötti időszakot jellemezte az önéletírás egy-egy megjegyzéséből lehet ugyan következtetni, de a szerző fókuszsa nem ezeknek a szempontoknak az ismertetésére helyeződött.

A Collegiumot érintő részek az önéletírásában nem csupán az intézethez kapcsolódó, egy-egy jelenség megörökítését szolgálták az utókor számára, hanem fontos

információval bírnak arról, hogy a szerző önazonosságának megtalálásában hogyan tekintett az internátusra és annak kapcsolati hálózatára. Bassola Zoltán életpályájának alakításában ugyanis a collegiumi nevelés során elsajátított értékek és elméleti ismeretanyag mellett fontos szerepet játszottak a Ménesi úthoz kapcsolódó személyek, akik segítették életének kedvezőbb irányba történő alakításában. Ebből a szempontból a mű túlmutat önmagán, hiszen segíthet olyan kutatási kérdések, illetve kapcsolati mintázatok megfogalmazásában és feltérképezésében, amelyek azt vizsgálják, hogy a kevésbé ismert növendékek esetében ezek a folyamatok hogyan működhettek. Ez pedig annak a felvetésnek a megválaszolásában viheti közelebb a kutatást, hogy a Collegium képzésével hogyan szolgálta a magyar művelődés ügyét.

6. Irodalomjegyzék

6.1. Elsődleges források

6.1.1. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL OL)

6.1.1.1. K 500. Egyetemek, főiskolák és középiskolák (1867–1918)

6.1.1.1.1. 473. doboz, 25. tétel (1918). Egyetemek, főiskolák és középiskolák 1915–1918.

6.1.1.2. K 592. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium V. ügyosztályának iratanyagai. Középiskolák 1919–1944.

6.1.1.2.1. 143. csomó, 19. tétel (1920). Tanárképző intézet Országos Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság ügyei.

6.1.1.3. K 636. Egyetemek és főiskolák, tudományos intézetek (1919–1944).

6.1.1.3.1. 149. doboz, 25. tétel (1919). Az Eötvös Collegium ügyei 1918–1919-ben.

6.1.1.3.2. 85. doboz, 25. tétel (1920). Az Eötvös Collegium ügyei 1920-ban.

6.1.1.3.3. 163. doboz, 27. tétel (1923). Tanárképző intézetek ügyei. Tanárvizsgáló Bizottságok ügyei.

6.1.1.3.4. 197. doboz, 30. tétel (1925). Tanárképző intézetek ügyei. Tanárvizsgáló Bizottságok ügyei.

6.1.1.3.5. 198. doboz, 30. tétel (1925). Tanárképző intézetek ügyei. Tanárvizsgáló Bizottságok ügyei.

6.1.1.3.6. 303. doboz, 26. tétel (1928). Tanárképző intézetek ügyei. Tanárvizsgáló Bizottságok ügyei.

6.1.2. ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár (ELTE EL)

6.1.2.1. 14. Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság

6.1.2.1.1. 14/e A Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottság Iratai, 1866–1949.

6.1.2.1.2. 2. doboz. (1900–1919).

6.1.2.1.3. 11. doboz. A Tanárvizsgáló Bizottságra vonatkozó rendeletek, szabályok, módosítási javaslatok.

6.1.3. Mednyánszky Dénes Könyvtár és Levéltár (MDKL)

6.1.3.1. 1. doboz, 1. dosszié, 1. csomó – 23. doboz, 25. dosszié, 70. csomó. Az Eötvös Collegiumba 1895–1950 között felvett hallgatók személyi anyagai.

6.1.3.2. 50. doboz, 95/1–4. dosszié. A vezetés és oktatásra vonatkozó iratanyagok, 1895–1945.

6.1.3.3. 51. doboz, 98/1/a–2. dosszié. Fegyelmi ügyek, lopások a Collegiumban, 1895–1949.

6.1.3.4. 52. doboz, 101/a. dosszié – 54. doboz 101/10/b. Az Eötvös Collegium tanárainak jelentése a collegiumi órákról, 1895–1950.

6.1.3.5. 54. doboz, 102/a–d. dosszié. Az Eötvös Collegium tanári karának gyűléseiről készült jegyzőkönyvek, 1897–1950.

6.1.3.6. 88. doboz, 185/1–5. dosszié. Az Eötvös Collegium 1895–1950 közötti történetére vonatkozó iratanyagok.

6.1.3.7. 89. doboz, 185/a. dosszié. A Collegiummal kapcsolatosan megjelent újság-, illetve folyóiratcikkek.

6.2. Törvénytárak

[Sine nomine] (1888): *Magyarországi Rendeletek Tára*. 22. folyam. M. kir. Belügyministerium, Budapest.

6.3. Visszaemlékezések, önéletírások

Bassola Zoltán (1998): *Ki voltam ...* Egy kultuszminisztériumi államtitkár vallomásai. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Budapest.

Féja Géza (1965): *Szabadcsapat*. Életrégény. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

Győry Dezső (1960): *A nagy érettségi*. – Regényes visszaemlékezések. Magvető Kiadó, Budapest.

Kardos Pál (1969): Nagy események sodrában. *Alföld*, 20. 3. 5–8. MDKL 89. doboz, 185/a. dosszié.

6.4. Másodlagos források

Assmann, Jan (2004): *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest.

Garai Imre (2016): *A tanári elitképzés műhelye. A Báró Eötvös József Collegium története 1895–1950*. ELTE Eötvös József Collegium, Budapest.

Gyáni Gábor (2006): Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korban. In: Gyáni Gábor és Kövér György (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó, Budapest. 189–389.

Kovács Éva (2012): Az emlékezet szociológiai értelmezéséhez. *Socio.hu*, 2. 1. 23–35.

Németh András (2010): *Emberi idővilágok*. Pedagógiai megközelítések. Gondolat Kiadó, Budapest.

Nora, Pierre (2009): *Emlékirat és történelem között*. Válogatott tanulmányok. Napvilág Kiadó, Budapest.

Romsics Ignác (2012): *Clio bűvöletében*. Magyar történetírás a 19–20. században – nemzetközi kitekintéssel. Osiris Kiadó, Budapest.

Siba Balázs (2010): *Isten és élettörténet*. Loisir Kiadó, Budapest.

Szabó Zoltán András (2017): *A trifurkáló fiúközépiskola-rendszer kialakulása Magyarországon (1921–1924)*. PhD disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem Pedagógiai és Pszichológiai Kar Neveléstudományi Doktori Iskola, Budapest.

Vincze Beatrix (2018): *Tanári életutak a 20. század második felében*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

Z. Varga Zoltán (2003, szerk.): *Önéletírás, élettörténet, napló*. Válogatás Philippe Lejeune írásaiból. L' Harmattan Kiadó, Budapest.

A tanulmányok szerzői:

Boros Zoltán levéltáros. Pannonhalmi Főapátsági Levéltár.
boros@osb.hu

Garai Imre az ELTE PPK Neveléstudományi Intézetének adjunktusa.
garai.imre@ppk.elte.hu

Petriné Feyér Judit az ELTE PPK Neveléstudományi Intézet nyugalmazott oktatója
petri.andrasne@gmail.com

